

FAMILIARIS CONSORTIO
АПОСТОЛЬСЬКЕ ПОВЧАННЯ СВЯТІШОГО ОТЦЯ ПАПИ
ІВАНА ПАВЛА ІІ

СІМЕЙНА СПІЛЬНОТА

FAMILIARIS CONSORTIO

АПОСТОЛЬСЬКЕ ПОВЧАННЯ
СВЯТИШОГО ОТЦЯ ПАПИ ІВАНА ПАВЛА II
ДО ЕПИСКОПІВ, ДУХОВЕНСТВА ТА ВІРНИХ
УСІЄЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
ПРО ЗАВДАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ СІМ'Ї В СУЧАСНОМУ СВІТІ

ІРПЖ 2006

Переклад: Лілія Костюк, Галина Кришталь, Петро Гусак

Наукова редакція: Петро Гусак, Галина Кришталь

Літературна редакція: Рената Кивелюк

© Переклад Інституту родини і подружнього життя УКУ
УГКЦ 2006 р. Б.

ВСТУП

Церква в служінні сім'ї

1. Сім'я в сучасному світі, подібно до інших інституцій, а можливо, ще й більше, зазнає впливу численних і глибоких перемін у суспільстві та культурі. Численні сім'ї живуть у цій ситуації, залишаючись вірними тим цінностям, які становлять основу інституції сім'ї. Інших же охопили непевність і збентеження стосовно їхніх завдань, а навіть сумнів і незнання щодо глибинного значення та цінності подружнього та сімейного життя. Є, врешті, й такі сім'ї, яким численні ситуації несправедливості стають на перешкоді здійсненню їхніх фундаментальних прав.

Знаючи, що подружжя і сім'я є одними з найцінніших людських благ, Церква бажає піднести свій голос і запропонувати допомогу тим, хто вже усвідомив цінність подружжя і сім'ї та бажає бути їм вірними, тим, хто невпевнений, стривожений, хто шукає істину, а також тим, кому несправедливо перешкоджають свobodно жити власним сімейним життям. Підтримуючи перших, просвітлюючи других і допомагаючи третім, Церква пропонує своє служіння кожному, хто стурбований долею подружжя і сім'ї.[\[1\]](#)

Церква особливим чином звертається до молоді, яка перебуває щойно на початку свого шляху до подружжя і сімейного життя, щоби представити їй нові горизонти, допомогти відкрити красу й велич покликання до любові та до служіння життю.

Синод 1980 року як продовження попередніх Синодів

2. Знаком цього глибокого зацікавлення Церкви сім'єю став останній Синод єпископів, який відбувся в Римі 26 вересня – 25 жовтня 1980 р. Він був природним продовженням двох попередніх Синодів[\[2\]](#): християнська сім'я дійсно є першою спільнотою,

покликаною проголошувати Євангелію людській особі впродовж її зростання та за допомогою поступового виховання і катехизації довести її до повної людської та християнської зрілості.

Окрім того, останній Синод певним чином пов'язаний зі Синодом, присвяченим рукоположеному священству та справедливості в сучасному світі. Справді, сім'я як виховна спільнота повинна допомогти людині розпізнати своє покликання та взяти на себе відповідальність у стремлінні до все більшої справедливості, формуючи її від самого початку до міжособових стосунків, сповнених справедливістю і любов'ю.

Отці Синоду під кінець своєї асамблеї подали мені довгий список пропозицій, у яких вони зосередили плоди свої роздумів, що дозріли протягом інтенсивних днів їхньої праці; вони однодушно просили мене виразити всьому людству живе зацікавлення Церкви справами сім'ї та подати відповідні вказівки для оновлених душпастирських зусиль у цьому засадничому секторі людського і церковного життя.

Виконуючи це завдання отим Апостольським повчанням, яке є особливим виразом довіреного мені апостольського служіння, я хочу подякувати всім учасникам Синоду за цінний внесок учення та досвіду, наданий у моє розпорядження, особливо за «Пропозиції», що їх я передаю Папській раді в справах сім'ї з дорученням ґрунтовного вивчення, щоб належно оцінити кожен аспект їхнього багатого змісту.

Дорогоцінне благо подружжя і сім'ї

3. Церква, просвітлена вірою, яка дає їй зрозуміти всю правду про велику цінність подружжя і сім'ї та їхнє глибинне значення, наново відчуває нагальну потребу проголошувати Євангелію, тобто «добру новину», усім людям без винятку, а особливо всім тим, хто

покликаний до подружжя й до нього готується, усім супругам та всім батькам цілого світу.

Церква глибоко переконана, що сповнити ті надії, які люди слушно покладають на подружжя і сім'ю, можливо лише через прийняття Євангелії.

Бажані Богом уже в акті створення[3], подружжя і сім'я внутрішньо спрямовані до сповнення во Христі[4]й потребують Його благодаті для зцілення від ран гріха[5] та відновлення до свого «початку»[6], тобто до повного розуміння та цілісного здійснення Божого плану.

В історичний момент, коли сім'я стає об'єктом дії численних сил, які намагаються її зруйнувати або принаймні спотворити, Церква, знаючи, що благо суспільства та її власне благо глибинно пов'язані з благом сім'ї[7], живо усвідомлює нагальність своєї місії проголошувати всім людям Божий план стосовно подружжя і сім'ї, який запевняє їх повну життєздатність та людський і християнський розвиток, роблячи таким чином свій внесок в оновлення суспільства і Божого Народу.

Частина 1

СВІТЛО І ТІНІ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

Потреба розуміння ситуації

4. Божий план щодо подружжя і сім'ї стосується чоловіків і жінок у конкретній дійсності їхнього щоденного існування в різних соціальних та культурних обставинах. Ось чому Церква заради сповнення свого служіння повинна докласти зусиль для розпізнання умов, у яких подружжя і сім'ї живуть сьогодні.[8]

Таке розпізнання є, отже, необхідною вимогою для євангелізаційної праці. Церква повинна нести незмінну й завжди нову Євангелію Ісуса Христа сім'ям наших днів, тому що саме сім'ї, які перебувають в умовах сучасного світу, покликані жити згідно з Божим планом щодо них. Більше того, вимоги і поклик Духа присутні в історичних подіях, і тому Церква може все глибше пізнавати невичерпну тайну подружжя і сім'ї через обставини, запитання, тривоги й надії сучасної молоді, подружів та батьків.[\[9\]](#)

До цього слід додати ще одне, особливо важливе для нашого часу міркування. Сучасним чоловікам і жінкам, які щиро й серйозно шукають відповіді на вагомні щоденні проблеми свого подружнього й сімейного життя, нерідко пропонують звабливі погляди й рішення, які в різний спосіб спотворюють істину й гідність людської особи. Такі пропозиції часто підтримує потужна й розгалужена система засобів масової інформації, яка витончено ставить під загрозу свободу та здатність до об'єктивних суджень.

Багато хто вже усвідомлює цю загрозу людській особі й працює заради тріумфу правди. Церква з притаманним їй євангельським даром розрізнення долучається до них, пропонуючи власну допомогу в служінні істині, свободі й гідності кожного чоловіка та кожної жінки.

Євангельський дар розрізнення

5. Завдяки дарові розрізнення Церква пропонує орієнтири для збереження й реалізації цілісної правди та повної гідності подружжя і сім'ї.

Розрізнення здійснюється за допомогою розуміння віри[\[10\]](#), яке є даром, що його Дух дарує всім вірним.[\[11\]](#) Воно є завданням цілої Церкви, відповідно до розмаїття дарів та харизм, які з властивою їм відповідальністю діють разом задля глибшого

розуміння й здійснення на практиці Божого Слова. Таким чином, Церква виконує свій дар розрізнення не лише через пастирів, які навчають в ім'я та владою Христа, але також і через мирян: Христос бо вчинив їх «свідками і дав їм розуміння віри та благодать слова (пор.: Ді 17-18; Одкр 19,10), так, щоб сила Євангелії сяjala в їхньому щоденному суспільному й сімейному житті»[\[12\]](#). Більше того, миряни на підставі властивого їм служіння мають особливе завдання інтерпретувати історію світу в Христовому світлі, бо вони покликані просвітлювати та впорядковувати часову дійсність згідно з планом Бога – Творця і Відкупителя.

Однак «надприродне розуміння віри»[\[13\]](#) не полягає виключно та необхідно в однозгідності вірних (*consensus fidelium*). Йдучи за Христом, Церква шукає істину, яка не завжди збігається з думкою більшості. Вона слухає голосу совісті, а не сили, і таким чином захищає вбогих і зневажених. Церква цінує соціологічні та статистичні дослідження, оскільки вони корисні для розуміння історичного контексту, у якому вона розвиває душпастирську діяльність, та для кращого пізнання істини; однак вона не може вважати самі лише ці дослідження виразом розуміння віри.

Завданням апостольського служіння є ствердження того, що Церква непорушно перебуває в істині Христовій, та дедалі глибше впровадження її в цю істину. Тому душпастирі повинні плекати у вірних розуміння віри, критично перевіряти та авторитетно оцінювати автентичність його виявів та виховувати у вірних щораз зрілішу здатність до євангельського розрізнення.[\[14\]](#)

Християнські супруги та батьки можуть і повинні робити свій властивий та незамінний внесок у випрацювання автентичного євангельського розрізнення в різних обставинах та культурах, у яких чоловіки й жінки живуть своїм подружнім та сімейним життям. Їх чинить здатними до цього їхня харизма, тобто притаманний їм дар Таїнства подружжя.[\[15\]](#)

Становище сім'ї в сучасному світі

6. Становище, у якому перебуває сім'я, виявляє позитивні та негативні аспекти: одні є знаком спасительної дії Христа у світі; інші – знаком відкинення людиною Божої любові: з одного боку, є живіше усвідомлення особистої свободи та більша увага до якості міжособових стосунків у подружжі, до сприяння гідності жінки, до відповідальної прокреації, до виховання дітей. Окрім того, присутнє усвідомлення потреби розвитку міжсімейних зв'язків задля духовної та матеріальної взаємодопомоги та відкривання наново притаманного сім'ї еклезіяльного післанництва та її відповідальності за побудову справедливішого суспільства. Однак, з іншого боку, не бракує тривожних ознак деградації деяких засадничих цінностей: хибне теоретичне й практичне розуміння незалежності супругів у їхніх взаємовідносинах; серйозні непорозуміння щодо здійснення авторитету батьків у стосунках з дітьми; контретні труднощі, що їх зазнає сім'я в передаванні цінностей [наступним поколінням]; зростання кількості розлучень; нещастя абортів; щораз частіше практикування стерилізації; утвердження контрацептивної ментальності.

У корені цих негативних явищ часто лежить спотворене поняття свободи та її досвідчування, коли свободу розуміють не як здатність здійснювати істинність Божого плану щодо подружжя і сім'ї, а як автономну силу для самоутвердження, часто проти інших, заради власного егоїстичного «добра».

Вартує уваги також той факт, що в країнах так званого Третього світу сім'ї часто не мають необхідних засобів до життя: їжі, праці, житла, медикаментів та найосновніших свобод. Натомість у багатших країнах надмірний добробут та споживацька ментальність, парадоксально поєднані з деяким страхом та непевністю щодо майбутнього, позбавляють подружні пари великодушності та відваги, потрібних для передавання нового

людського життя, ото ж життя часто сприймають не як благословення, а як загрозу, від якої вважають за потрібне захищатися.

Історична ситуація, в якій живе сім'я, виявляється, отже, мішаниною світла і тіней.

Це доводить, що історія – це не просто прогрес, який неминуче провадить до кращого, а результат свободи, точніше, боротьби між двома протилежними свободами: згідно з відомим висловом св. Августина, вона є конфліктом між двома типами любові – любов'ю до Бога аж до знехтування собою та любов'ю себе аж до знехтування Богом.[\[16\]](#)

Звідси випливає, що лише виховання до любові, закоріненої у вірі, може вести до набуття здатності розпізнавати «знаки часу», які є історичним вираженням цих двох типів любові.

Вплив ситуації на сумління вірних

7. Живучи в такому світі, під тиском, що походить передовсім від засобів масової інформації, вірні не завжди могли й можуть уберегтися від спотворення засадничих цінностей, чи стати критичним сумлінням такої [викривленої] сімейної культури та активними суб'єктами побудови справжнього сімейного гуманізму.

Серед найзагрозливіших знаків цього явища Отці Синоду, зокрема, виділили поширення розлучень та укладання нових зв'язків серед самих вірних; прийняття суто цивільних шлюбів наперекір покликанню охрещених до «одруження у Христі»; служіння Таїнства подружжя без живої віри, а з інших мотивів; відкидання моральних норм, які регулюють статеве співжиття в подружжі та надають йому людського й християнського виміру.

Наша епоха потребує мудрості

8. Ціла Церква зобов'язана до дієвості та глибших роздумів над тим, щоби нова культура, яка тепер формується, стала глибинно євангелізованою, щоби були визнані правдиві цінності, захищені права чоловіків і жінок та щоби справедливість ширилася в самих структурах суспільства. У цей спосіб «новий гуманізм» не відводитиме людей від Бога, а навпаки, повніше до Нього вестиме.

Наука та її практичне застосування пропонує нові, незмірні можливості для побудови такого гуманізму. Однак через політичні рішення, які визначають напрям досліджень та їх практичне застосування, науку часто використовують проти її первісного призначення, яким є розвиток людської особи.

Тому необхідно, щоби всі наново усвідомили першість моральних цінностей, які є цінностями людської особи як такої. Великим завданням сьогодення, що його слід взяти на себе задля оновлення суспільства, є розуміння остаточної цілі життя та його засадничих цінностей. Лише усвідомлення першості цих цінностей дозволить використовувати ті величезні можливості, які наука вклала в руки людини, для правдивого розвитку людини в її цілій внутрішній правді, у її свободі та гідності. Наука покликана об'єднатися з мудрістю.

До проблематики сім'ї можна застосувати слова II Ватиканського Собору: «Наша епоха, більше, ніж будь-яка інша, потребує такої мудрості, яка б гуманізувала свої власні відкриття, хоч якими би вони були. Майбутнє світу буде в небезпеці, якщо вона не породить мудреців»[\[17\]](#).

Виховання морального сумління, яке чинить кожну людину здатною оцінювати та розрізняти властиві засоби самореалізації

згідно зі своєю первісною правдою, стає таким чином нагальною та необхідною вимогою.

Сучасну культуру слід вести до глибшої віднови завіту з Божою Мудрістю. Кожній людині завдяки самому творчому акту Бога дарована участь у цій Мудрості, і сучасні сім'ї можуть позитивно впливати на побудову справедливішого та братерськішого світу тільки завдяки вірності цьому завітові.

Поступовість і навернення

9. Несправедливості, яка походить від гріха, що глибоко проник у структури сучасного світу й часто перешкоджає сім'ям правдиво самореалізуватися й здійснювати свої основні права, ми повинні протиставити навернення духа й серця, наслідуючи розп'ятого Христа та зрікаючись власного егоїзму: таке навернення не може не мати благодіючого й оновлюючого впливу також і на суспільні структури.

Треба неперервного, постійного навернення, що вимагає внутрішнього відвернення від усякого зла та устремління до добра в його повноті, конкретно здійснюваного кроками, які щоденно просувають нас уперед. Таким чином розвивається динамічний процес, який поступово просувається завдяки дедалі повнішому залученню Божих дарів та вимог Його цілковитої й абсолютної Любові в усе особисте й суспільне життя людини. Саме тому необхідний педагогічний процес зростання, щоби терпеливо провадити вірних, сім'ї, народи, а навіть самі цивілізації, починаючи від того, що вони вже отримали з тайни Христа, до багатшого розуміння та глибшого інтегрування цієї тайни в їхнє життя.

Інкультурація

10. Церква, згідно зі своєю постійною традицією, приймає від культур різних народів усе те, що здатне краще виражати незглибимі багатства Христа.[\[18\]](#) Тільки завдяки спвідії всіх культур ті багатства можуть щораз ясніше виражатися, а Церква зможе щоденно доходити до повнішого й глибшого пізнання тої правди, яка вже в цілості була дарована їй від Господа.

Непохитне дотримання подвійного принципу сумісності з Євангелією тих культур, які Церква бажає прийняти, та єдності зі Вселенською Церквою повинно лежати в основі подальшого вивчення, котре повинні провадити, зокрема, Єпископські Конференції та компетентні дикастерії Римської Курії, а також в основі душпастирських зусиль, щоб така інкультурація християнської віри ставала щораз ширшою, особливо у сфері подружжя і сім'ї.

За допомогою інкультурації доходимо до повнішої віднови завіту з Божою Премудрістю, якою є сам Христос. Церква збагатиться також і тими культурами, які хоча й позбавлені технологій, однак багаті людською мудрістю й оживлені глибокими моральними цінностями.

Щоби ясно вказати ціль такого шляху, і, як наслідок, вказати правильну дорогу до неї, Синод слушно розпочав із глибинного розгляду первісного задуму Бога стосовно подружжя і сім'ї; згідно з ученням Христа, він звернувся до «початку»[\[19\]](#).

БОЖИЙ ЗАДУМ ЩОДО ПОДРУЖЖЯ І СІМ'Ї

Людина як образ Бога – Любові

11. Бог створив людину на свій образ і подобу[20], покликавши її до існування з *любові*, разом із тим покликав її до *любові*.

Бог є Любов[21] і в Самому Собі переживає таємницю особової спільноти любові. Створюючи людину на Свій образ і постійно підтримуючи її в існуванні, Бог вписує в людськість чоловіка і жінки покликання до любові, а отже здатність до неї і відповідальність за любов і [іхню] спільноту[22]. Тому любов є основним і вродженим покликанням кожної людини.

Людина як втілений дух, тобто душа, яка виражається через тіло, і тіло, що його [той] безсмертний дух формує, покликана до любові саме в цій своїй єдності. Любов охоплює також людське тіло, а тіло бере участь у духовній любові.

Християнське Об'явлення визнає два належних способи здійснення покликання людської особи – у її внутрішній єдності – до любові: подружжя і незайманість. Як одне, так і друге, у властивій їм формі, є конкретним сповненням найглибшої правди про людину, про її «створеність на образ Божий».

Тому сексуальність, завдяки якій чоловік і жінка взаємно віддають себе одне одному в належних та виключних подружніх актах, не є явищем суто біологічним, а торкається самої внутрішньої суті людської особи як такої. Вона здійснюється в справді людський спосіб тільки тоді, коли становить інтегральну частину любові, якою чоловік і жінка взаємно пов'язують себе аж до смерті. Повне дарування тіла було би обманом, якщо б воно не було знаком і

плодом повного особового самовідання, у якому присутня вся особа, також у своєму дочасному вимірі. Якщо людина залишає щось для себе або забезпечує собі можливість зміни рішення в майбутньому, то вже через це вона не віддає себе повністю.

Та цілісність, що її вимагає подружжя любов, відповідає також вимогам відповідального батьківства, яке, будучи дійсно спрямованим до зродження людської істоти, перевищує за своєю природою суто біологічний порядок та включає в себе цілу низку особових цінностей. Для гармонійного розвитку дітей необхідний тривалий та однотайний внесок обох батьків.

Єдиним «місцем», яке уможливорює таке самовідання в його повній правдивості, є подружжя, тобто завіт подружньої любові – свідомий і вільний вибір, завдяки якому чоловік і жінка приймають внутрішню спільноту життя і любові, яка задумана самим Богом^[23] та яка тільки в такому світлі виявляє своє правдиве значення. Інституція подружжя не є наслідком якогось неналежного втручання суспільства чи влади, ані зовнішнім накиданням якоїсь форми, а є внутрішньою вимогою завіту подружньої любові, який публічно підтверджується як єдиний та виключний, щоби в такий спосіб жити в повній вірності замислові Бога Творця. Ця вірність, далека від обмеження свободи особи, захищає її від усякого суб'єктивізму та релятивізму й дарує їй участь у творчій Мудрості.

Подружжя – спільнота Бога і людей

12. Спільнота любові між Богом і людьми, яка становить основний зміст Об'явлення та досвід віри Ізраїля, знаходить своє яскраве вираження в завіті любові, укладеному між чоловіком і жінкою.

На цій підставі головний зміст Об'явлення: «Бог любить свій народ» – рівно ж проголошується живими й конкретними словами, якими чоловік і жінка виражають свою подружню любов. Їхній зв'язок

любві стає образом і знаком Завіту, який єднає Бога з його народом[24]. І той самий гріх, який може зранити подружній завіт, стає образом невірності народу своєму Богові; ідолопоклонство є проституцією[25], невірність є перелюбом, непослух Законові є відкиненням подружньої любові Господа. Однак невірність Ізраїля не руйнує споконвічної вірності Господа, а тому завжди вірна Божа любов стає зразком вірної любові, яка повинна єднати супругів[26].

Ісус Христос, Наречений Церкви, і Таїнство подружжя

13. Спільнота Бога і людей знаходить своє остаточне сповнення в Ісусі Христі, Нареченім, який любить людей і віддається їм як Спаситель та об'єднує їх зі Собою як своє Тіло.

Він об'являє первісну правду подружжя, правду про «початок»[27], і, визволяючи людину від затверділості серця, чинить її здатною до здійснення цієї правди в повноті.

Це Об'явлення осягає свою остаточну повноту в дарі любові, що його Боже Слово дає людству, приймаючи людську природу, та в жертві, у яку Ісус Христос приносить Себе Самого на Хресті для своєї Нареченої, Церкви. У цій жертві повністю відкривається той задум, який Бог вписав у людськість чоловіка і жінки від моменту сотворення[28]; таким чином подружжя охрещених стає дійсним знаком Нового і Вічного Завіту, укладеного Кров'ю Христа. Дух, якого дарує Господь, дає нове серце та чинить чоловіка і жінку здатними любити одне одного так, як Христос полюбив нас. Подружжя любов осягає ту повноту, якій внутрішньо підпорядкована подружжя *caritas* [лат.: надприродна любов, милосердя, «агапе» – прим. ред.], що є належним та особливим способом, у який супруги беруть участь у самій любові Христа, який жертвує Себе на хресті, та покликані до її переживання.

Тертуліан в одному зі своїх заслужено славних творів добре виразив велич і красу подружнього життя у Христі: «Як же ж зумію висловити щастя того подружжя, яке пов'язує Церква, зміцнює Євхаристійна жертва, а благословення скріплює печаттю, ангели проголошують, а Отець потверджує. Що ж за чудовий зв'язок двох вірних, поєднаних одною надією, одним прагненням, одним дотриманням вірності, одним служінням! Обоє є дітьми одного Отця й обоє – співслужителями: нема між ними поділу ні щодо духа, ні щодо тіла. Дійсно, вони на правду двоє в одному тілі, а де є одне тіло, один теж є дух»[\[29\]](#).

Приймаючи Слово Боже та вірно роздумуючи над ним, Церква урочисто навчала і навчає, що подружжя охрещених є одним із семи Таїнств Нового Завіту.[\[30\]](#)

Бо завдяки Хрещенню чоловік і жінка стають повністю залученими в Новий і Вічний Завіт, у подружній Завіт Христа з Церквою. Саме на підставі цього незнищимого залучення ця установа Творцем[\[31\]](#)глибока спільнота життя та подружньої любові стає вивищеною та прийнятою у весільну любов Христа, підтримується та збагачується Його спасенною силою.

Завдяки Таїнственному характерові подружжя взаємний зв'язок супругів стає тим більше нерозривним. Завдяки Таїнственному знаковій їхня взаємна приналежність є дійсним образом стосунку Христа до Церкви.

Тому супруги є постійним нагадуванням Церкві того, що звершилося на хресті: вони є одне для одного та для дітей свідками спасіння, учасниками якого стали завдяки Таїнству. Подружжя, як і кожне Таїнство, є пам'яткою, актуалізацією та пророцтвом того діла спасіння: «Як пам'ятка, Таїнство дає їм благодать і завдання усвідомлення великих Божих діл та свідчення про них своїм дітям; як актуалізація – дає їм благодать та завдання застосовувати на

практиці вимоги любові, як одне щодо одного, так і щодо дітей, – любові, яка прощає та обдаровує спасінням; як пророцтво – дає їм благодать і завдання жити та свідчити про надію на майбутню зустріч із Христом»[\[32\]](#).

Подібно, як і кожне зі семи Таїнств, Подружжя притаманним йому чином є дійсним знаком діла спасіння.

«Одружені беруть у ньому участь як супруги, разом, як пара, до тої міри, що першим і безпосереднім наслідком Подружжя (*res et sacramentum*) є не сама надприродна благодать, а християнський подружній зв'язок, типово християнська єдність двох, оскільки представляє тайну Втілення Христа і тайну Його Завіту. Особливим також є і зміст участі в житті Христа; подружня любов становить цілість, до якої входять всі елементи особи : імпульси тіла й інстинкту, сила почуттів і прив'язань, стремління духа і волі. Любов прямує до глибоко особової єдності, яка не тільки єднає в одне тіло, але веде до того, щоб було одне серце й одна душа. Вона вимагає нерозривності та вірності в цілковитому взаємному обдаровуванні й відкривається до плідності (пор. *Humanae vitae*, 9). Одним словом, йдеться про нормальні характерні риси кожної природної подружньої любові, але в новому значенні, тому що Таїнство не тільки їх очищує і зміцнює, але й вивищує так, що вони стають виразом справді християнських цінностей»[\[33\]](#).

Діти – найцінніший дар подружжя

14. Згідно з Божим замислом, подружжя є підвалиною ширшої родинної спільноти, оскільки сама інституція подружжя та подружня любов спрямовані до народження і виховання потомства, якими вони увінчуються[\[34\]](#).

У своїй найглибшій дійсності любов у своїй суті є даром, а подружня любов, ведучи наречених до взаємного «пізнання», яке творить із них «одне тіло»[\[35\]](#), не вичерпується для них двох, тому що чинить їх здатними до найбільшого самовіддання, завдяки якому вони стають співпрацівниками Бога, уділяючи дар життя новій людській особі. У цей спосіб супруги, взаємно віддаючись одне одному, видають із себе нову дійсність – дитину, живе відображення їхньої любові, тривкий знак подружньої єдності та живий і нерозривний синтез батьківства і материнства.

Ставши батьками, подружжя отримує від Бога дар нової відповідальності. Їхня батьківська любов має стати для дітей видимим знаком тої самої любові Бога, «від якої бере ім'я все отцівство на небі й на землі»[\[36\]](#).

Однак не треба забувати, що також і тоді, коли народження потомства є неможливим, подружнє життя не втрачає через те своєї цінності, бо фізична неплідність може дати супругам нагоду до іншого, важливого служіння у справі життя людської особи, як, наприклад, усиновлення, різні форми виховної праці, допомога іншим сім'ям чи вбогим або упослідженим дітям.

Сім'я – спільнота осіб

15. У подружжі та сім'ї витворюється цілий комплекс міжособових відносин: подружні стосунки, батьківство/материнство, синівство, братерство, через які кожна особа входить до «людської сім'ї» і «сім'ї Божої», якою є Церква.

Подружжя і християнська сім'я будують Церкву. Оскільки в сім'ї людська особа не тільки народжується та поступово, завдяки вихованню, впроваджується до людської спільноти, але також

через відродження Хрещенням і виховання у вірі впроваджується в Божу сім'ю, що нею є Церква.

Людська сім'я, роз'єднана гріхом, знову об'єднана спасенною силою смерті і воскресіння Христа.^[37] Християнське подружжя, беручи участь у спасенних наслідках цієї тайни, є природним середовищем, у якому здійснюється залучення людської особи у велику сім'ю – Церкву.

Заповідь бути плідними й множитися, дана чоловікові і жінці на початку, осягає в такий спосіб свою цілковиту правду та повне здійснення.

Таким чином у народженій із Таїнства сім'ї Церква знаходить свою колиску та місце, у якому [вона] входить у людські покоління, а вони – у Церкву.

Подружжя і незайманість

16. Незайманість і целібат заради Божого Царства не тільки не суперечать гідності подружжя, а й передбачають та підтверджують її. Подружжя і незайманість – це два способи вираження і пережиття єдиної Тайни Завіту Бога зі своїм народом. Без пошанування подружжя не може існувати також і богопосвячена незайманість; якщо людська сексуальність не трактується як велика цінність, дана Творцем, то відмова від неї заради Небесного Царства втрачає сенс.

Дуже слушно стверджує св. Іван Золотоустий: «Хто зневажає подружжя, позбавляє також незайманість її слави; хто ж його хвалить, чинить незайманість більш гідною подиву та величною. Те, що видається добром тільки в порівнянні зі злом, не може бути великим добром; але те, що є кращим від того, що всі вважають добром, з певністю є добром у найвищому ступені»^[38].

Живучи в незайманості чи цілібаті, людина також і тілесно перебуває в очікуванні на есхатологічне вінчання Христа з Церквою, віддаючись цілковито Церкві, з надією, що Христос віддасть Себе Церкві в повній правді вічного життя. Неодружена [з таких мотивів – *прим. ред.*] людина передчуває таким чином у своєму тілі новий світ «майбутнього воскресіння»[\[39\]](#).

Завдяки цьому свідченню незайманість підтримує в Церкві живе усвідомлення тайни подружжя й береже її від усякого пониження та зубожіння.

Особливим способом чинячи вільним серце людини[\[40\]](#), так, щоби більше запалити його любов'ю до Бога і до всіх людей[\[41\]](#), незайманість свідчить про те, що Царство Боже і його справедливість є тою цінною перлиною, бажаною понад усякі навіть найбільші цінності, яку людина повинна шукати як єдиної остаточної цінності. Тому Церква протягом своєї історії завжди обстоювала вищість цієї харизми порівняно з харизмою подружжя з огляду на її особливий зв'язок із Царством Божим.[\[42\]](#)

Неодружена людина, хоча зрікається фізичної плідності, стає духовно плідною, стає батьком і матір'ю багатьох, співпрацюючи в справі формування сім'ї згідно з Божим задумом.

Тому християнські супруги мають право сподіватися від неодружених осіб доброго прикладу та свідчення досмертної вірності своєму покликанню. Як для супругів дотримання вірності буває деколи важким і вимагає жертви, умиртвлення й самовідречення, так само воно може бути важким для неодружених осіб. Їхня вірність, також і в час можливих випробувань, повинна бути прикладом для вірності супругів[\[43\]](#).

Вищенаведені роздуми на тему незайманості можуть бути світлом і допомогою для тих, хто з причин, не залежних від своєї волі, не зміг одружитися і прийняв своє становище в душі служіння.

Частина третя

ЗАВДАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ СІМ'Ї

Сім'я повинна стати тим, чим вона є по своїй природі

17. У задумі Бога Творця і Відкупителя сім'я не тільки відкриває свою ідентичність – те, чим вона «є», але також і своє «післанництво» – те, що може і повинна «чинити». Завдання, які сім'я покликана Богом сповнити в історії, випливають зі самої її суті й виражають її динамічний та екзистенційний розвиток. Кожна сім'я відкриває і знаходить у собі самій поклик, який неможливо проігнорувати та який водночас окреслює її гідність і відповідальність: сім'є, «стань» тим, чим ти «є»!

Звернення до «початку» Божого акту сотворення є для сім'ї необхідністю, якщо вона прагне пізнати й реалізувати себе згідно з внутрішньою правдою не тільки свого існування, але також і свого діяння в історії. А оскільки згідно з Божим задумом сім'я встановлена як «глибока спільнота життя і любові»^[44], то на підставі свого післанництва вона повинна щораз більше ставати тим, чим є, тобто спільнотою життя і любові «у стремлінні», яке – як і кожна сотворена та відкуплена дійсність – знайде своє остаточне сповнення в Царстві Божому. У перспективі, яка сягає самих коренів подружньої і сімейної реальності, треба сказати, що в остаточному рахунку суть і завдання сім'ї визначені любов'ю. Тому сім'я отримує *місію збереження, об'явлення і передавання любові*, яка є живим відображенням [Божої любові] і дійсною участю в Божій любові до людства та в любові Господа Христа до Церкви, Його Нареченої.

Кожне окреме завдання сім'ї є виразом і конкретним виконанням цього основного післанництва. Через те потрібно більше вникати в це особливе багатство післанництва сім'ї та досліджувати його багатоманітні й водночас поєднані між собою елементи.

У цьому значенні, починаючи від любові та постійно покликаючись на неї, останній Синод висвітлив чотири основні завдання сім'ї:

1. творення спільноти осіб,
2. служіння життю,
3. участь у розвитку суспільства,
4. участь у житті й посланництві Церкви.

I – ТВОРЕННЯ СПІЛЬНОТИ ОСІБ

Любов – основа і сила спільноти

18. Заснована з любові й оживлювана нею, сім'я є спільнотою осіб: чоловіка і жінки – як супругів, батьків, дітей і родичів. Її першим завданням є вірне переживання дійсності спільноти в неперервній праці на благо розвитку істинної спільноти осіб.

Внутрішньою основою, тривкою силою і остаточною ціллю цього завдання є любов: *без любові сім'я не може не те що жити, зростати й удосконалюватися* як спільнота осіб – без любові вона взагалі не є спільнотою осіб. Те, що я написав в Енцикліці *Redemptor hominis*, передовсім і зокрема стосується сім'ї як такої: «Людина не може жити без любові. Людина залишається для себе незрозумілою істотою, її життя позбавлене сенсу, якщо їй не відкриється любов, якщо вона не зустрінеться з любов'ю, якщо не досвідчить її і не вчинить її у якийсь спосіб своєю, якщо не матиме в ній живої участі».[\[45\]](#)

Любов між чоловіком і жінкою в подружжі і похідна від неї, розширена форма їхньої любові – любов між членами цієї сім'ї: між батьками і дітьми, між братами і сестрами, між рідними і домашніми – оживляються і підтримуються внутрішнім невпинним динамізмом, що веде сім'ю до щораз глибшої і міцнішої *єдності*, яка є фундаментом і основою подружньої і сімейної *спільноти*.

Неподільна єдність подружньої спільноти

19. Першою постає і розвивається спільнота між супругами; на підставі завіту подружньої любові чоловік і жінка «вже не двоє, а одне тіло»[\[46\]](#) і покликані до постійного зростання в цій єдності через щоденну вірність подружній обітниці взаємного цілковитого самовіддання.

Ця подружня спільнота має своє коріння в природному взаємодоповнюванні чоловіка і жінки й зміцнюється особистою волею супругів розділити цілу програму життя – те, що мають, і те, чим вони є. Тому така спільнота є плодом і знаком глибоко людської потреби. Однак у Господі Христі Бог приймає цю людську потребу, потверджує її, очищує та підносить до досконалості в Таїнстві подружжя. Святий Дух, уділений під час служіння Таїнства, дає християнським супругам дар нової спільноти любові, яка є живим і дійсним образом тої унікальної єдності, яка чинить Церкву неподільним Містичним Тілом Господа Христа.

Дар Духа є життєвою заповіддю для християнських супругів, а одночасно спонукою, щоб вони з кожним днем прямували до все глибшої взаємної єдності на всіх рівнях: на рівні єдності тіл, характерів, сердець, думок і стремлінь, єдності душ,[\[47\]](#) показуючи таким чином Церкві і світові нову спільноту любові як дар Христової благодаті.

Полігамія радикально суперечить такій спільноті; вона прямо перекреслює Божий задум, який був об'явлений нам на початку, бо суперечить однаковій особовій гідності чоловіка і жінки, які віддаються собі в цілковитій любові, а отже – єдиній і виключній. Як навчає II Ватиканський Собор, «однакова особова гідність чоловіка і жінки, яку слід визнати у взаємній і повній любові супругів, у повному світлі виявляє потверджену Господом єдність подружжя»[\[48\]](#)

Нерозривна спільнота

20. Подружня спільнота характеризується не тільки єдністю, але також і нерозривністю: «Це найглибше єднання – взаємне самовіддання двох осіб, як також і добро дітей, зобов'язує супругів до повної вірності й вимагає нерозривної єдності їхнього співжиття».[\[49\]](#)

Засадничим обов'язком Церкви є виразно потвердити – як це зробили Отці Синоду – вчення про нерозривність подружжя. Тим, хто в наш час уважає важким або неможливим зв'язок з однією особою на ціле життя, і тим, хто має погляди, викривлені культурою, яка відкидає нерозривність подружжя та прямо висміює зобов'язання супругів до вірності, треба знову пригадати радісну вістку про безумовно єднаючу силу тієї подружньої любові, яка знаходить свій фундамент і свою силу в Ісусі Христі.[\[50\]](#)

Закорінена в особовому й цілковитому самовідданні супругів та необхідна для добра дітей нерозривність подружжя знаходить свою остаточну правду у вираженому в Об'явленні Божому задумі: Бог хоче нерозривності подружжя і дає її як плід, як знак і вимогу абсолютно вірної любові, якою Він обдаровує людину і яку Христос Господь виявляє до своєї Церкви.

Христос відновлює первісний задум, який Творець вписав у серця чоловіка і жінки, а в Таїнстві подружжя дає «нове серце», так що супруги не тільки можуть подолати «затверділість сердець»[\[51\]](#), але одночасно та понад усе розділяти повну й остаточну любов Христа, Новий і Вічний Завіт, який став тілом. Так, як Христос є «вірним свідком»[\[52\]](#), є отим «так» Божої обітниці[\[53\]](#) і через це – найвищим здійсненням безумовної вірності, з якою Бог любить свій народ, так само й християнські супруги покликані до реальної участі в невідкличній нерозривності, яка єднає Христа з Церквою, Його нареченою, що її Він полюбив аж до кінця[\[54\]](#).

Дар Таїнства є одночасно покликанням і заповіддю для християнських супругів залишитися вірними одне одному назавжди, не зважаючи на різні випробування та труднощі, у великодушному послусі святій волі Господа: «Що, отже, Бог получив, людина хай не розлучає»[\[55\]](#).

Свідчення безмірної цінності нерозривності подружжя та подружньої вірності є одним із найцінніших і найневідкладніших завдань християнських супругів нашого часу. Тому разом з усіми Братами, які брали участь у Синоді Єпископів, хвалю та заохочую ті численні подружні пари, які, хоч і зустрічаються з немалими труднощами, усе ж зберігають і розвивають благо нерозривності, покійно й відважно виконуючи таким чином доручене їм завдання; заохочую їх, щоб вони були у світі «знаком» – маленьким і цінним «знаком», який деколи піддається випробуванню, але завжди оновлюється, – тої невтомної вірності, з якою Бог та Ісус Христос люблять усіх людей і кожну людину. Необхідно теж визнати цінність свідчення тих супругів, які, полишені партнером, завдяки силі віри та християнської надії не вступили у новий зв'язок.

Вони теж дають автентичне свідчення вірності, якої так потребує сьогоднішній світ. Тому пастирі та вірні Церкви повинні їх заохочувати й допомагати їм.

Ширша спільнота сім'ї

21. Подружжя спільнота становить фундамент, на якому постає ширша спільнота сім'ї: батьків і дітей, братів і сестер, домашніх та інших родичів.

Ця спільнота, закорінена в природних зв'язках тіла і крові, розвивається та вдосконалюється істинно людським способом завдяки встановленню та розвиткові ще глибших та багатших зв'язків духа. Любов, що оживляє міжособові стосунки окремих

членів сім'ї, становить внутрішню силу, яка формує і зміцнює сімейну єдність і спільноту.

Християнська сім'я покликана також до того, щоб досвідчити нову та особливу єдність, яка зміцнює і вдосконалює природну та людську єдність. Справді, благодать Ісуса Христа, «первородного між багатьма братами»,^[56] за своєю природою та внутрішнім динамізмом є «благодаттю братерства», як її називає св. Тома Аквінський.^[57] Святий Дух, уділюваний через служіння Таїнств, є живим джерелом і невичерпною поживою надприродної єдності, яка згромаджує віруючих і пов'язує їх із Христом та поміж собою в єдності Божої Церкви. Християнська сім'я є специфічним об'явленням та здійсненням Церковної єдності, тому теж і з цієї причини може й повинна зватися «домашньою Церквою».^[58]

Усі члени сім'ї, кожен відповідно до власного дару, мають благодать і відповідальний обов'язок будувати день за днем спільноту осіб, творячи із сім'ї «школу багатшої людяності»^[59]. Це досягається турботою про дітей, хворих і старших та любов'ю до них; взаємним щоденним служінням усіх; поділянням благ, радощів і терпінь.

Основним чинником у будівництві такої спільноти є виховний взаємообмін між батьками і дітьми,^[60] у якому кожен дає та отримує. Любов'ю, повагою, послухом до батьків діти вносять свій особливий і незамінний внесок у побудову справді людської та християнської сім'ї.^[61] Це завдання полегшиться, якщо батьки реалізовуватимуть свою незаперечну владу як правдиве й належне «служіння», тобто як служіння людському і християнському добру дітей, а особливо як служіння, що має на меті уможливити їм осягнення справді відповідальної свободи, та якщо батьки збережуть живе усвідомлення «дару», який вони постійно отримують від своїх дітей.

Сімейна спільнота може бути збережена й удосконалена тільки в дусі великої жертви, оскільки вимагає шляхетної готовності кожного й усіх до розуміння, толерантності, прощення та примирення. Кожна сім'я усвідомлює, що напруження й конфлікти, егоїзм, незгода завдають сильного удару їй як спільноті, а деколи й смертельно її ранять: звідси виникають численні та різноманітні форми руйнування сімейного життя. Але водночас кожна сім'я завжди покликана Богом миру до радісного та оновлюючого досвідчування «примирення», тобто до відбудови спільноти та відновлення єдності. Участь у Таїнстві покаяння та в Тайній Вечері єдиного Христового Тіла особливо обдаровує християнську сім'ю благодаттю та відповідальним завданням долати різні поділи й стреміти до повної правди спільноти, задуманої Богом, відповідаючи таким чином на гаряче бажання Господа, щоб «усі були одно»[\[62\]](#).

Права та обов'язки жінки

22. Сім'я, яка у своїй суті є спільнотою і повинна ставати єдністю та спільнотою осіб, знаходить у любові живе джерело та постійну спонуку до прийняття і пошанування кожного зі своїх членів у його найвищій гідності як особи, тобто живого образу Бога, та сприяння його розвиткові. Як слушно підтвердили Отці Синоду, моральний критерій автентичності подружніх та сімейних зв'язків полягає в плеканні гідності та покликання окремих осіб, які осягають своє особове сповнення в безкорисливому самовідданні.[\[63\]](#)

У цій перспективі Синод прагнув звернути особливу увагу на жінку, на її права та обов'язки в сім'ї та суспільстві. З цієї ж перспективи треба розглядати також чоловіка як супруга і батька, а також і дітей та старших.

Перш за все слід наголосити на гідності й відповідальності жінки, рівних із гідністю та відповідальністю чоловіка. Ця рівність здійснюється особливо в притаманному подружжю і сім'ї самовідданні співсупругові та в самовідданні їх обох дітям. Те, що людський розум сам відчуває та пізнає, у повноті було об'явлене Божим Словом: історія спасіння є в дійсності неперервним і славним свідченням гідності жінки.

Творячи людину «чоловіком і жінкою»^[64], Бог обдаровує особовою гідністю однаково і чоловіка, і жінку, наділяючи їх невідчужуваними правами та відповідальними завданнями, властивими людській особі. Далі, Бог виявляє гідність жінки в якнайвищий спосіб, коли Він сам приймає людське тіло з Діви Марії, що її Церква вшановує як Матір Божу, називаючи її новою Євою та представляючи її як зразок відкупленої жінки. Чутлива увага Христа до жінок, яких Він покликав іти вслід за Собою та до Своєї приязні, Його з'явлення після Воскресіння перше жінці, ніж іншим учням, доручене жінкам післанництво звістити Апостолам добру новину про Воскресіння – це знаки, що підтверджують особливу повагу Господа Христа до жінок. Апостол Павло скаже: «Бо всі ви сини Божі через віру в Христа Ісуса. Нема юдея ані грека, нема невільника ні вільного, немає ні чоловіка ані жінки, бо всі ви одно в Христі Ісусі».^[65]

Жінка і суспільство

23. Не заглиблюючись зараз у різні особливі аспекти обширної та складної теми стосунку жінка – суспільство, а обмежуючись тільки суттєвими спостереженнями, неможливо не зауважити, що в специфічній сфері сімейного життя поширена суспільна й культурна традиція, яка приписує жінці роль тільки супруги і матері, не уможлиблюючи їй належного доступу до суспільних завдань, які, як правило, застережені для чоловіка.

Не підлягає сумніву, що однакові гідність і відповідальність чоловіка і жінки вповні виправдовують доступ жінки до суспільних завдань. З іншого боку, справжнє вивищення жінки вимагає, щоби було чітко визнано цінність її материнського та сімейного завдання порівняно з усіма іншими суспільними завданнями та всіма іншими професіями. Ці завдання та професії повинні, зрештою, взаємно доповнюватися, якщо хочемо, щоб суспільний і культурний розвиток був справді та вповні людським.

Цього буде легше досягти, якщо, згідно з бажанням Синоду, відновлене «богослов'я праці» висвітлить і поглибить значення праці в християнському житті та визначить засадничий зв'язок, який існує між працею і сім'єю, а отже й первинне та незамінне значення праці вдома та виховання дітей.^[66]

Тому Церква може й повинна допомогти сучасному суспільству, невтомно закликаючи до визнання й поважання всіма незамінної цінності жіночої праці вдома. Це має особливе значення у виховній праці: тільки тоді бо усунеться саме джерело можливої дискримінації між різними видами праці та професіями, коли стане очевидним, що в кожній сфері всі працюють з рівними правами та рівною відповідальністю. Таким чином образ Бога в чоловікові і жінці заясніє ще більше.

Якщо слід визнати однакове право доступу як жінок, так і чоловіків до різних суспільних завдань, то разом із тим суспільство повинно створити такі структури, щоб заміжні жінки й матері *не були на практиці змушені* до праці поза домом і щоб їхні сім'ї могли достойно жити й успішно розвиватися навіть тоді, коли жінка цілковито присвячує себе власній сім'ї.

Тому необхідно подолати ментальність, згідно з якою більшу славу приносить жінці праця поза домом, аніж праця в сім'ї. Однак це вимагає, щоб чоловіки поважали й любили жінок з усією пошаною

до їхньої гідності та щоб суспільство створювало та розвивало умови, які сприяли би домашній праці.

Церква повинна, з належною повагою до відмінних покликань чоловіка і жінки, у своєму власному житті в міру можливості підтримувати рівність їхніх прав і гідності для добра всіх: сім'ї, суспільства і Церкви.

Однак очевидно, що це все не означає відмови жінки від своєї жіночості, ані наслідування ролі чоловіка, а власне повноту жіночої людськості, яка повинна знайти своє вираження в діяльності жінки чи то в сім'ї, чи поза нею; при цьому не можна забувати про різноманітність звичаїв і культур у цій сфері.

Образа гідності жінки

24. Християнське послання про гідність жінки, на жаль, заперечується впертою настановою, яка трактує людську істоту не як особу, а як річ, як предмет купівлі-продажу, поставлений на службу егоїстичному інтересові та самозадоволенню. Першою жертвою такої ментальності є жінка.

Ця настанова породжує дуже гіркі плоди, такі, як зневагу чоловіка і жінки, рабство, утиск слабших, порнографію, проституцію, особливо в організованій формі, та найрізноманітнішу дискримінацію, що зустрічається на виховному, професійному рівнях, в оплаті праці тощо.

Крім того, ще до сьогодні велика частина нашого суспільства зберегла багато форм принизливої дискримінації, які серйозно ображають деякі категорії жінок, як, наприклад, заміжні бездітні

[матері], вдови, жінки, що живуть у сепарації, розлучені й самотні матері, та уражають їх.

Отці Синоду висловили глибоке занепокоєння з приводу цих та інших виявів дискримінації. Отож, дуже прошу про розвиток посиленого та ефективнішого спеціалізованого душпастирства, щоб остаточно подолати ці дискримінації та щоби вповні шанувати образ Бога, який ясніє в кожній без винятку людині.

Мужчина як чоловік і батько

25. У подружній і сімейній єдності-спільноті мужчина покликаний жити, усвідомлюючи свій дар та роль чоловіка і батька.

У дружині чоловік бачить сповнення Божого задуму: «Не добре чоловікові бути самому; сотворю йому поміч, відповідну для нього»[\[67\]](#) – та чинить своїм вигук Адама, першого супруга: «Це справді кість від моїх костей і тіло від мого тіла».[\[68\]](#)

Правдива подружня любов ставить за передумову та вимагає, щоб мужчина відчував глибоку повагу до рівної [його власній] гідності жінки: «Ти не є її паном, – пише св. Амвросій, – а чоловіком, ти отримав не служницю, а жінку... Відплати доброзичливістю за доброзичливість, любов винагороди любов'ю»[\[69\]](#).

Чоловік повинен жити зі своєю жінкою в особливій формі особистої приязні.[\[70\]](#) А християнин покликаний розвивати нову настанову любові, виражаючи в цей спосіб дружині таку ніжну й водночас сильну любов, якою Христос любить Церкву.[\[71\]](#)

Любов до дружини, яка стала матір'ю, і любов до дітей є для чоловіка природним шляхом до зрозуміння та здійснення свого

батьківства. Зокрема там, де суспільні й культурні умови легко схиляють батька до деякого звільнення себе від сімейних обов'язків і до меншої участі у вихованні дітей, необхідно відновити суспільне переконання, що місце й завдання батька в сім'ї та для сім'ї мають унікальну і незамінну важливість.[\[72\]](#)

Як навчає досвід, відсутність батька спричиняє втрату психічної та моральної рівноваги, а також значні труднощі в сімейних стосунках; до подібних наслідків веде й протилежна ситуація – гнітюча присутність батька, особливо там, де вже відчутне явище так званого «мачизму» [від іспанського *tacho* – самець –*прим. ред.*], тобто надуживання вищстю прав чоловіка, яке принижує жінку й не дозволяє розвиватися здоровим сімейним стосункам.

Мужчина, який об'являє і відтворює на землі батьківство самого Бога[\[73\]](#), покликаний забезпечити всім членам сім'ї однаковий розвиток. Він сповнить це завдання через великодушну відповідальність за життя, зачате під серцем матері, старанне виконання обов'язку виховання – завдання, яке він поділяє з дружиною,[\[74\]](#) працею, яка ніколи не розбиває сім'ю, а утверджує її в єдності й стабільності, даючи свідчення зрілого християнського життя, яке дієво впроваджує дітей у живе досвідчування Христа і Церкви.

Права дитини

26. У сім'ї, спільноті осіб, дитина має бути оточена особливою опікою; треба розвивати глибоку повагу до її особової гідності, а також велику пошану до її прав та великодушну турботу про них. Це стосується кожної дитини, але стає тим нагальнішим, чим меншою є дитина, чим більше вона вимагає цілковитої опіки, хвора, стражденна або неповносправна.

Турбуючись про кожну дитину, яка приходить на світ, та оточуючи її ніжною та старанною опікою, Церква здійснює своє засадниче послаництво, бо вона покликана по-новому об'явити і представити на ділі приклад і заповідь Господа нашого Ісуса Христа, який поставив дитину в центр Царства Божого, кажучи: «Пустіть дітей, нехай ідуть до мене; не бороніть їм: таких бо Царство Боже».[\[75\]](#)

Ще раз повторюю те, що я сказав на Генеральній Асамблеї Об'єднаних Націй 2 жовтня 1979 р.:

Хочу... висловити ту радість, якою для кожного з нас є діти, весна життя, запорука майбутнього кожної теперішньої вітчизни. Жодна країна у світі, жодна політична система не може думати про своє майбутнє інакше, як тільки через бачення тих нових поколінь, які приймуть від своїх батьків різноманітний спадок цінностей, завдань і устремлінь як власного народу, так і цілого людського роду. Турбота про дитину ще перед її народженням, від першої хвилини зачаття, а потім у дитинстві та юності є першою й засадничою перевіркою ставлення людини до людини. Тому чого можна найбільше побажати кожному народові і цілому людству, усім дітям світу, якщо не цього кращого майбутнього, в якому пошанування прав людини стане повною дійсністю у третьому тисячолітті, що надходить? [\[76\]](#)

Прийняття, любов, повага, багатогранна й об'єднана турбота: матеріальна, емоційна, виховна, духовна – щодо кожної дитини, яка приходить у цей світ, повинні завжди бути характерною та суттєвою ознакою християн, а особливо християнських сімей, так, щоб діти, маючи можливість зростати «мудрістю, літами й ласкою в Бога та людей»[\[77\]](#), зробили свій цінний внесок у побудову сімейної спільноти і навіть в освячення своїх батьків.[\[78\]](#)

Літні особи в сім'ї

27. Існують культури, які виявляють до літніх осіб особливу шану та велику любов. Там старша людина ніколи не буває виключена з сім'ї чи трактована як непотрібний тягар; вона залишається в сім'ї і, хоча зобов'язана поважати автономію нової сім'ї, далі бере активну й відповідальну участь у її житті, а передовсім здійснює цінне післанництво свідка минувшини та натхненника мудрості для молоді та для майбутнього.

Натомість інші культури, особливо внаслідок невпорядкованого промислового та урбаністичного розвитку, довели й далі ведуть до недопустимого усування старших на маргінес життя, що для є них джерелом великого терпіння, а водночас і духовного зубожіння багатьох сімей.

Душпастирська діяльність Церкви повинна заохочувати всіх до відкриття та поцінування завдання літніх осіб у світській і Церковній спільноті, а особливо в сім'ї. Насправді

життя літніх осіб полегшує нам усвідомлення єрархії людських цінностей; виявляє нерозривність поколінь і прекрасно представляє взаємозалежність Божого Люду. Літні особи мають харизму долання бар'єрів між поколіннями, перш ніж вони з'являться. Скільки дітей знайшли зрозуміння і любов в очах, словах і пестоцях літніх людей! Скільки ж літніх осіб охоче підписується під натхненними біблійними словами, що «вінець старих людей – сини синів»! (Прип. 17:6).[\[79\]](#)

II. СЛУЖІННЯ ЖИТТЮ

1) *Передавання життя*

Співпрацівники любові Бога Творця

28. Бог, створюючи чоловіка і жінку на свій образ і подобу, завершує й доводить до досконалості діло своїх рук; Він покликає їх до особливої участі у своїй любові та у своїй силі Творця й Отця через їхню вільну й відповідальну співпрацю в передаванні дару людського життя: «І благословив їх Бог і сказав їм: “Будьте плідні й множтеся і наповняйте землю та підпорядкуйте її собі”».[\[80\]](#)

Отже, засадничим завданням сім'ї є служити життю, здійснювати в історії перше благословення Творця – передавати Божий образ від людини до людини шляхом народження.[\[81\]](#)

Плідність є плодом і знаком подружньої любові, живим свідченням повного взаємного самовіддання супругів: «...правдива повага до подружньої любові й увесь сенс подружнього життя прямують до того, щоби супруги, не хехтуючи іншими цілями подружжя, були схильні мужньо співпрацювати з любов'ю Творця і Спасителя, який через них постійно збільшує і збагачує свою сім'ю»[\[82\]](#).

Плідність подружньої любові не обмежується тільки до фізичного зродження дітей, навіть якщо її розуміти в її специфічно людському вимірі: вона поширюється і збагачується різними плодами морального, духовного і надприродного життя, що його батько і

мати покликані передавати в дар дітям, а через дітей – Церкві і світові.

Прадавнє і постійно нове вчення та законодавство Церкви

29. Саме тому, що подружжя любов є особливою участю в тайні життя і любові самого Бога, Церква усвідомлює, що отримала спеціальне післанництво берегти й захищати таку велику гідність подружжя, й [отримала] велику відповідальність за передавання людського життя.

Таким чином, у згідності з неперервною впродовж історії та живою традицією еклезіяльної спільноти, II Ватиканський Собор і вчення мого попередника папи Павла IV, виражене перш за все в Енцикліці *Humanae vitae*, передали нашим часам справді пророчі висловлювання, які підтверджують і ясно представляють прадавнє і постійно нове вчення Церкви та приписи, які стосуються подружжя і передавання людського життя.

Тому на останній сесії Отці Синоду виразно засвідчили: «Цей святий Синод, з'єднаний в єдності віри з Наступником св. Петра, залишає в силі те, що міститься в документах II Ватиканського Собору (пор. *Gaudium et spes*, 50), і пізніше в Енцикліці *Humanae vitae*, а особливо те, що подружжя любов повинна бути у повноті людською, виключною та відкритою на нове життя (*Humanae vitae*, 11; пор.: 9 та 12)»[\[83\]](#).

Церква стає на захист життя

30. Навчання Церкви здійснюється сьогодні в такій суспільній і культурній ситуації, яка утруднює його розуміння, але разом із тим зумовлює його нагальність та незамінність для сприяння істинному добру чоловіка і жінки.

Науково-технічний прогрес, який сучасна людина постійно розвиває завдяки своєму пануванню над природою, вселяє не тільки надію на витворення нового і кращого людства, але й щораз глибше занепокоєння майбутнім. Дехто питає, чи варто жити, чи, може, краще було би взагалі не народитися; сумнівається, чи варто приводити в життя інших, якщо вони, можливо, проклинатимуть своє існування в жорсткому світі, страхіть якого навіть не можна передбачити. Інші вважають, що тільки їм належать усі вигоди, які випливають із технологій, позбавляючи цього решту людей, яким нав'язують контрацептивні засоби або й іще гірші методи. Ще інші, поневолені споживацькою ментальністю й цілковито поглинуті турботами про постійне примноження матеріальних благ, урешті доходять до того, що вже не розуміють духовного багатства нового людського життя й відкидають його. Остаточна підстава такої ментальності – це брак Бога в людських серцях, Бога, любов якого сильніша від усіх можливих загроз світу, і тільки вона може їх перемогти.

Як впливає з багатьох актуальних проблем, у цей спосіб народжується ментальність, що противиться життю (*anti-life mentality*): наприклад, достатньо згадати про якийсь панічний страх, що бере початок з демографічних досліджень екологів і футурологів, які часто перебільшують небезпеку демографічного приросту для якості життя.

Однак Церква твердо вірить, що людське життя, навіть коли воно слабке й стражденне, завжди є величним даром Божої доброти.

Усупереч песимізму та егоїзму, які затемнюють світ, Церква стає на захист життя: у кожному людському житті вміє відкрити велич того «Так», того «Амінь», яким є сам Христос.^[84] Тому «ні», яке заливає і пригноблює світ, протистоїть живе «Так», захищаючи таким чином людину і світ від тих, хто зазіхає на життя й несе смерть.

Церква покликана зі щораз то живішим і міцнішим переконанням наново показати всім свою волю сприяти всіма засобами людському життю та захищати його від будь-яких зазіхань, незалежно від стану і стадії розвитку, у яких воно перебуває.

Тому Церква засуджує як важку провину проти людської гідності та справедливості всі ті починання урядів чи інших органів влади, які мають на меті обмежити в будь-який спосіб свободу супругів у прийнятті рішення щодо потомства. Відповідно, усякий тиск, що його чинить така влада з метою нав'язування контрацепції або, ще гірше, стерилізації та спричинених абортів, повинен бути безумовно засуджений та рішуче відкинутий. Так само треба затаврувати як велику несправедливість той факт, що в міжнародних стосунках економічну допомогу, яку надають для розвитку народів, ставлять у залежність від програм контрацепції, стерилізації чи абортів.^[85]

Щоби Божий задум щораз повніше здійснювався

31. Церква з певністю усвідомлює теж різноманітні та складні проблеми, які сьогодні в багатьох країнах впливають на виконання подружжями їхніх завдань, пов'язаних із відповідальним передаванням життя. Церква знає також про серйозну проблему

демографічного приросту в тих формах, у яких він проявляється в різних частинах світу, включно з моральними імплікаціями, що його супроводжують.

Церква, однак, уважає, що поглиблений розгляд всіх аспектів цієї проблеми дасть нове й сильніше підтвердження важливості автентичного вчення про регулювання народжуваності, наново представленого на II Ватиканському Соборі та в Енцикліці *Humanae vitae*.

Тому, разом з Отцями Синоду, вважаю своїм обов'язком звернутися до богословів із настійливим закликом, щоб вони, об'єднуючи свої зусилля в співпраці з притаманним єрархії Церкви Учительським Урядом, старалися щораз краще висвітлювати біблійні підстави цієї науки, її етичні мотивації та персоналістичні підстави. Завдяки цьому буде можливим, у контексті органічного викладу, представити вчення Церкви стосовно цієї важливої теми в спосіб, справді доступний усім людям доброї волі, полегшуючи [їм] щораз ясніше та глибше його розуміння. Так Божий задум зможе щораз повніше здійснюватися для спасіння людини і на славу Творця.

Через те спільні зусилля богословів, натхнені переконаною вірністю Учительському Урядові Церкви, який є єдиним автентичним провідником Божого Люду, є особливо необхідними також з огляду на внутрішній зв'язок між католицьким ученням на цю тему і баченням людини, яке подає Церква: сумніви або помилки стосовно сфери подружжя чи сім'ї спричиняють серйозне затьмарення всієї правди про людину в культурній ситуації, яка вже й так часто неясна та повна суперечностей.

Роз'яснення та поглиблення [цього] вчення, що є покликанням і властивим завданням богословів, має велику цінність і становить особливо цінне служіння для сім'ї та людства.

Інтегральне бачення людини та її покликання

32. У контексті культури, яка серйозно деформує або цілковито втрачає правдиве значення людської сексуальності, оскільки позбавляє її засадничої віднесеності до особи, Церква вважає своєю нагальною та незамінною місією представлення сексуальності як цінності та завдання цілої людської особи – чоловіка чи жінки, створених на образ Бога.

У цій перспективі II Ватиканський Собор чітко стверджує, що

коли... йдеться про узгодження подружньої любові з відповідальним передаванням життя, тоді моральний характер способу поведінки не залежить виключно від самого щирого наміру й оцінки мотивів, а мусить бути визначений у світлі *об'єктивних критеріїв, що беруть до уваги суть людської особи та її вчинків*. Ці критерії зберігають повноту сенсу взаємного самовідання та людського передавання життя в контексті істинної любові; а це неможливо без щиросердого плекання чесноти подружньої чистоти.[\[86\]](#)

Саме розглядаючи «людину в цілому, завдання, до якого вона покликана, не лише її природне й земне існування, але й надприродне і вічне»[\[87\]](#), Павло IV стверджував, що вчення Церкви «ґрунтується на встановленому Богом нерозривному зв'язку між об'єднавчим і прокреативним значеннями, притаманними подружньому акту. Цього зв'язку людина не має права самовільно розривати».[\[88\]](#) На завершення він знову підтвердив, що слід відкинути як внутрішньо морально злу «будь-яку дію чи то до подружнього акту, чи під час нього, чи в процесі розвитку його природних наслідків, що була би спрямована на запобігання дітородженню – як ціль чи як засіб»[\[89\]](#).

Коли супруги, вдаючись до контрацептивних засобів, розділяють ці два значення, які Бог-Творець вклав у буття чоловіка і жінки та в динамізм їхнього статевого єднання, то вони ведуть себе, наче «судді» Божого задуму, і «маніпулюють» людською сексуальністю та принижують її, а разом із нею – власну особу та співсупруга, фальсифікуючи цінність «цілковитого» самовіддання. Таким чином, природній «мові», яка виражає взаємний, цілковитий дар супругів одне одному, контрацепція нав'язує «мову» об'єктивно протилежну, тобто таку, яка не виражає цілковитого самовіддання іншому; звідси походить не тільки практичне відкинення відкритості до життя, але також і фальсифікація внутрішньої правди подружньої любові, покликаної до самовіддання особи в її цілості.

Натомість якщо супруги, дотримуючись неплідних періодів, шанують нерозривний зв'язок між об'єднаним і прокреативним значеннями людської сексуальності, то вони ведуть себе як «служителі» Божого задуму й «користають» із сексуальності згідно з первісним динамізмом «цілковитого» самовіддання, без маніпуляцій і спотворень[90].

У світлі досвіду багатьох подружніх пар, а також даних, що їх подають різні галузі людських знань, богословська рефлексія спроможна збагнути, а разом із тим, відповідно до свого покликання, наголосити на як *антропологічній, так і моральній відмінності*, яка існує між контрацептивними засобами і використанням ритмів [жіночого] циклу: відмінність тут значно більша й глибша, ніж зазвичай думають; це відмінність, яка в кінцевому результаті стосується двох несумісних концепцій людської особи та людської сексуальності. Вибір природних ритмів тягне за собою прийняття циклу особи, тобто жінки, а отже й прийняття діалогу, взаємної пошани, спільної відповідальності та самоопанування. Прийняття циклу та діалогу означає визнання духовного й водночас тілесного характеру подружньої спільноти, як і переживання особової любові у вірності, якої вона вимагає. У

цьому контексті подружня пара досвідчує, що їх подружня спільнота збагачується такими цінностями, як чуйність і сердечність, – чинниками, які є душою людської сексуальності, також і в її фізичному вимірі. Таким чином, сексуальність шанують і розвивають в її справді повному людському вимірі; її не «використовують» як «предмет», що руйнує особову єдність душі і тіла та вдаряє в саме творче діло Бога на рівні найглибшого пов'язання природи і особи.

Церква – учителька та матір для супругів у труднощах

33. Церква присутня також у сфері подружньої моральності й діє як учителька та матір.

Як учителька Церква невтомно проголошує моральну норму, що повинна керувати відповідальним передаванням життя. Церква не є ані автором цієї норми, ні її суддею. Церква, послужна правді, якою є Христос, образ Якого відзеркалюється в природі і гідності людської особи, пояснює моральну норму та представляє її всім людям доброї волі, не замовчуючи, що вона вимагає радикалізму й досконалості.

Як матір Церква хоче бути близькою всім подружжям, які стикаються з труднощами в цьому важливому аспекті морального життя: вона добре знає їхнє часто прикре становище, яке є деколи просто мукою через різного роду труднощі, не лише індивідуальні, але також і суспільні; знає, що багато подружжів стикаються з труднощами не тільки в конкретному здійсненні, але й у самому розумінні цінностей, які містить моральна норма.

Однак та сама Церква є одночасно й учителькою, і матір'ю. І тому вона не перестає закликати та заохочувати всіх до розв'язання можливих подружніх труднощів без будь-якої фальсифікації та шкоди для правди, бо переконана, що не може бути дійсної суперечності між Божим законом щодо передавання життя і законом, який вимагає плекати автентичну подружню любов.[91] Відповідно, конкретна педагогіка Церкви завжди повинна поєднуватися з її наукою і ніколи не може бути від неї відірвана. Отже, з тим самим переконанням, що й мій попередник, повторюю: «Неприховування нічого зі спасеного вчення Христа є визначною формою виразу любові до душ»[92].

З іншого боку, автентична педагогіка Церкви виявляє свій реалізм і свою мудрість тільки тоді, коли наполегливо й відважно помножує зусилля з метою створювати й підтримувати всі ті умови людського життя: психологічні, моральні та духовні, які необхідні для розуміння моральної цінності й норми та життя ними.

Без сумніву, до цих умов треба віднести постійність і терпеливість, покору і силу духа, дитячу довіру до Бога і Його благодаті, часте звертання до молитви і до Таїнств євхаристії та сповіді.[93] Так зміцнені християнські супруги зуміють зберегти живе усвідомлення особливого впливу, який має благодать Таїнства подружжя на всі аспекти подружнього життя, а отже й на сексуальну сферу: дар Духа, що його супруги прийняли та на нього відповіли, допоможе їм пережити людську сексуальність згідно з Божим задумом та як знак єднаючої і плідної любові Христа до Його Церкви.

Однак до необхідних умов належить також знання тіла та його ритмів плідності. Тому слід докласти всіх зусиль, щоби зробити такі знання доступними як для всіх одружених, так і для молодих дорослих людей перед одруженням через ясне, своєчасне та серйозне навчання й виховання, що його повинні забезпечити подружні пари [які його практикують – прим. ред.], лікарі та

експерти. Такі знання повинні бути включені у виховання самоконтролю: звідси випливає абсолютна необхідність чесноти чистоти та постійного виховання її в собі. З християнського погляду, чистота в жодному разі не означає відкидання людської сексуальності чи погорди до неї: вона радше означає духовну енергію, здатну захищати любов від небезпек егоїзму й агресивності та спрямовувати любов до її повного здійснення.

Павло VI, керуючись глибокою інтуїцією мудрості та любові, лише озвучив досвід багатьох подруж, написавши у своїй Енцикліці:

Цілком певно, що таке панування розуму і волі над інстинктом вимагає аскези. Лише так можна належно впорядкувати притаманні подружньому життю форми вираження любові, а також досягти періодичної стриманості. Така самодисципліна, вираз подружньої чистоти, не шкодить подружній любові; вона, радше, наділяє її вищими людськими цінностями. Хоча така самодисципліна вимагає постійних зусиль, однак її цілюща сила веде супругів до повнішого розкриття їх самих та збагачує їх духовними цінностями. Вона дарує сім'ї справжній мир та допомагає справитися й з іншими труднощами. Вона сприяє кращій повазі до іншого супруга, допомагає подружжю знищити егоїзм, який є ворогом справжньої любові, допомагає поглибити почуття відповідальності. Вона, нарешті, наділяє батьків глибиннішим і ефективнішим впливом на виховання та освіту їхніх дітей.[\[94\]](#)

Моральний шлях супругів

34. Мати правильне поняття про моральний порядок, про його норми й цінності завжди надзвичайно важливо; тим більше коли зростають і помножуються труднощі щодо їх дотримання.

Моральний порядок, саме тому, що виявляє і представляє Божий задум, не може бути чимось, що утруднює людині життя, та чимось, що невідповідне особі; якраз навпаки, будучи відповідним до найглибших потреб людини, яку створив Бог, моральний порядок слугує її повній людськості з тією самою делікатною та єднаючою любов'ю, якою сам Бог надихає, підтримує та веде кожне створіння до властивого йому щастя.

Однак людина, покликана до свідомого виконання мудрого й повного любові Божого задуму, є історичною істотою, яка формується день за днем, приймаючи численні свободні рішення: через те вона пізнає, любить і чинить моральне добро відповідно до етапів свого розвитку.

Так само й супруги у сфері свого морального життя покликані до неперервного поступу, спонукані щирим і дієвим прагненням щораз кращого пізнавання цінностей, що їх Божий закон зберігає і плакає, а також чесною і шляхетною волею здійснювати ті цінності у своїх конкретних рішеннях. Однак вони не можуть дивитися на цей закон лише як на ідеал, який можна осягнути в майбутньому, а повинні трактувати його як наказ Христа для витривалого долання труднощів. А отже,

те, що зветься «законом ступеневості», тобто, поступовим просуванням у розумінні, не можна ототожнювати зі «ступеневістю закону», так ніби в Божому праві могли б існувати різні ступені й форми заповідей для різних осіб і ситуацій. Усі супруги покликані до святості в подружжі згідно з Божою волею, а це покликання здійснюється в міру того, як людська особа зуміє відповісти на Божу заповідь, оживлена спокійною довірою до Божої ласки та до власної волі.[\[95\]](#)

Так само є частиною Церковної педагогіки, щоби супруги перш за все чітко знали вчення, котре містить Енцикліка *Humanae vitae*, як

нормативне для їхньої сексуальності та щиро старалися створити умови, необхідні для дотримання цих засад.

Ця педагогіка, як зауважив Синод, охоплює все подружнє життя. Тому завдання передавання життя повинно бути інтегроване в загальне післанництво «всього християнського життя», яке без хреста не може досягнути воскресіння. У цьому контексті зрозуміло, що зі сімейного життя неможливо усунути жертву; до того ж, її слід приймати цілим серцем, так, щоб подружня любов поглиблювалася й ставала джерелом внутрішньої радості.

Цей спільний поступ вимагає рефлексії, навчання та належної підготовки священників, монахів та мирян, які працюють у душпастирстві сімей. Усі вони могли б допомогати супругам на шляху їхнього людського й духовного поступу, який передбачає усвідомлення гріха, щиро волю дотримуватися морального закону та Таїнство покаєння. Треба усвідомлювати, що подружня інтимність включає в себе волю двох осіб, які покликані також до згоди в думках і вчинках, що вимагає чимало терпеливості, виrozumіlostі й часу. Надзвичайно важливою в тій царині є єдність священників у їхніх моральних та душпастирських судженнях. Такої єдності слід старанно шукати та забезпечувати її, щоб вірні не зазнавали болісного неспокою сумління.^[96]

Прогрес у подружньому житті буде полегшено, якщо супруги, котрі шанують науку Церкви й довіряють Христовій благодаті, підтримувані та зміцнювані душпастирями й цілою церковною спільнотою, зуміють відкрити та пережити визволяючу й надихаючу цінність автентичної любові, яку представляє Євангелія і якої вимагає заповідь Господня.

Формування переконань і надання конкретної допомоги

35. Що стосується проблеми належного регулювання народжуваності, Церковна спільнота мусить в наш час формувати переконання і надавати конкретну допомогу тим, хто прагне пережити батьківство і материнство справді відповідальним чином.

Тому Церква, радіючи науковими досягненнями в цій галузі, які дозволяють чіткіше визначити ритм плідності жінки і підтримуючи ще інтенсивніший та ширший засяг таких досліджень, не може не будити з новою силою почуття відповідальності тих, хто – лікарі, експерти, порадики подруж, вихователі і самі подружжя – може плідно допомогти подружжям в переживанні їх любові так, щоб були пошановані структура і доцільність подружнього акту, який її виражає. Це означає ширше, рішучіше та систематичніше зусилля щодо пізнання, оцінки і застосування природних методів регулювання плідності.[\[97\]](#)

Важливе свідчення цього можуть і повинні дати ті супруги, які шляхом спільної періодичної стриманості дійшли до більш зрілої особистої відповідальності за любов і за життя: «Господь довірив їм це завдання, – писав Павло VI – щоби вони відкрили людям той святий і водночас лагідний закон, який глибинно поєднує їхню взаємну любов та співділання з любов'ю Бога, Подателя людського життя».[\[98\]](#)

2) Виховання

Право та обов'язок батьків щодо виховання

36. Завдання виховання випливає з первісного покликання подружжя до участі в творчому ділі Бога: зроджуючи в любові і для любові нову особу, яка сама в собі має покликання до зростання та розвитку, батьки тим самим беруть на себе завдання забезпечити їй у повноті людське життя. Про це нагадує II Ватиканський Собор:

Батьки, оскільки дали дітям життя, то мають якнайсерйозніший обов'язок виховувати своїх нащадків, і тому їх слід визнати першими й головними вихователями. Це виховне завдання настільки вагоме, що якщо його не виконують, то заздалегідь вдалося б замінити його іншим [вихованням]. Тому що саме батьки повинні створити таку сімейну атмосферу, сповнену любов'ю і повагою до Бога і людей, яка б сприяла цілісному особистому і суспільному вихованню дітей. Тому сім'я є першою школою суспільних чеснот, які потрібні всім суспільствам.[\[99\]](#)

Право й обов'язок батьків щодо виховання є *невід'ємними*, оскільки вони пов'язані зі самим передаванням людського життя; вони є первісними та мають першість щодо виховних завдань інших осіб, оскільки впливають із виняткових стосунків любові, яка об'єднує батьків і дітей; вони *незамінні та невідчужувані*, не можуть бути цілковито передані іншим чи привласнені іншими.

Не слід забувати, що, окрім цих рис, які характеризують виховне завдання батьків, найзасадничішим елементом, що визначає це завдання, є *батьківська і материнська любов*, яка знаходить своє

сповнення у справі виховання, здійснюючи та вдосконалюючи своє служіння життю: будучи його *джерелом*, любов батьків стає *душею*, а через це й *нормою*, яка надихає та спрямовує всю конкретну виховну діяльність, збагачуючи її такими цінностями, як ніжність, постійність, доброта, служіння, безкорисливість та жертовність, которі є найкоштовнішими плодами любові.

Виховання до суттєвих цінностей людського життя

37. Не зважаючи на труднощі в справі виховання, часто такі вагомі в наш час, батьки повинні з довірою та відвагою формувати в дітях суттєві цінності людського життя. Діти мають зростати в належній свободі супроти матеріальних благ, приймаючи простий і суворий стиль життя в глибокому переконанні, що «людина цінніша з огляду на те, чим вона є, аніж з огляду на те, що вона має».[\[100\]](#)

У суспільстві, розхитаному й розколеному напругою та конфліктами, що виникають внаслідок шалених зіткнень різних індивідуалізмів та егоїзмів, діти повинні здобути не тільки почуття істинної справедливості, яка єдина веде до пошанування особової гідності кожної людини, але також, і тим більше, почуття правдивої любові як настанови щирої турботи про інших і безкорисливого служіння їм, а особливо найбільш необхідним і потребуєчим. Сім'я є першою й основною школою суспільного життя: у ній, як у спільноті любові, самовіддання є законом, що дає напрямок і зумовлює зростання. Самовіддання, яке оживляє взаємну любов подружжя, стає зразком і нормою для самовіддання в стосунках між братами і сестрами, а також між різними поколіннями, які живуть у сім'ї.

Спільнота й участь, які є частиною щоденного життя вдома, у хвилини радощів і в труднощах, є найконкретнішою та

найефективнішою педагогікою для дієвого, відповідального та плідного залучення дітей до суспільного життя в ширшому масштабі.

Виховання до любові, зрозумілої як самовіддання, є необхідною передумовою для батьків, покликаних подати дітям ясне й тактовне *статеве виховання*. Стикаючись із культурою, яка на загал «баналізує» людську сексуальність, інтерпретуючи й переживаючи її в обмежений і зубожілий спосіб, пов'язуючи її виключно з тілом та егоїстичною приємністю, виховне служіння батьків повинно непохитно стреміти до прищеплення культури статевого життя, щоб вона була справді та вповні особовою, бо сексуальність є багатством цілої особи: тіла, почуттів і душі; вона виявляє своє глибинне значення, ведучи особу до самовіддання в любові.

Статеве виховання, як основне право та обов'язок батьків, повинно також здійснюватися під їхнім уважним наглядом чи то вдома, чи у вибраних та контрольованих ними освітніх центрах. Стосовно цього Церква знову підтверджує закон субсидіарності*, що його школа повинна дотримуватися, діючи в тому самому дусі, яким натхнені батьки.

У цьому контексті абсолютно необхідне *виховання до чистоти*, тому що вона є чеснотою, яка розвиває справжню зрілість особи та чинить її здатною шанувати й плекати «весільне значення» тіла. Ба більше, християнські батьки, розрізняючи знаки Божого покликання, присвячуватимуть особливу увагу й турботу вихованню до незайманості чи целібату як найвищої форми того самовіддання, яке становить справжнє значення людської статевої.

З огляду на тісні взаємозв'язки між статевим виміром особи та її етичними цінностями, виховання повинно довести дітей до знання

та пошанування моральних норм як необхідної і надзвичайно цінної запоруки відповідального особового зростання в людській сексуальності.

Тому Церква непохитно протистоїть часто поширюваній формі подання сексуальної інформації у відриві від моральних принципів. Це було би лише вступом до досвідчування задоволення і стимулом, який веде до втрати спокою ще в роках невинності та відкриває двері порокові.

Виховне післанництво і Таїнство подружжя

38. Виховне післанництво християнських батьків, що впливає з участі в Божому ділі творення, знаходить своє нове та специфічне джерело в Таїнстві подружжя, яке освячує їх для істинно християнського виховання дітей, тобто закликає їх до участі у владі й любові самого Бога Отця і Христа Пастиря, а також у материнській любові Церкви, збагачує їх дарами мудрості, ради, мужності та всіма іншими дарами Святого Духа, щоб допомагали дітям у їх людському та християнському зростанні.

Завдяки Таїнству подружжя виховне завдання батьків підноситься до гідності й характеру покликання, стаючи дійсним та істинним «служінням» Церкви у справі будування її членів. Виховне служіння батьків настільки вагоме й величне, що св. Тома не вагається порівняти його зі священничим служінням: «Дехто поширює і підтримує духовне життя виключно духовним служінням. Це стосується Таїнства священства; інші ж роблять це стосовно як фізичного, так і духовного життя, і це здійснюється в Таїнстві подружжя, у якому чоловік і жінка єднаються, щоби зродити нащадків та виховати їх для прослави Бога»[\[101\]](#).

Живе й чуйне усвідомлення післанництва, отриманого разом із Таїнством подружжя, допоможе християнським батькам присвятити себе виховному служінню для дітей з великим спокоєм духа та довірою, а разом із тим – з почуттям відповідальності перед Богом, який їх покликає і посилає, щоб вони будували Церкву в дітях. Так сім'я охрещених, зібрана воєдино Словом і Таїнством як домашня Церква, є, так само, як і Вселенська Церква, вчителькою і матір'ю.

Перший досвід Церкви

39. Виховне післанництво вимагає, щоби християнські батьки представили дітям усі ті змісти, які необхідні для поступового формування їхньої особовості з християнського та церковного погляду. Тому нехай вони приймуть вищезгаданий напрям виховання, турбуючись про те, щоб показати дітям, до яких глибин значущості веде віра і любов Ісуса Христа. Крім того, християнських батьків у їхньому завданні зміцнення дару Божої благодаті в душах дітей підтримуватиме усвідомлення того, що Господь довіряє їм турботу про зростання Божої дитини, Христового брата чи сестри, храму Святого Духа, члена Церкви.

Другий Ватиканський Собор представляє зміст християнського виховання так:

Воно стремить не тільки до повної зрілості людської особи..., а передусім має на меті, щоб охрещені поступово впроваджувалися в таємницю спасіння, щоб вони з кожним днем щораз більше усвідомлювали дар віри, який вони отримали. Хай вчаться славити Бога Отця в душі й правді (пор.: Йо 4,23), особливо літургійним поклонінням; нехай вправляються у веденні свого особистого життя у справедливості й у святості правди відповідно до нової людини (Еф 4,22-24); стаючи у цей спосіб досконалими людьми в міру

зросту Христової повноти (пор.: Еф 4,13) і присвячуючи себе будуванню Містичного Тіла. Більше того, усвідомлюючи своє покликання, хай привчаються давати свідчення надії, яка є в них (пор.: 1 Пт 3,15), а також сприяють християнському преображенню світу.[\[102\]](#)

Синод також, приймаючи та розвиваючи дороговкази Собору, представив виховне післанництво християнської сім'ї як правдиве служіння, через яке передається та променює Євангелія так, що життя сім'ї стає дорогою віри й у певному сенсі християнською ініціацією та школою наслідування Христа. У сім'ї, яка усвідомлює такий свій дар, як писав Павло VI, «усі члени... євангелізують та підлягають євангелізації».[\[103\]](#)

Завдяки виховному служінню батьки через приклад власного життя є для своїх дітей першими проповідниками Євангелії. Більше того, молячись із дітьми й читаючи з ними Боже Слово, залучаючи дітей шляхом поступової християнської ініціації до Тіла Христового – євхаристійного і Церковного, вони стають батьками вповні: не тільки дателями життя фізичного, але й того життя, яке через оновлення у Святому Дусі пливе з хреста і Христового воскресіння.

Аби батьки могли достойно здійснювати своє виховне служіння, Отці Синоду виразили побажання, щоби був приготований відповідний текст *катехизму для сімей*, ясний, зв'язний, доступний для всіх. Гаряче заохочуємо Єпископські Конференції [та постійно діючі Синоди Помісних Церков] до видання такого катехизму.

Співпраця з іншими виховними інстанціями

40. Сім'я є першою, однак не єдиною і не виключною виховною спільнотою: уже сам спільнотний, громадянський і церковний вимір людини вимагає ширшої та складнішої [виховної] активності, яка є плодом впорядкованої співпраці різних виховних інстанцій, і веде до неї. Усі ці інстанції необхідні, навіть якщо кожна може й повинна відігравати свою роль відповідно до своєї компетенції та робити властивий їй внесок.^[104]

Виховне завдання християнської сім'ї займає, таким чином, дуже важливе місце в цілісному душпастирстві: це передбачає нову форму співпраці батьків із християнськими спільнотами, а також [співпрацю] різноманітних виховних груп із душпастирями. У цьому значенні відновлення католицького шкільництва мусить звернути особливу увагу як на батьків учнів, так і на формування досконалої виховної спільноти.

Повинно бути безумовно забезпечене право батьків вибирати виховання, згідне з їхньою вірою.

Держава і Церква мають обов'язок надавати сім'ям усіляку можливу допомогу, щоб сім'ї могли правильно виконувати свої виховні завдання. З тією метою як Церква, так і держава повинні створювати й підтримувати такі інституції і таку діяльність, яких слушно домагаються сім'ї: допомога повинна бути пропорційною до невиваженості сім'ї [для виконання виховних завдань]. Отож усі ті, хто в суспільстві керує шкільництвом, ніколи не повинні забувати, що сам Бог настановив батьків першими й головними вихователями дітей та що їхнє право цілковито невідчужуване.

Однак, відповідно до своїх прав, батьки мають важливий обов'язок встановити сердечні та конструктивні стосунки з учителями і керівництвом школи.

Якщо в школах навчають ідеологій, які суперечать християнській вірі, то сім'ї повинні об'єднатися з іншими сім'ями, якщо можливо – за посередництвом сімейних асоціацій, та всіма силами й зі всією мудрістю допомагати молодим, щоб вони не віддалилися від віри. У таких умовах сім'я потребує особливої допомоги душпастирів, а ті не повинні забувати, що батьки мають непорушне право довірити [своїх] дітей церковній спільноті.

Багатоманітне служіння життю

41. Плідна подружня любов виражається в різноманітних формах служіння життю. Найбезпосереднішими, специфічними та незамінними серед них є зродження і виховання дітей. Кожен акт справжньої любові до людини засвідчує та вдосконалює духовну плідність сім'ї, тому що він є актом покори глибокому внутрішньому динамізмові любові, котру розуміють як самовіддання іншим.

З цієї перспективи, сповненої цінностей і завдань для всіх, повинні, зокрема, черпати заохочення супруги, які страждають від фізичної неплодності.

Християнські сім'ї, які завдяки вірі визнають усіх людей дітьми спільного Небесного Отця, великодушно йтимуть назустріч дітям з інших сімей, надаючи їм підтримку й виявляючи любов – не як чужим, а як членам єдиної сім'ї Божих дітей. Таким чином християнські батьки зможуть розширити засяг своєї любові поза межі зв'язку тіла і крові, поглиблюючи зв'язки, що походять із духа, розвиваючи їх шляхом конкретного служіння дітям з інших сімей, які часто позбавлені найнеобхіднішого.

Християнські сім'ї повинні виявляти більшу готовність до адопції (усиновлення/удочеріння) та догляду дітей, що позбавлені батьків, а також покинутих: ці діти, віднаходячи родинне тепло, відчуватимуть повне любові та провидіння батьківство Бога, яке засвідчують християнські батьки, та зможуть зростати в спокої і довірі до життя. Водночас уся сім'я збагачуватиметься духовними цінностями ширшого братерства.

Плідність сім'ї повинна відзначатися неустанною «творчістю» – чудовим плодом Божого Духа, який відчиняє очі серця, щоб відкривати нові потреби й страждання нашого суспільства, і дає відвагу їх прийняти та дати на них належну відповідь. Тут сім'ям відкривається широке поле для дії. Мабуть, ще більше, ніж покинуті діти, непокоїть сьогодні явище суспільної і культурної маргіналізації, що болісно заторкує старших, хворих, неповносправних, наркоманів, колишніх в'язнів і т. д.

Таким чином надзвичайно розширюється горизонт батьківства і материнства християнських сімей: їхня духовно плідна любов приймає виклик цих та інших нагальних потреб наших часів. Христос Господь разом із сім'ями та через них і надалі відчуває «співчуття» до мас (пор.: Мт 9,36).

III. УЧАСТЬ У РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Сім'я – перша і життєдайна клітина суспільства

42. «Тому що Творець усього встановив на початку і основою людського суспільства подружню спільноту», сім'я стала «першою і життєдайною клітиною суспільства». [\[105\]](#)

Сім'ю єднають із суспільством живі й органічні зв'язки, оскільки вона становить його фундамент і постійно підтримує його шляхом свого служіння життю: бо в сім'ї народжуються громадяни і в ній знаходять першу школу тих суспільних чеснот, які є «душею» для життя й розвитку самого суспільства.

Таким чином, завдяки своїй суті й покликанню, сім'я, далека від того, щоби бути закритою самою в собі, відкривається до інших сімей та суспільства, виконуючи своє суспільне завдання.

Сімейне життя: досвід спільноти й участі

43. Досвід спільноти й участі, яким повинно відзначатися щоденне життя сім'ї, становить її перший і фундаментальний внесок для суспільства.

У взаємних стосунках члени сімейної спільноти надихаються і керуються «законом безкорисливості». Шануючи та плекаючи в усіх

і в кожному особову гідність як унікальне джерело цінності, безкорисливість набирає форм сердечної прихильності, кроку назустріч і діалогу, неупередженої доступності, великодушного служіння та глибокої солідарності.

Так плекання автентичної і зрілої спільноти осіб у сім'ї стає першою й незамінною школою суспільного життя, прикладом і водночас стимулом для ширших суспільних відносин у дусі поваги, справедливості, діалогу та любові.

Сім'я, таким чином, становить, як нагадали Отці Синоду, колицку й найефективніше знаряддя гуманізації і персоналізації суспільства: вона притаманним їй глибинним способом працює для побудови світу, чинячи життя справді людським, особливо через те, що стереже, дотримує і передає чесноти та «цінності». У сім'ї, стверджує II Ватиканський Собор, «зустрічаються різні покоління і взаємно допомагають собі в осягненні повнішої життєвої мудрості, а також в узгодженні прав окремих осіб із вимогами суспільного життя».[\[106\]](#)

Ось чому, перед лицем суспільства, яке все більше ризикує стати деперсоналізованим і зведеним до маси, а отже – дегуманізованим та дегуманізуючим, що в результаті веде до негативних наслідків у таких поширених формах «втечі від дійсності», якими, наприклад, є алкоголізм, наркоманія і навіть тероризм, сім'я ще сьогодні посідає і випромінює могутню енергію, здатну вирвати людину з анонімності, підтримати в ній усвідомлення власної особової гідності, збагатити глибокою людяністю та, зберігаючи її унікальність і неповторність, активно залучити в тканину суспільства.

Суспільне і політичне завдання

44. Суспільне завдання сім'ї не може обмежуватися тільки до прокреації і виховання, навіть якщо воно знаходить у цьому своє первинне й незамінне вираження.

Тому сім'ї – окремо чи об'єднані в спілки – можуть і повинні присвятити себе різноманітній діяльності суспільного служіння, особливо для вбогих, і в усякому разі – для блага всіх тих осіб і ситуацій, яких не можуть охопити організовані цивільною владою добродійні та опікунчі організації.

Суспільний внесок сім'ї має свій оригінальний характер, який слід ширше визнавати й рішучіше заохочувати, особливо в міру зростання дітей, залучаючи до співпраці, наскільки це можливо, усіх членів сім'ї.[\[107\]](#)

Особливо слід наголосити на зростаючому в нашому суспільстві значенні гостинності в усіх її проявах: від відкривання дверей власного дому, а ще більше – серця до потреб братів і сестер аж до конкретних зусиль, щоб кожна сім'я мала власне житло як природне середовище, що оберігає її та дає можливість зростати. Понад усе християнська сім'я повинна прислухатися до поручення апостола: «У потребах спомагайте і дбайте про гостинність»[\[108\]](#), щоб, наслідуючи приклад Христа й поділяючи Його любов, вона вміла прийняти кожного брата чи сестру в потребі: «Хто напоїть, як учня, одного з цих малих тільки кухликом холодної водиці, істинно кажу вам, той не втратить своєї нагороди»[\[109\]](#).

Суспільна роль сім'ї покликана також до вираження [суспільної позиції] у формі *політичного втручання*: сім'ї перші мають робити кроки для того, щоб закони та інституції держави не тільки не порушували прав та обов'язків сім'ї, а їх підтримували та позитивно захищали. Під тим оглядом сім'ї повинні щораз краще усвідомлювати власну роль «протагоністів» так званої «сімейної політики», а також брати на себе відповідальність за перемену

суспільства; інакше вони перші стануть жертвою того зла, на яке дивилися з байдужістю. Заклик II Ватиканського Собору вийти поза межі індивідуалістичної етики стосується і сім'ї як такої.[\[110\]](#)

Служіння суспільства для сім'ї

45. Якщо внутрішній зв'язок сім'ї із суспільством вимагає від неї відкритості та участі в житті й розвитку суспільства, то й від суспільства це вимагає не занедбувати свого фундаментального обов'язку пошанування та сприяння сім'ї.

Сім'я і суспільство мають взаємодоповнюючі (комплементарні) функції захисту та розвитку спільного добра всіх людей і кожного зокрема. Однак суспільство, а конкретніше – держава, повинно визнати, що сім'я – це «спільнота, яка втішається власним і первинним правом»[\[111\]](#), а отже, держава строго зобов'язана у своїх стосунках із сім'ями дотримуватися принципу субсидіарності*.

З огляду на цей принцип держава не має права й не повинна позбавляти сім'ї таких функцій, які вони так само добре можуть виконувати самі або об'єднані в спілки, – натомість держава повинна позитивно їм сприяти та якомога більше заохочувати їх відповідальну ініціативу. У переконанні, що благо сім'ї є безумовною та суттєвою цінністю громадянського суспільства, влада повинна робити все можливе, щоб забезпечити сім'ям будь-яку допомогу: економічну, соціальну, освітньо-виховну, політичну, культурну, якої вони потребують, щоб могли гідним людиною чином справлятися зі своїми відповідальними завданнями.

Хартія прав сім'ї

46. Ідеал співпраці сім'ї і суспільства щодо взаємопідтримки й розвитку часто, і то в дуже серйозних масштабах, наражається на небезпеку роз'єднання чи навіть їх взаємного протистояння.

Як наслідок, на що постійно вказував Синод, становище великої кількості сімей у різних країнах надзвичайно проблематичне, а то й узагалі критичне: інституції та закони несправедливо ігнорують непорушні права сім'ї та людської особи, а суспільство, далеке від того, щоби служити сім'ї, шалено атакує її цінності й фундаментальні вимоги. Таким чином сім'я, яка, згідно з Божим задумом, є фундаментальною ланкою суспільства, первиннішим за державу й усі інші спільноти суб'єктом прав та обов'язків, стає жертвою суспільства, жертвою його зволікань та занадто повільних дій, а ще більше – жертвою явних несправедливостей з його боку.

Ось чому Церква енергійно й відкрито захищає права сім'ї від недопустимої узурпації з боку суспільства та держави. Зокрема, Отці Синоду ствердили такі права сім'ї:

- її право на існування й розвиток як сім'ї, тобто право кожного, а особливо бідних, засновувати сім'ю та мати відповідні засоби для її утримання;
- право здійснювати своє післанництво стосовно передавання життя та виховання дітей;
- право на інтимність подружнього й сімейного життя;
- право на постійність подружнього зв'язку та інституції подружжя;
- право вірити, визнавати та пропагувати свою віру;
- право виховувати дітей відповідно до своїх традицій, релігійних і культурних цінностей за допомогою необхідних засобів, чинників та інституцій;
- право на фізичну, суспільну, політичну та економічну безпеку, особливо для бідних і хворих;
- право на житло, придатне для гідного життя сім'ї;

- право на вираження [власної думки] та на представництво, пряме чи за посередництвом спілок, перед економічною, суспільною і культурною державною владою, а також перед владою нижчих рівнів;
- право об'єднуватися в спілки з іншими сім'ями та інституціями з метою належного й ретельного виконання своїх завдань;
- право оберігати малолітніх, за допомогою відповідних інституцій і законодавства, від наркотиків, порнографії, алкоголізму й подібного;
- право на гідний відпочинок, який водночас сприяв би сімейним цінностям;
- право старших осіб на гідне життя та гідну смерть;
- право емігрувати всією сім'єю в пошуках кращих умов для життя.[\[112\]](#)

Апостольський Престол, зважаючи на виразне побажання Синоду, займеться поглибленим вивченням цих пропозицій та опрацює «Хартію прав сім'ї», щоби представити її зацікавленим колам і владним структурам.

Благодать і відповідальність християнської сім'ї

47. Суспільне завдання, притаманне кожній сім'ї, з новим і особливим правом стосується християнської сім'ї, збудованої на фундаменті Таїнства подружжя. Охоплюючи людську реальність подружньої любові з усіма її аспектами, Таїнство чинить християнських супругів і батьків здатними до життя, яке відповідає покликанню мирян [а в Східних Церквах – також і покликанню одружених священиків – *прим. ред.*], та зобов'язує їх до нього, а отже до того, щоб вони «шукали Божого Царства, займаючись світськими справами й спрямовуючи їх згідно з Божим задумом».[\[113\]](#)

Суспільне й політичне завдання належить до того царського післанництва служіння, у якому християнські супруги беруть участь завдяки Таїнству подружжя, отримуючи заповідь, якої не можуть ігнорувати, і водночас благодать, яка їх підтримує і провадить.

Таким чином християнська сім'я покликана свідчити перед усіма про великодушну та безкорисливу посвяту себе суспільним проблемам, «ставлячи на перше місце» бідних і маргіналізованих. Отож, наслідуючи Христа в особливій любові до всіх убогих, вона мусить виявляти особливу турботу до долі голодних, бідних, старих, жертв наркоманії та позбавлених сім'ї.

За новий міжнародний лад

48. Беручи до уваги світовий вимір, якого сьогодні набувають різні суспільні проблеми, сім'я постає перед цілковито новим розширенням обсягу завдань, які вона повинна виконати для розвитку суспільства: тут йдеться також про співпрацю у витворенні нового міжнародного ладу, оскільки тільки завдяки всесвітній солідарності можна розглядати та розв'язувати великі й драматичні проблеми справедливості у світі, свободи народів і миру для людства.

Духовна єдність християнських сімей, закорінених у спільній вірі й надії, оживлених любов'ю, становить внутрішню енергію, яка породжує і розповсюджує справедливість, примирення, братерство та мир між людьми. Християнська сім'я як «мала Церква», так само, як і «велика Церква», покликана бути знаком єдності для світу й таким чином виконувати свою пророчу роль, даючи свідчення про Царство і мир Христовий, до яких прямує цілий світ.

Християнські сім'ї зможуть здійснити це своєю виховною діяльністю, даючи дітям приклад життя, що ґрунтується на таких цінностях, як правда, свобода, справедливість і любов, а також шляхом дієвого та відповідального заангажування в справді людське зростання суспільства та його інституцій, чи, врешті, підтримуючи різними способами товариства, які спеціально присвятили себе проблемам міжнародного ладу.

IV. УЧАСТЬ У ЖИТТІ Й ПІСЛАННИЦТВІ ЦЕРКВИ

Сім'я в тайні Церкви

49. До фундаментальних завдань сім'ї належить також Церковне завдання: вона покликана до будівництва Божого Царства в історії через участь у житті й посланництві Церкви.

Щоби краще зрозуміти підстави, зміст і характерні ознаки цієї участі, треба дослідити багатоманітні й глибокі взаємні зв'язки, які поєднують Церкву і християнську сім'ю, роблячи останню «Церквою в мініатюрі» (*Ecclesia domestica*)^[114], так що сім'я у свій спосіб стає живим відображенням та історичним виявом тайни Церкви.

Це передусім Мати-Церква, яка народжує, виховує, буде християнську сім'ю, виконуючи щодо неї своє спасительне посланництво, отримане від Господа. Проповідуючи Боже Слово, Церква відкриває християнській сім'ї її справжню ідентичність, те, чим вона є і чим повинна бути згідно з Господнім задумом; служачи Святі Тайнства, Церква збагачує і зміцнює християнську сім'ю Христовою благодаттю для її освячення на славу Отця; проголошуючи з новою силою нову Заповідь любові, Церква заохочує і провадить християнську сім'ю до служіння любові, аби вона наслідувала й переживала ту саму любов самовіддання і жертви, яку Христос живить до всього людства.

Зі свого боку, християнська сім'я до такого ступеня вписана в тайну Церкви, що у свій спосіб бере участь у спасенному посланництві самої Церкви: завдяки Тайнству подружжя християнські супруги та батьки «у своєму властивому стані й порядку життя мають свій

особливий дар серед Народу Божого».[115] Тому вони не тільки «отримують» любов Христа, стаючи «спасенною» спільнотою, а й покликані «передавати» цю любов Христа своїм братам, стаючи таким чином «спасаючою» спільнотою. Отже, християнська сім'я, будучи плодом і знаком надприродної плідності Церкви, є символом, свідченням та учасником материнства Церкви.[116]

Особливе й специфічне завдання сім'ї в Церкві

50. Християнська сім'я покликана до живої і відповідальної участі в післанництві Церкви у специфічний і притаманний їй спосіб, тобто віддаючи себе в тому, чим вона є, і в тому, що вона чинить як *глибока спільнота життя і любові*, на служіння Церкві та суспільству.

Оскільки християнська сім'я – це спільнота, у якій Христос оновив зв'язки вірою і Таїнствами, то її участь у післанництві Церкви має здійснюватися *спільнотно*: супруги разом – як *пара*, батьки і діти – як сім'я повинні жити своїм служінням для Церкви і світу. Вони повинні тривати у вірі як «одне серце й одна душа»[117] завдяки апостольському духові, який їх оживляє, і завдяки співпраці, яка задіює їх у служіння церковній і громадянській спільноті.

Християнська сім'я так само буде і в історії Царство Боже через саму щоденну дійсність, окреслену й визначену її *життєвими умовами*, а отже – в подружній і *сімейній любові*, яку вона переживає в надзвичайному багатстві її цінностей та вимогах повноти, виключності, вірності і плідності[118], у якій виражається і реалізується участь християнської сім'ї у пророчій, священничій і царській місії Ісуса Христа і Його Церкви. Тому любов і життя

становлять серцевину спасаючого післанництва християнської сім'ї в Церкві і для Церкви.

Про це нагадує II Ватиканський Собор, кажучи:

Сім'я повинна великодушно ділитися своїм духовним багатством з іншими сім'ями. Християнська сім'я також, оскільки вона виникає з подружжя, яке є відображенням та участю в сповненому любові союзі Христа і Церкви, через любов супругів, жертвенну плідність, єдність і вірність, як і через люблячу співпрацю всіх членів, виявлятиме всім живу присутність Спасителя у світі та правдиву природу Церкви.[\[119\]](#)

Виклавши таким чином підставу участі християнської сім'ї в післанництві Церкви, треба тепер показати суть цього післанництва *в потрійному і водночас єдиному* відношенні до *Ісуса Христа – Пророка, Священника і Царя*, представляючи християнську сім'ю як: 1) віруючу і євангелізуючу спільноту; 2) спільноту в діалозі з Богом; 3) спільноту в служінні людині.

1. *Християнська сім'я як віруюча і євангелізуюча спільнота*

Віра – відкриття й возвеличення Божого замислу щодо сім'ї

51. Беручи участь у житті й післанництві Церкви, яка шанобливо слухає Боже Слово й проповідує його з повною довірою[\[120\]](#), християнська сім'я виконує своє пророче завдання, приймаючи та проповідуючи Слово Боже: таким чином, вона стає з кожним днем щораз більш віруючою та євангелізуючою спільнотою.

Від супругів, як і від християнських батьків, вимагається послух віри[121]: вони покликані прийняти Господнє Слово, яке об'являє їм вражаючу звістку – Добру Новину – про їхнє подружнє і сімейне життя, яке Христос зробив святим та освячуючим. Насправді, тільки у світлі віри вони реально можуть відкрити й подивляти в радісній вдячності ту гідність, до якої Бог забажав піднести подружжя і сім'ю, чинячи їх знаком і місцем завіту любові між Богом і людьми, між Ісусом Христом і Церквою – Його Нареченою.

Уже саме приготування до християнського подружжя є дорогою віри: тут з'являється для наречених привілейована нагода відкрити наново й поглибити віру, отриману у святому Хрещенні й утверджену християнським вихованням. Таким чином наречені пізнають і добровільно приймають покликання йти за Христом і служити Царству Божому в подружньому стані.

Засадничим моментом для віри молодят є обряд Таїнства подружжя, найглибшою суттю якого є проповідування в Церкві Доброї Новини про подружню любов, тобто Божого Слова, що «об'являє» і «сповняє» мудрий і повний любові задум Бога щодо супругів, яких впроваджують у таємничу й реальну участь у любові самого Бога до людей. Якщо обряд Таїнства подружжя за своєю суттю є проповідуванням Божого Слова, то для тих, хто різними способами бере участь у церемонії шлюбу, він повинен бути «визнанням віри», здійсненим у Церкві і з Церквою, спільнотою віруючих.

Це визнання віри вимагає продовження в усьому житті супругів і сім'ї: Бог, який покликав наречених «до» подружжя, надалі кличе їх «у» подружжі.[122] Бог приходять до них у подіях, проблемах, труднощах, щоденних життєвих справах і через це все об'являючи й представляючи конкретні «вимоги», які стосуються їхньої участі в любові Христа до Церкви в кожній конкретній ситуації: сімейній, суспільній і церковній, у якій вони перебувають.

Відкриття Божого задуму й слухняність йому повинна здійснюватися «разом», «у» подружній і сімейній спільноті, через сам людський досвід любові між супругами, між батьками і дітьми, – любові, яку вони переживають у Дусі Христа.

Таким чином, мала «домашня Церква», як і велика Церква, потребує постійної та інтенсивної євангелізації: звідси її обов'язок постійного виховання у вірі.

Євангелізаційне служіння в християнській сім'ї

52. Тією мірою, якою християнська сім'я приймає Євангелію та зріє у вірі, вона стає євангелізуючою спільнотою. Послухаймо ще раз Павла VI:

Сім'я, подібно, як Церква, повинна бути місцем, у якому передають Євангелію і з якого вона променіє. Тому в сім'ї, яка усвідомлює це завдання, усі її члени євангелізують і підлягають євангелізації. Батьки не тільки звіщають Євангелію дітям, а можуть й від них приймати цю саму Євангелію, глибоко виражену їхнім життям. Таким чином сім'я стає проповідницею Євангелії для багатьох сімей і для оточення, у якому вона живе.[\[123\]](#)

Як повторив Синод, приймаючи мій заклик, виголошений в Пуебла, майбутнє євангелізації великою мірою залежить від «домашньої Церкви».[\[124\]](#)

Це апостольське післанництво сім'ї закорінене у святому Хрещенні, а від благодаті Таїнства подружжя сім'я отримує нову силу для

передавання віри, для освячення та преображення сучасного суспільства згідно з Божим задумом.

Християнська сім'я, особливо сьогодні, покликана свідчити про пасхальний завіт Христа, неустанно випромінюючи радість любові та певність надії, за які вона має скласти звіт: «Християнська сім'я на повний голос проголошує як теперішні чесноти Божого Царства, так і надію на блаженне життя».[\[125\]](#)

Безумовна необхідність сімейної катехизації виявляється з особливою силою в окремих ситуаціях, що їх Церква, на жаль, зауважує в різних місцях: «Там, де антирелігійне законодавство намагається перешкодити вихованню у вірі, де через розповсюджене невірство або агресивний секуляризм практично неможливий повний релігійний розвиток, там ця “домашня Церква” залишається єдиним місцем, де діти й молодь можуть отримувати правдиву катехизацію»[\[126\]](#).

Церковне служіння сім'ї

53. Євангелізаційне служіння християнських батьків своєрідне й незамінне: воно набуває типових для сімейного життя рис, котрі повинні переплітатися з любов'ю, простотою, конкретною задіяністю та щоденним свідченням.[\[127\]](#)

Сім'я повинна так приготувати дітей до життя, щоб кожне могло вповні виконувати своє завдання згідно з отриманим від Бога покликанням. Справді, сім'я, яка відкрита на трансцендентні цінності, яка служить братам і сестрам в радості, яка виконує свої завдання з великодушною вірністю й усвідомлює свою щоденну участь в

таємниці славного Хреста Христового, стає першою і найкращою нивою покликань до життя, посвяченого Божому Царству.

Євангелізаційне та катехитичне служіння батьків повинно супроводжувати дітей і в час їх дозрівання й молодості, коли діти, як це часто трапляється, кидають виклик християнській вірі, отриманій у перші роки життя, або й узагалі відкидають її. Подібно, як у Церкві справа євангелізації завжди пов'язана з терпіннями апостола, так і в християнській сім'ї батьки повинні відважно та з великим внутрішнім спокоєм сприймати труднощі, з якими часто стикається їхнє євангелізаційне служіння власним дітям.

Не треба забувати, що служіння, яке супруги та християнські батьки виконують заради Євангелії, є засадничим Церковним служінням, що входить у контекст цілої Церкви як євангелізованої і євангелізуючої спільноти. Оскільки євангелізаційне та катехитичне служіння «домашньої Церкви» закорінене в єдиному післанництві Церкви, походить від нього та підпорядковане будівництву єдиного Христового Тіла[128], воно має залишатися у внутрішньому зв'язку та відповідальній гармонії з усіма іншими служіннями євангелізації і катехизації, які існують і діють в еклезіяльній спільноті на епархіяльному та парохіяльному рівнях.

Проповідування Євангелії всьому створінню

54. Властивим полем для євангелізації, внутрішньо оживленої місійним духом, є вселенськість, яка не знає меж. Саме такою за своєю суттю є відповідь на виразний і недвозначний наказ Христа: «Ідіть же по всьому світу та проповідуйте Євангелію всякому створінню»[129].

Віра та євангелізаційне післанництво християнської сім'ї так само натхненні католицькою місійністю. Таїнство подружжя, яке наново бере на себе обов'язок захисту й поширення віри, закорінений у святому Хрещенні й Миропомазанні^[130], чинить християнських супругів і батьків свідками Христа «аж до краю землі»^[131], справжніми «місіонерами» любові та життя.

Певну форму місійної діяльності можна практикувати вже в сім'ї. Це стається тоді, коли хтось із її членів не вірить або не практикує [своєї релігійності] послідовно. У такому випадку інші члени сім'ї повинні дати йому живе свідчення своєї віри, яке б його спонукало й підтримало на шляху до повної приналежності до Христа Спасителя.^[132]

«Домашня Церква», внутрішньо оживлена місійним духом, покликана бути яскравим знаком присутності Христа і Його любові також для «всіх тих, що далеко», для сімей, які ще не вірять, і для тих християнських сімей, які вже не живуть з отриманою вірою. «Домашня Церква» покликана освітлювати «своїм прикладом і свідченням» тих, «що шукають правди».^[133]

Як на зорі християнства Акила та Прискилла були місійною подружньою парою,^[134] так і сьогодні Церква засвідчує свої незмінну новизну та розквіт завдяки присутності християнських супругів і сімей, які принаймні на деякий час вирушають на місійні території, щоб проповідувати Євангелію, служачи людині з любов'ю Ісуса Христа.

Плеканням місійних покликаних своїх синів і дочок^[135] і, загальніше, усією виховною працею, яка готує дітей «з дитинства до щораз повнішого відкриття любові Бога до всіх людей»^[136], християнські сім'ї роблять особливий внесок у місійну справу Церкви.

1. Християнська сім'я – спільнота в діалозі з Богом

Домашнє святилище Церкви

55. Проповідування Євангелії та прийняття її з вірою досягає свою повноту в служінні Таїнств. Церква, віруюча і євангелізуюча спільнота, є одночасно священничим народом, зодягненим гідністю Христа, Найвищого Священника Нового і Вічного Завіту, учасниками Його влади.[\[137\]](#)

Християнська сім'я також є частиною Церкви, священничого народу. Завдяки Таїнству подружжя, у якому вона закорінена та з якого живиться, Господь Ісус Христос постійно оживлює її, кличе й залучає до діалогу з Богом через Таїнства, жертвування свого життя та молитву.

Такою є *священнича роль*, яку сім'я може й повинна виконувати у внутрішній єдності з цілою Церквою через щоденну реальність подружнього і сімейного життя: таким чином християнська сім'я покликана *освячувати себе та освячувати Церковну спільноту і світ*.

Подружжя як Таїнство взаємного освячення і як акт богочитання

56. Таїнство подружжя є особливим джерелом і первинним чинником освячення християнського подружжя і сім'ї, яке приймає та розвиває освячуючу ласку хрещення. Силою тайни смерті і

воскресіння Христа, у яку наново впроваджується християнське подружжя, подружжя любов очищується та освячується: «Цю любов наш Господь особливим даром своєї ласки та любові забажав оздоровити, вдосконалити й вивищити»[\[138\]](#).

Дар Ісуса Христа не вичерпується самим лише служінням Таїнства подружжя, а супроводжує подружжя упродовж усього їхнього життя.

Про це виразно нагадує II Ватиканський Собор, кажучи, що Ісус Христос

залишається з ними надалі, щоб так, як Він полюбив Церкву і видав Себе за неї, так само й подружжя через взаємне самовіддання люблять одне одного в тривалій вірності... Тому окреме Таїнство зміцнює й неначе висвячує християнських подружжя до обов'язків і гідності їхнього стану. Силою цього Таїнства, виконуючи свої подружні та сімейні завдання, подружжя проникаються Духом Христа, який наповнює все їхнє життя вірою, надією і любов'ю. Таким чином, вони щораз більше наближаються до досягнення власної досконалості й обопільного освячення, а тим самим – до спільного возвеличення Бога.[\[139\]](#)

Універсальне покликання до святості скероване також до християнських подружжя і батьків: визначене служінням Таїнства, воно перекладається на конкретну мову дійсності подружнього та сімейного життя.[\[140\]](#) Це дає поштовх до зростання в благодаті; звідси народжується вимога автентичної і глибокої *подружньої та сімейної духовності*, яка черпає натхнення з тем сотворення, завіту, хреста, воскресіння і печаті Таїнства, у які неодноразово заглиблювався Синод. Християнське Подружжя, як і всі Таїнства, «ціллю яких є освячення людини, будовання містичного Тіла Христового і віддавання честі Богові»[\[141\]](#), саме в собі є літургійним дійством возвеличення Бога в Ісусі Христі та в Церкві. Служачи це Таїнство, християнські подружжя виражають Богові свою вдячність за

уділений їм величний дар можливості переживати у своєму подружньому і сімейному житті любов самого Бога до людей і любов Господа Ісуса до Церкви, Його Нареченої.

Оскільки дар та обов'язок супругів жити щодня згідно з отриманим освяченням впливає з Таїнства подружжя, то з того ж Таїнства походить благодать і моральний обов'язок преображення цілого їхнього життя в невинну «духовну жертву».[142] Слова Собору про мирян, зокрема щодо земних і дочасних справ, характерних для їхнього життя, стосуються також християнських супругів і батьків: «Таким чином і миряни посвячують Богові світ як богомольці, що повсюдно славлять Бога святістю свого життя».[143]

Подружжя і Євхаристія

57. Завдання освячення християнської сім'ї закорінене у святому Хрещенні, а своє найповніше вираження воно знаходить у Євхаристії, з якою християнське подружжя глибинно пов'язане. Другий Ватиканський Собор прагнув звернути увагу на особливий зв'язок, що існує між Євхаристією і подружжям, постановляючи, що «подружжя на загал слід укладати під час Святої Літургії»[144]: конче необхідно відкривати по-новому й поглиблювати цей зв'язок, якщо хочемо зрозуміти й інтенсивніше переживати ласки та відповідальності християнського подружжя і сім'ї.

Євхаристія є справжнім джерелом християнського подружжя. Бо ж Євхаристійна жертва уприсутнює завіт Христової любові з Церквою, запечатаний Його кров'ю на хресті.[145] Власне в цій жертві Нового і Вічного Завіту християнські супруги знаходять джерело, з якого струменить, внутрішньо формується й неперервно

оживляється їхній подружній завіт. Як уприсутнення жертви любові Христа до Церкви, Євхаристія є джерелом любові. У євхаристійному дарі любові християнська сім'я знаходить основу й душу своєї «спільнотності» та «післанництва»: євхаристійний Хліб творить із різних членів сімейної спільноти одне тіло, вияв ширшої єдності Церкви й участь у ній; участь у «ламаному» Тілі і «пролитій» Крові Христа стає невичерпним джерелом місійного й апостольського динамізму християнської сім'ї.

Таїнство навернення і примирення

58. Суттєвим і постійним елементом обов'язку освячення християнської сім'ї є прийняття заклику до навернення, що його Євангелія скеровує до всіх християн, котрі не завжди залишаються вірними «новизні» Хрещення, яке вчинило їх «святими». Також і християнська сім'я не завжди послідовно узгоджується із законом благодаті й святості Хрещення, наново проголошеним у Таїнстві подружжя.

Каяття і взаємне прощення в лоні християнської сім'ї, так важливе в щоденному житті, знаходить особливе Таїнственне вираження в Таїнстві християнського покаяння. В Енцикліці *Humanae vitae* папа Павло VI так пише до супругів: «Якщо ж гріхи гальмуватимуть їхній шлях, нехай вони не занепадають духом, а смиренно й витривало шукають прихистку в милосерді Божому, яке щедро дарується їм у Таїнстві покаяння»[\[146\]](#).

Служіння цього Таїнства отримує особливе значення для сімейного життя: відкриття в душі віри, що гріх суперечить не тільки завітові з Богом, а й подружньому завітові та сімейній єдності, веде супругів і

всіх членів сім'ї до зустрічі з Богом, Який «багатий милосердям»[\[147\]](#), Який, даруючи свою любов, потужнішу від гріха[\[148\]](#), відбудовує та вдосконалює подружній завіт і сімейну єдність.

Сімейна молитва

59. Церква молиться за християнську сім'ю та виховує її до життя у великодушній згідності зі священничим даром і завданням, отриманим від Христа, Найвищого Священника. Священство вірних, отримане в Таїнстві хрещення й здійснюване в подружжі-Таїнстві, дійсно становить для супругів і сім'ї основу священничого покликання та післанництва, яке преображає їхнє щоденне життя у «духовну жертву, приємну Богові, через Ісуса Христа»[\[149\]](#): це стається не тільки через служіння Євхаристії та інших Таїнств і жертвування себе на Божу славу, а й через молитовне життя, через молитовний діалог з Отцем через Ісуса Христа у Святому Дусі.

Сімейна молитва має свої характерні риси. Вона є *спільною молитвою* чоловіка і жінки, батьків і дітей. Єдність у молитві є одночасно плодом і вимогою єдності, отриманої в Таїнствах хрещення і подружжя. До членів християнської сім'ї можна в особливий спосіб стосувати слова, якими Христос пообіцяв свою присутність: «...істинно кажу вам: Коли двоє з вас згодиться на землі просити що б там не було, воно буде дано їм моїм Отцем Небесним; бо де двоє або троє зібрані в моє ім'я, там Я серед них»[\[150\]](#).

Сімейна молитва черпає свій первинний зміст зі *самого сімейного життя*, яке в усіх мінливих обставинах сприймається як Боже

покликання й здійснюється як синівська відповідь на Його заклик: радощі і болі, надії і смуток, народини та святкування днів народження, роковини шлюбу батьків, від'їзди, розлука і повернення, важливі й далекосяжні рішення, смерть дорогих осіб і т. д. – усе це є знаком входження Божої любові в історію сім'ї. Вони повинні стати сприятливим моментом для подяки, благання й довірливого віддання сім'ї в руки спільному Небесному Отцеві. Крім того, гідність і відповідальність християнської сім'ї як «домашньої Церкви» можна досягнути тільки завдяки неустанній Божій допомозі, яку Він завжди подасть, якщо її випрошуватимуть покірною та сповненою довіри молитвою.

Вчителі молитви

60. На підставі своєї гідності й післанництва християнські батьки мають особливий обов'язок виховання дітей до молитви, впровадження їх у поступове відкривання Божих таїн і навчання особистої розмови з Ним: «Зокрема в збагаченій ласками й вимогами Таїнства подружжя християнській сім'ї слід навчати дітей від найменшого віку пізнання Бога та поклоніння Богові, а також любові до ближнього, згідно з вірою, отриманою в Хрещенні»[\[151\]](#).

Основним і незамінним елементом виховання до молитви є конкретний приклад та живе свідчення батьків: тільки молячись спільно з дітьми, виконуючи своє царське священство, батько і мати можуть досягти глибини дитячих сердець, залишаючи слід, якого не зможуть стерти майбутні життєві події. Послухаймо заклик, з яким Павло VI звернувся до батьків:

Матері, чи навчаєте ви своїх дітей християнської молитви? Чи готуєте їх, співпрацюючи зі священниками, до Таїнств дитячого віку: Сповіді і Святого Причастя, Миропомазання*? Чи привчаєте їх думати у хворобі про страждаючого Христа? Призивати на допомогу Божу Матір і святих? Чи молитесь з ними в сім'ї на вервиці? А ви, батьки, чи вмієте молитися з вашими дітьми, з усією домашньою спільнотою, принаймі час від часу? Ваш приклад, зміцнений правотою думок і вчинків, підсилений спільною молитвою, є уроком життя, актом богопочитання, що має унікальну цінність; таким чином ви приносите мир у свої домівки: *Pax huic domui!* [лат.: *Мир домові цьому!* – прим. ред.]. Пам'ятайте: таким чином ви будуєте Церкву.[\[152\]](#)

Літургійна і приватна молитва

61. Існує глибокий та життєвий зв'язок між молитвою Церкви і молитвою кожного віруючого, що виразно підтверджує II Ватиканський Собор.[\[153\]](#) Таким чином, важливою ціллю молитви домашньої Церкви є створення дітям умов для природного впровадження в літургійну молитву цілої Церкви, як через приготування до неї, так і через охоплення нею особистого, сімейного та суспільного життя. Звідси випливає необхідність поступової участі всіх членів сім'ї в Євхаристії, особливо недільній і святковій, а також в інших Таїнствах, особливо ж у Таїнствах християнської ініціації дітей**. Директиви Собору відкрили нову можливість для християнської сім'ї, зачислюючи її до груп, яким радять спільно молитися Правило Часослова.[\[154\]](#) Християнській сім'ї належить подбати, щоби навіть удома, у пристосованій для її членів формі, святкувати періоди і свята літургійного року.

Для того, щоб приготувати і продовжувати вдома Церковні богослужіння, християнська сім'я вдається до приватної молитви, яка виявляє велике розмаїття форм. Це розмаїття свідчить про надзвичайне багатство, яким Дух оживляє християнську молитву, допомагає в різних життєвих ситуаціях і потребах, у яких людина звертається до Господа. Окрім ранішньої і вечірньої молитви, згідно з вказівками Отців Синоду, виразно заохочуються певні форми молитви, такі, як читання Божого Слова й роздумування над ним, приготування до участі в Таїнствах, молебні та присвячення себе Серцю Ісусовому, різні форми почитання Божої Матері, молитви подяки до і після трапези та виконання побожних народних практик [які узгоджуються з ученням Церкви – прим. ред.].

Шануючи свободу Божих дітей, Церква пропонувала й надалі пропонує вірним деякі побожні практики з особливою турботою та наполегливістю. Серед них слід згадати молитву на вервиці:

...продовжуючи наміри наших Попередників, гаряче рекомендуємо молитву Богородичної вервиці в сім'ях... Не підлягає...сумніву, що ...вервицю до Пресвятої Діви Марії треба розглядати як одну з найкращих і найефективніших «спільних молитв», до моління яких запрошуємо християнську сім'ю. Ми справді хотіли б думати й щиро надіятися, що в той час, коли члени сім'ї збираються на спільну молитву, вони часто й охоче вдавалися б до вервиці.[\[155\]](#)

Таким чином, істинне почитання Богородиці, яке проявляється в щирих стосунках із Пречистою Дівою та в наслідуванні її внутрішньої духовної постави, є привілейованим знаряддям для живлення в сім'ї спільноти любові та для розвитку подружньої і сімейної духовності. Вона, Мати Христа і Церкви, є також особливим чином Матір'ю християнських сімей – «домашніх Церков».

Молитва і життя

62. Ніколи не слід забувати, що молитва становить суттєву частину християнського життя, зрозумілого в його цілісності, і в тому, що є його центром; що більше, вона є частиною нашої людськості: «вона є першим виразом внутрішньої правди людини, першою умовою автентичної свободи людського духа».[\[156\]](#)

Тому молитва зовсім не є втечею від щоденних обов'язків, а ще більшою спонукою для християнської сім'ї брати на себе й виконувати всі свої відповідальні завдання першої й основної клітини людського суспільства. У цьому сенсі ефективна участь у житті й післаництві Церкви у світі є пропорційною до вірності та інтенсивності молитви, якою християнська сім'я єднається з плідною Виноградиною, що нею є Господь Христос.[\[157\]](#)

Плідність християнської сім'ї в її особливому служінні людському поступові, яке само по собі не може не вести до преображення світу, впливає також із життєдайного зв'язку з Христом, що його [зв'язок] живить Літургія, самопожертва та молитва.[\[158\]](#)

3) *Християнська сім'я – спільнота служіння людині*

Нова заповідь любові

63. Церква – народ пророчий, священничий і царський – має посланництво скеровувати всіх людей до прийняття у вірі Божого Слова, щоби служити й проголошувати його в Таїнствах і молитві й, урешті, виражати його в конкретній дійсності життя згідно з даром і новою Заповіддю любові.

Закон християнського життя полягає не в якомусь написаному кодексі, а в особовій дії Святого Духа, який надихає та веде християнина, тобто в законі «Духа, що дає життя в Христі Ісусі»^[159]: «бо любов Бога влита в серця наші Святим Духом, що нам даний»^[160].

Це має значення також і для християнського подружжя та християнської сім'ї: їхнім провідником і правилом є Дух Ісуса, влитий в їхні серця через Таїнство подружжя. У тягlostі з Хрещенням водою і Духом, Подружжя наново пропонує християнським супругам євангельський закон любові й через дар Духа глибоко вкарбовує його в їхні серця: їхня очищена й ізбавлена любов є плодом Духа, який діє в серцях вірних і водночас становить основну заповідь морального життя, яка вимагає відповідальної свободи.

Таким чином, християнську сім'ю надихає і провадить новий закон Духа; вона покликана здійснювати своє «служіння» любові Бога і ближнього в глибинній єдності з Церквою – царським народом. Як Христос виконує свою царську владу, віддаючи Себе на служіння людям,^[161] так і християнин знаходить справжній сенс своєї участі в царственності свого Господа, беручи участь у Його дусі й поставі служіння людині:

Цю владу Христос уділив учням, щоб і вони були утверджені в царській свободі та щоб через самовідречення і святе життя перемагали в собі панування гріха (пор. Рм 6,12); більше того, щоб вони, служачи Христові у ближніх, могли в покорі й терпеливості

приводити також і своїх братів до Царя, служити якому – значить панувати. Бо Господь також із допомогою вірних мирян бажає розширювати своє царство, тобто царство правди і життя, царство святості і ласки, царство справедливості, любові і миру; у цьому царстві кожне створіння буде визволене з рабства зіпсуття на свободу слави дітей Божих (пор.: Рим 8,21).[\[162\]](#)

Відкрити образ Бога в кожній людині

64. Натхнена й підтримана новою заповіддю любові, християнська сім'я живе гостинністю, повагою і служінням кожній людині, у якій завжди зауважує гідність особи й Божої дитини.

Це повинно статися передовсім усередині подружжя і сім'ї та для їхнього добра, завдяки щоденним зусиллям творення справжньої спільноти осіб, фундаментом і внутрішнім живленням якої є єдність любові. Згодом такий стиль життя має розвиватися в ширшому колі еклезіяльної спільноти, частиною якої є християнська сім'я: завдяки любові в сім'ї Церква може й повинна осягнути більш домашнього виміру, стаючи у своїх стосунках людянішою та братерськішою.

Любов виходить за межі самих лише братів у вірі, тому що «кожна людина є моїм братом»; у кожній людині, зокрема в убогій, хворій, стражденній, до якої несправедливо ставляться, любов уміє відкрити обличчя Христа і брата, щоби його любити та служити йому.

Щоби сім'я могла служити людині справді євангельським чином, треба старанно втілювати в життя те, чого навчав II Ватиканський Собор: «Аби такий практичний чин любові був бездоганним на ділі

та у своїх проявах, треба бачити в ближньому образ Бога, згідно з яким його створено, а також Господа Христа, жертвою Якому стає все те, що подаємо нужденним».[\[163\]](#)

Будуючи Церкву в любові, християнська сім'я віддає себе на служіння людині і світові, здійснюючи той «прогрес людства», зміст якого був стисло виражений у посланні Синоду до сімей: «Іншим завданням сім'ї є формувати людей у любові та жити любов'ю в усіх стосунках до ближніх, так, щоб сім'я не замикалася сама в собі, а залишалася відкритою до спільноти, сповнюючись почуттям справедливості до інших і турботи про них, усвідомлюючи свою відповідальність за все суспільство»[\[164\]](#).

Душпастирство сімей: етапи, структури, відповідальні особи та ситуації

I. – ЕТАПИ ДУШПАСТИРСТВА СІМЕЙ

Церква супроводить християнську сім'ю на її шляху

65. Сім'я, як кожна жива дійсність, також покликана до розвитку й зростання. Після приготування наречених та укладення Таїнства подружжя супруги розпочинають свою щоденну мандрівку на шляху до поступового здійснення цінностей і обов'язків подружжя.

У світлі віри та завдяки чесноті надії християнська сім'я, в єдності з Церквою, бере також участь у досвіді земної мандрівки до повноти об'явлення і здійснення Божого Царства.

Тому ще раз слід наголосити на нагальності потреби душпастирської присутності Церкви для підтримки сім'ї. Треба докладати всіх можливих зусиль, щоб організувати й розвивати душпастирство сімей, яке слід уважати пріоритетною сферою, у переконанні, що майбутнє евангелізації великою мірою залежить від «домашньої Церкви».[\[165\]](#)

Пастирська турбота Церкви не може обмежуватися тільки найближчими їй християнськими сім'ями, а, розширюючи власні горизонти на зразок Серця Христового, повинна ще живіше виявлятися щодо всіх сімей, особливо ж тих, які перебувають у важкому або неналежному становищі. Для них усіх Церква матиме слово правди, доброти, розуміння, надії, глибинної участі в їхніх часом драматичних труднощах. Церква подаватиме всім свою безкорисливу допомогу, щоб вони могли наблизитися до того ідеалу сім'ї, якого Творець прагнув від «початку», і що його Христос відродив своєю спасенною благодаттю.

Душпастирська діяльність Церкви повинна бути поступовою також і в тому сенсі, щоб іти з сім'єю та супроводжувати її крок у крок на різних етапах її формації та розвитку.

Приготування

66. У наш час приготування молоді до подружжя та сімейного життя необхідніше ніж будь-коли. У деяких країнах ще є сім'ї, які, згідно з давніми звичаями, через поступове виховання або посвячення в ці питання самі піклуються про те, щоб передати молоді цінності, які стосуються подружнього та сімейного життя. Однак зміни, які сталися практично в усіх суспільствах, вимагають, щоб не тільки сім'я, але й суспільство та Церква докладали зусиль до належного приготування молоді до відповідальності за своє майбутнє. Багато негативних явищ, які, на жаль, можна помітити сьогодні в сімейному житті, випливають із факту, що в нових ситуаціях молодь утратила зі свого поля зору правдиву ієрархію цінностей і, не маючи непорушних критеріїв поведінки, не вміє справлятися з новими труднощами та протистояти їм. Досвід, однак, показує, що молоді

люди, добре підготовані до сімейного життя, можуть, на загал, справлятися з ними краще, ніж інші.

Це ще більше стосується християнського подружжя, яке має вплив на святість багатьох чоловіків і жінок. Тому Церква повинна сприяти кращим та інтенсивнішим програмам приготування до подружжя, щоб усунути, наскільки це можливо, труднощі, з якими бореться стільки подруж, а ще більше – щоби створити позитивні умови для утворення вдалих подруж і досягнення ними зрілості.

Приготування до подружжя слід розглядати й здійснювати як поступовий і послідовний процес. Воно складається з трьох фундаментальних етапів, якими є віддалене, ближче та безпосереднє приготування.

Віддалене приготування розпочинається ще в дитинстві, у тій мудрій сімейній педагогіці, що має на меті вести дітей до відкриття, що вони обдаровані складною і багатою психікою та власною особистістю з її сильними й слабкими сторонами. Це час, коли треба прищепити повагу до кожної справжньої людської цінності, як у міжособових, так і в суспільних відносинах, з тим усім, що має значення для формування характеру, для опанування та належного використання власних схильностей, для розуміння осіб протилежної статі та належного ставлення до них і т.д. Крім того, необхідна, особливо для християн, ґрунтовна духовна та катехитична формація, яка представила б подружжя як правдиве покликання й місію, не виключаючи цілковитого самовіддання Богові у священничому чи монашому покликанні.

На цю основу в подальшому спиратиметься *ближче приготування*, яке, починаючи з відповідного віку й відповідної катехизації, неначе в катехуменаті, становить специфічніше приготування до Таїнств, немовби до повторного їх відкриття. Ця оновлена катехизація всіх тих, хто готується до християнського подружжя, цілковито

необхідна для того, щоб служити це Таїнство та жити ним у належній духовній і моральній настанові. Релігійна формація молоді має бути доповнена у відповідний час, залежно від конкретних потреб, приготуванням до життя удвох. Таке приготування, представляючи подружжя як міжособові стосунки чоловіка і жінки, – стосунки, які повинні постійно розвиватися, має заохочувати до поглибленого вичення питань подружньої статевості та відповідального батьківства й пов'язаних із ними фундаментальних медично-біологічних знань. Воно знайомитиме з добрими методами виховання дітей, сприяючи також у набутті засадничих елементів, потрібних для впорядкованого ведення сімейного життя (постійна праця, достатні фінансові засоби, вміле керування ними, ведення домашньої економіки тощо).

Урешті, не можна знехтувати приготуванням до сімейного апостольства, до братерства й співпраці з іншими сім'ями, до активної участі в групах, товариствах, рухах та ініціативах, що мають на меті людське і християнське благо сім'ї.

Безпосереднє приготування до служіння Таїнства подружжя повинно відбуватися в останніх місяцях, а особливо в останніх тижнях перед весіллям, щоб таким чином надати нового значення, нового змісту й нової форми тому, що називається передподружнім іспитом, якого вимагає Канонічне право. Необхідність такого приготування, яка існувала завжди й у кожному випадку, стає тим нагальнішою у випадку наречених, у яких ще виявляються недоліки й труднощі в плані віровчення та практики християнського життя.

Серед елементів віровчення, яке потрібно передати на цьому шляху віри, аналогічному до катехуменату, має бути також поглиблене пізнання тайни Христа і Церкви, значення благодаті та відповідальності християнського подружжя, а також приготування до активної і свідомої участі в літургійному Чині Вінчання.

Сім'я і ціла еклезіяльна спільнота повинні почувати себе задіяними на різних етапах приготування до подружжя, яке ми змалювали тут лише в загальних рисах. Бажано, щоб Єпископські Конференції, зацікавлені відповідними ініціативами, які мали б полегшити майбутнім супругам повне усвідомлення серйозності їхнього вибору, а душпастирям – упевненість у належності настанови майбутніх пар, постаралися видати Правильник душпастирства сімей. Цей Правильник повинен насамперед встановити обсяг тем, час тривання й методи «підготовчих курсів», зі збереженням рівноваги між різними аспектами: доктринальним, педагогічним, юридичним і медичним, які стосуються подружжя, і надати їм таку структуру, щоб ті, хто готується до подружжя, отримали не лише інтелектуальний вишкіл, а й почувалися заохоченими до активного включення в еклезіяльну спільноту.

Хоча не слід недооцінювати необхідність та обов'язок безпосереднього приготування до подружжя – що може статися, коли молодих людей легко від нього звільняти [надавати диспензу – прим. ред.], однак приготування треба проводити таким чином, щоби можлива його відсутність не створювала перешкоди до укладення подружжя.

Служіння Таїнства подружжя

67. Християнське подружжя, як правило, вимагає літургійного обряду, що в суспільній та спільнотній формі виражає сутнісно еклезіяльну й Таїнственну природу подружнього завіту між охрещеними.

Як Таїнственний акт освячення, служіння Таїнства подружжя, включене в Літургію – вершину всієї діяльності Церкви та джерело її освячуючої сили[166], повинно бути саме в собі правосильне, достойне та плідне.

Тут пастирі знайдуть широке поле для діяльності, дбаючи про те, щоб були повністю виконані вимоги, які випливають із природи подружнього завіту, вивищеного до рівня Таїнства, та щоб водночас вірно збереглися принципи Церковної науки стосовно добровільної згоди, перешкод, канонічної форми та самого обряду служіння. Цей обряд повинен бути простий і достойний, виконаний згідно з принципами, установленими компетентною Церковною владою; ця влада – залежно від конкретних обставин часу та місця й відповідно до норм Апостольського Престолу[167] – може в разі необхідності прийняти до літургійного обряду власні культурні елементи, здатні краще виразити глибинне людське та релігійне значення подружнього завіту, якщо, звичайно, ці елементи не розходяться з вірою та християнською мораллю.

Як знак, літургійне служіння повинно проходити таким чином, щоб навіть у своїй зовнішній формі бути проповіданням Божого Слова й визнанням віри спільноти віруючих. Пастирські зусилля повинні бути скеровані в напрямі розумного й старанного приготування «Літургії Слова» та виховання у вірі учасників цього служіння, насамперед – наречених.

Як Таїнственний акт Церкви літургійне служіння Таїнства подружжя повинно задіяти християнську спільноту завдяки повній, активній та відповідальній участі всіх присутніх, залежно від місця та ролі кожного: супругів, священиків, свідків, батьків, друзів, інших вірних, тобто всіх членів зібрання, які спільно об'являють і живуть тайною Христа і Його Церкви.

У разі служіння християнського шлюбу в середовищах культур і традицій предків треба дотримуватися вищезгаданих принципів.

Служіння Таїнства подружжя і євангелізація охрещених невіруючих

68. З огляду на те, що в служінні Таїнства подружжя спеціальна увага приділяється моральній і духовній поставі наречених, особливо їхній вірі, необхідно тут згадати про певну трудність, з якою досить часто можуть зустрітися служителі Церкви в контексті нашого секуляризованого суспільства.

Віра осіб, які просять Церкву поблагословити їхнє подружжя, може бути різного рівня, тому перший обов'язок душпастирів – це допомогти їй відкрити, зміцнити й довести до зрілості. Вони також повинні розуміти причини, які схиляють Церкву допускати до служіння Таїнства навіть тих, які недостатньо до цього приготовані.

Серед усіх Таїнств Таїнство подружжя вирізняється тим, що воно є Таїнством уже наявної в ікономії сотворення дійсності, що воно – той самий завіт любові, встановлений Творцем «на початку». Відповідно, прийняте чоловіком і жінкою рішення одружитися згідно з цим Божим замислом, тобто спільна незмінна згода на те, щоб реалізувати своє життя на шляху нерозривної любові й беззастережної вірності, в дійсності означає, навіть якщо це не до кінця усвідомлено, настанову глибокого послуху Божій волі, а така настанова не може існувати без Його благодаті. Таким чином, вони вже розпочали справжню подорож до спасіння, яка – за наявності в них щирого наміру служіння Таїнства подружжя та безпосереднього

приготування до нього – може бути доповненою і дійти до звершення.

З іншого боку, це правда, що в деяких місцевостях наречених спонукають укладати Церковний шлюб радше суспільні, ніж суто релігійні мотиви. У цьому немає нічого дивного, адже укладення подружжя – це подія, яка стосується не лише того, хто одружується. Воно за своєю природою є суспільною подією, через яку супруги залучаються в суспільство. Весілля завжди було святом, яке збирало сім'ю та друзів. Тому само собою зрозуміло, що в разі прохання про Церковне одруження разом з особистими з'являються й суспільні мотиви.

Не можна, однак, забувати, що ці наречені на підставі Хрещення вже реально залучені у весільний завіт Христа і Церкви, що вони завдяки доброму намірові прийняли Божий задум щодо подружжя і через те, принаймні імпліцитно, прагнуть того, чого прагне Церква, коли служить Таїнственний обряд Подружжя. Отож, той факт, що їхнє прохання зумовлене також і суспільними мотивами, не може виправдати можливої відмови з боку душпастирів. Зрештою, як навчає II Ватиканський Собор, Таїнства, завдяки словам та елементам обряду, живлять і зміцнюють віру, [\[168\]](#) – цю віру, до якої наречені прямують на основі доброго наміру, якій, очевидно, сприяє та яку підтримує благодать Христова.

Бажання встановити остаточні критерії допуску до служіння Таїнства подружжя, які стосувались би ступеня віри наречених, попри все, несе в собі немалу небезпеку. Передовсім, йдеться про ризик безпідставних та дискримінаційних суджень; наступний ризик – виникання сумнівів щодо правосильності вже укладених подруж, що могло б зашкодити християнським спільнотам, а також нових безпідставних переживань у сумлінні супругів. Так можна втрапити в небезпеку заперечення або ставлення під сумнів Таїнственної правосильності багатьох подруж братів і сестер, які не перебувають

у повній єдності з Католицькою Церквою, а це суперечить Церковній традиції.

Однак у випадку, коли було зроблено всі можливі кроки, але наречені виражають свою виразну і формальну відмову від того, що хоче виконати Церква, коли служить обряд Подружжя охрещених, душпастир не може допустити їх до обряду шлюбу. Навіть якщо він відчуває при цьому внутрішній біль, він повинен взяти цю ситуацію до уваги та допомогти нареченим зрозуміти, що за такого стану речей не Церква, а вони самі є перешкодою до служіння Таїнства, про яке просять.

Ще раз виявляється нагальна необхідність євангелізації та катехизації до і після одруження, здійснювана цілою християнською спільнотою для того, щоб кожен чоловік і кожна жінка, які одружуються, могли служити Таїнство подружжя не лише правосильно, але й плідно.

Духовна опіка над подружжями

69. Пастирська турбота про належно укладену сім'ю означає на практиці задіяння всіх інстанцій місцевої еклезіальної спільноти, щоб допомагати подружній парі відкривати своє нове покликання й посланництво та жити ним. Щоби сім'я ставала дедалі більше справжньою спільнотою любові, необхідно допомогти всім її членам і приготувати їх до відповідальності перед лицем нових проблем, що виникають, до взаємного служіння та активної участі в житті сім'ї.

Це стосується передовсім молодих сімей, які в контексті нових цінностей та нової відповідальності, зокрема в перші роки після одруження, більше за інших наражені на можливі труднощі, як, наприклад, ті, що пов'язані зі взаємним пристосуванням до спільного життя чи народженням дитини. Треба, щоб молоді супруги вміли сердечно прийняти й розумно використати дискретну, тактовну та великодушну допомогу інших подруж, які вже мають певний подружній і сімейний досвід. Таким чином, у лоні еклезіяльної спільноти – великої сім'ї християнських сімей – здійснюватиметься взаємний обмін присутності й допомоги між усіма сім'ями, у якому кожна сім'я служитиме іншим своїм людським досвідом і ділитиметься дарами віри й благодаті. Оживлена справжнім апостольським духом, ця взаємна допомога сімей становитиме один з найпростіших, найбільш ефективний і, до того ж, усім доступний засіб передавання тих християнських цінностей, які є вихідною точкою і кінцевою метою всього пастирського служіння. У такий спосіб молоді сім'ї не обмежаться лише прийняттям допомоги, але, у свою чергу, завдяки цій допомозі, через своє святе життя та активне залучення стануть джерелом збагачення для інших сімей, утворених раніше. Ведучи пасторальну діяльність серед молодих сімей, Церква повинна звернути особливу увагу на виховання їх до життя в подружній любові з великим почуттям відповідальності щодо її вимог єдності та служіння життю, а також навчити поєднувати інтимність сімейного життя зі спільною та великодушною працею для побудови Церкви та людського суспільства. Коли через народження дітей подружжя пара стане сім'єю в повному й особливому значенні цього слова, Церква буде близькою до батьків, щоб вони прийняли своїх дітей і любили їх як дар, отриманий від Володаря життя, беручи на себе з радістю труд служіння їм у їхньому людському та християнському зростанні.

II. – СТРУКТУРИ ДУШПАСТИРСТВА СІМЕЙ

Пастирська діяльність завжди є динамічним виявом реальності Церкви, задіяної у свою місію спасіння. Рушієм і відповідальним ініціатором цієї специфічної й особливої форми душпастирства – пастирської опіки над сім'ями – є Церква, яка діє через свої структури та своїх працівників.

Церковна спільнота, зокрема парохія

70. Церкву, яка водночас є спасенною і спасаючою спільнотою, слід розглядати тут у її подвійному вимірі – універсальному і партикулярному. Цей останній виражається та здійснюється в епархіяльній спільноті*, яка з пасторальних причин ділиться на менші спільноти, знаменне місце серед яких займає парохія з огляду на її особливу важливість.

Єдність зі Вселенською Церквою не нищить цінності й окремішності різних партикулярних Церков, а навпаки, гарантує та розвиває; партикулярні Церкви є безпосереднішими й ефективнішими суб'єктами здійснення на практиці сімейного душпастирства. У цьому значенні кожна локальна Церква, а ще дрібніше – кожна парохіяльна спільнота повинна краще усвідомити собі благодать і відповідальність, які вона отримує від Господа для розвитку душпастирства сімей. Кожна органічна душпастирська програма, незалежно від рівня, повинна завжди враховувати духовний супровід сімей.

У світлі такої відповідальності треба також розуміти важливість належного приготування тих, хто буде особливо задіяний у цього типу апостолят. Священики, монахи й монахині вже від початку своєї формації повинні бути спрямовані до своїх майбутніх завдань та поступово й відповідно приготовані до них. Серед різних ініціатив прагну із задоволенням згадати заснований нещодавно в Римі, при Папському університеті Лятеранум, Інститут із вивчення питань сім'ї. Подібні інститути були засновані також у деяких інших епархіях. Нехай єпископи докладуть усіх зусиль, щоб якнайбільша кількість священиків відвідувала спеціальні курси, перш ніж почати виконувати свої парохіяльні обов'язки. Подекуди такі формаційні курси періодично організовуються при Вищих Інститутах богословських і пасторальних студій. Нехай такі ініціативи зустрічають заохочення та підтримку, нехай їх буде щораз то більше і, звичайно, нехай вони будуть також відкриті для мирян, які надаватимуть їм свою професійну підтримку (у медичному, юридичному, психологічному, суспільному та виховному плані) з метою допомоги сім'ї.

Християнська сім'я

71. Та передовсім необхідно визнати особливе місце, яке, завдяки благодаті, отриманій у Таїнстві, займає в цій ділянці післанництво супругів та християнських сімей. Таке післанництво повинно служити будуванню Церкви й становленню Божого Царства в історії. Воно вимагається як акт покірного послуху Господові Христу. Це Він, в дійсності, через подружжя охрещених, піднесе до рангу Таїнства, доручає християнським супругам особливу апостольську місію, посилаючи їх як робітників у свій виноградник, зокрема на полі сімейного життя.

У цій сфері християнські супруги діють у єдності й співпраці з іншими членами Церкви, яких хвилюють справи сім'ї і які присвячують їм свої дари та служіння. Вони реалізуватимуть таке апостольство передовсім у лоні своїх власних сімей через свідчення життям, усі ділянки якого узгоджуватимуться з Божим законом, через християнське виховання дітей та допомогу в їхньому дозріванні у вірі, через виховання їх у чистоті, через приготування їх до життя, через піклування про те, щоб захистити дітей від ідеологічних і моральних небезпек, які часто їм загрожують, через їхнє поступове й відповідальне введення в еклезіяльну та цивільну спільноти, через супровід і поради при виборі покликання, через взаємодопомогу серед членів сім'ї у їхньому спільному людському та християнському зростанні і т. д. Водночас апостольство сім'ї поширюватиметься у формі вчинків духовної та матеріальної любові-милосердя щодо інших сімей, зокрема тих, які найбільше потребують допомоги й підтримки: бідних, хворих, старших осіб, неповносправних, сиріт, вдів(-ців), покинутих супругів, матерів-одиначок і вагітних, які, перебуваючи в складних ситуаціях, зазнають спокуси вчинити аборт, і т. п.

Товариства сімей для служіння сім'ям

72. У межах Церкви, яка несе відповідальність за душпастирську опіку над сім'ями, слід згадати й про різні угруповання вірних, у яких виявляється і живе певною мірою тайна Христової Церкви. Отож, необхідно визнати й оцінити Церковні спільноти, групи та численні рухи, які в різний спосіб, під різними назвами та на різних рівнях задіяні в душпастирство сімей, враховуючи особливості, цілі, впливи й методи кожної з них.

Через те Синод однозначно наголосив на важливості внеску таких товариств християнського вдосконалення, формації та апостольства. Їхнім завданням буде пробуджувати у вірних живе відчуття солідарності, сприяти веденню життя, натхненого Євангелією та вірою Церкви, формувати сумління згідно з християнськими цінностями, а не згідно з критеріями громадської думки, заохочувати до діл любові, зорієнтованих на взаємодопомогу та на інших людей, з відкритістю, завдяки якій християнські сім'ї стають справжнім джерелом світла і здоровою закваскою для інших сімей.

Бажано також, щоб, у живому усвідомленні спільного добра, християнські сім'ї брали активну участь на всіх рівнях і в інших, нецерковних товариствах. Деякі з цих товариств займаються захистом, передаванням і збереженням справжніх етичних та культурних цінностей народу, частиною якого є; вони дбають про розвиток людської особи, про медичну, юридичну та соціальну підтримку матері і дитини, про справедливе сприяння жінкам і ведуть боротьбу проти всього, що принижує їхню гідність, про зростання взаємної солідарності, про пізнання проблем, пов'язаних із відповідальним плануванням сім'ї згідно з природними методами, що шанують людську гідність та узгоджуються з ученням Церкви. Інші мають на меті будувати справедливіший і людяніший світ, відстоювати і впроваджувати справедливі закони, що сприяють соціальному порядку, у якому буде повна пошана гідності й кожної правомірної свободи індивідуума та сім'ї, як на національному, так і на міжнародному рівнях, співпрацювати зі школами та іншими інституціями, які допомагають у вихованні дітей, тощо.

III. – ПРАЦІВНИКИ ДУШПАСТИРСТВА СІМЕЙ

Крім сім'ї, яка є об'єктом, та передовсім суб'єктом душпастирства сімей, треба також згадати про інших основних відповідальних осіб цього особливого сектора.

Єпископи та священники

73. Першою відповідальною за душпастирство сімей особою в єпархії є єпископ. Як батько і пастир він повинен особливо піклуватися про цю однозначно пріоритетну ділянку душпастирства. Він повинен цікавитися нею й піклуватися про неї, присвячувати їй свій час, знаходити людей і відповідні засоби, та над усе він повинен надавати особисту підтримку сім'ям і всім тим, хто допомагає йому в духовній опіці над сім'ями в різних єпархіяльних структурах. Нехай його серце переповнює бажання робити все можливе для того, щоб його єпархія ставала щораз то більше справжньою «єпархіяльною сім'єю», взірцем і джерелом надії для тих сімей, які до неї належать. У цьому контексті треба розглядати створення Папської Ради у справах сім'ї: вона заснована як вияв того, наскільки важливою я вважаю справу душпастирства сімей у світі, а також щоб бути ефективним знаряддям у підтримці цього душпастирства та його розвитку на всіх рівнях.

Єпископам особливим чином допомагають священники, праця яких, як на цьому виразно наголосив Синод, є суттєвою частиною служіння Церкви подружжю та сім'ї. Те ж саме слід сказати й про дияконів, яким може бути доручена відповідальність за цей пасторальний сектор.

Їхня відповідальність охоплює не лише моральні та літургійні питання, а й проблеми особистого та суспільного характеру. Вони повинні підтримувати сім'ю в її труднощах і стражданнях, супроводжувати її членів, допомагаючи їм бачити своє життя у світлі Євангелії. Не буде зайвим нагадати, що у виконанні такого посланництва – якщо воно здійснюється з належним розумінням і в апостольському дусі – церковнослужителі знаходять нові стимули та духовну енергію також і для власного покликання та для виконання власної місії.

Після відповідного ґрунтовного приготування до такого апостольства священик або диякон повинен ставитися до сімей як батько, брат, пастир і вчитель, допомагаючи їм засобами благодаті й освітлюючи їх світлом правди. Отож, учення та поради священика й диякона повинні завжди залишатися повністю співзвучними з автентичним ученням Церкви, щоб таким чином вони допомагали Божому Народові формувати правильне чуття віри, яке пізніше має бути застосоване в конкретному житті. Ця вірність Учительському Урядові Церкви також дозволить священикам із великою чуйністю виявляти турботу про єдність своїх суджень, щоб запобігти неспокою сумління вірних.

Душпастирі та миряни беруть у Церкві участь у пророчій місії Христа: миряни – даючи свідчення віри словами та християнським життям; душпастирі – розпізнаючи, що в цьому свідченні є виявом правдивої віри, а що менше відповідає світлу віри; сім'я як християнська спільнота присутня в цій місії завдяки своїй специфічній участі та свідченню віри. Таким чином налагоджується діалог між душпастирями і сім'ями. Богослови та знавці сімейних проблем можуть великою мірою допомогти в цьому діалозі, чітко пояснюючи зміст учення Учительського Уряду Церкви та зміст досвіду сімейного життя. Так учення Церкви буде краще зрозумілим і легшим стане шлях до його поступового розвитку. Корисно нагадати, що ближча й зобов'язуюча норма доктрини віри – це

стосується і сімейних питань – належить до компетенції Вчительського Уряду єрархії. Чітко визначені стосунки між богословами, експертами в ділянці сімейних проблем і Вчительським Урядом значно допоможуть у правильному розумінні віри та розвиткові правомірного в межах цієї віри плюралізму.

Монахи й монахині

74. Внесок, який можуть зробити в апостольство сімей монахи, монахині й загалом богопосвячені особи, знаходить своє перше, основне та специфічне вираження в їхній присвяті себе Богові: завдяки ній «вони пригадують усім вірним про цей чудовий зв'язок любові, встановлений Богом, який має об'явитися в усій повноті в майбутньому віці та завдяки якому Церква має Христа як єдиного свого Нареченого»[\[169\]](#). Вони – свідки універсальної любові, яка, завдяки обраній заради Небесного Царства незайманості, чинить їх завжди готовими до великодушного служіння Богові та апостольській справі.

Звідси випливає можливість окремо або разом розвивати своє служіння сім'ям, яку мають монахи й монахині, члени мирянських Інститутів або інших Інститутів удосконалення. Вони роблять це, коли опікуються дітьми, зокрема покинутими, небажаними, сиротами, бідними й неповносправними; коли відвідують сім'ї та опікуються хворими; коли підтримують засновані на повазі й любові стосунки з неповними сім'ями, із сім'ями, що переживають різні труднощі, та розбитими сім'ями; коли пропонують свою виховну роботу й поради для приготування молоді до подружжя та допомагають супругам підготуватися до відповідального батьківства; коли зі щирою та сердечною гостинністю відчиняють

двері своїх домівок, щоби сім'ї, як члени більшої Божої родини, могли там віднайти відчуття Бога, смак молитви й зосередження, конкретний приклад життя в любові та братерській радості.

Я хотів би також звернутися до осіб, відповідальних за Інститути богопосвяченого життя, щоб вони – завжди належно вшановуючи власну, первинну харизму – бажали визнати апостольство служіння сім'ям одним із першорядних завдань, яке стало нагальною справою в теперішній ситуації.

Миряни-фахівці

75. Особливу допомогу сім'ям можуть нести миряни-фахівці (лікарі, юристи, психологи, соціальні працівники, дорадники тощо), які або індивідуально, або через різні товариства чи акції служать їм (сім'ям) роз'ясненнями, порадами, спрямуванням та підтримкою. Можна віднести до них слова з мого звернення до Конфедерації Сімейного Порадництва християнського спрямування:

Це ваше завдання заслуговує на те, щоб назвати його «післанництвом», бо цілі, яким воно служить, благородні, а плоди, що з нього випливають, вирішальні для суспільного блага та для самої християнської спільноти... Усе, що зможете зробити для підтримки сім'ї, є, по суті, спрямоване на ефективність, яка, переходячи власні межі, матиме вплив також на інших осіб та на суспільство. Майбутнє світу і Церкви приходить через сім'ю.[\[170\]](#)

Споживачі та працівники засобів масової інформації

76. Кілька слів треба присвятити ділянці, яка є важливою для сучасного світу. Відомо, що засоби масової інформації «діють, іноді дуже сильно, на психіку споживачів, як в емоційному та інтелектуальному, так і моральному, а навіть релігійному плані», зокрема на молодь[171]. Отож, вони можуть мати добрий вплив на життя та звичаї сімей і виховання дітей, та водночас вони приховують «пастки й небезпеки, якими не можна легковажити»[172], і можуть стати носіями – іноді вміло й систематично керованими, що, на жаль, трапляється в різних країнах світу – деструктивних ідеологій та zdeформованих поглядів на життя, сім'ю, релігію, мораль, не вшановуючи правдивої гідності й призначення людини.

Ця небезпека є тим реальнішою, чим більше сьогodнішній «спосіб життя, зокрема в промислово розвинених країнах, призводить до того, що сім'я знімає зі себе відповідальність за виховання дітей. Ухилення від цього обов'язку, полегшене вдома, зокрема, наявністю телебачення й деяких видань, дозволяє зайняти вільний час та активність дітей і молоді»[173]. Звідси випливає «обов'язок особливого захисту дітей від “агресії” з боку засобів масової інформації» та турботи про те, щоб їх використання в сім'ї було мудро регульоване. Так само сім'я повинна піклуватися про те, щоб шукати для власних дітей також інші, здоровіші розваги, які були б корисніші й формували фізично, морально та психологічно «для сприяння вільному часові молоді й надання йому цінності, та для правильного спрямування її енергії»[174].

З огляду на те, що засоби масової інформації – так само, як і школа та середовище – часто впливають, і то значною мірою, на формацію дітей, батьки як споживачі самі повинні використовувати

ці засоби помірковано, критично, чуйно та розважливо. Усвідомлюючи, який вплив мають ці засоби на дітей, батьки повинні навчати їх принципів, що дозволяють так виховати «сумління, щоб воно спокійно й об'єктивно вказувало, яку серед запропонованих програм треба прийняти, а яку відкинути»[\[175\]](#).

З такою самою турботою батьки намагатимуться вплинути на вибір і приготування програм, підтримуючи – шляхом відповідних ініціатив – стосунки з відповідальними на різних етапах творення й показу особами, щоби переконатися, що не легковажитимуться чи не принижуватимуться зумисне фундаментальні людські цінності, які входять в обсяг правдивого спільного блага суспільства, а що навпаки, розповсюджуватимуться програми, здатні представити в правдивому світлі проблеми сім'ї та їх належне вирішення. На цю тему мій попередник, Павло VI, писав:

Виробники повинні знати потреби сім'ї і їх шанувати. Не раз це вимагає від них великої відваги й завжди великого почуття відповідальності. Справді, вони повинні уникати всього того, що може зашкодити існуванню сім'ї, її тривкості, рівновазі та щастю; бо все те, що зазіхає на фундаментальні цінності сім'ї: еротизм, насильство, апологія розлучень чи антисуспільна позиція молоді, – це замах на правдиве добро людини.[\[176\]](#)

І я сам наголошував, з подібної нагоди, що сім'ї «повинні мати можливість значною мірою розраховувати на добру волю, чесність і почуття відповідальності з боку осіб, які професійно займаються засобами масової інформації: видавців, письменників, виробників, директорів, драматургів, ведучих програм, коментаторів та артистів»[\[177\]](#). Тому Церква виконує свій обов'язок, коли постійно присвячує увагу працівникам цієї ділянки, заохочуючи й підтримуючи водночас католиків, які відчувають покликання до того, щоби долучатися до цієї делікатної справи, і мають для цього відповідні дані.

IV. – ДУШПАСТИРСТВО СІМЕЙ У СКЛАДНИХ ВИПАДКАХ

Особливі обставини

77. Душпастирська діяльність, ще великодушніша, сповнена мудрості й розважливості, на зразок Доброго Пастиря, потрібна щодо тих сімей, які – часто незалежно від власної волі чи під тиском різних вимог – змушені протистояти об'єктивно складним ситуаціям.

У цьому плані треба звернути особливу увагу на деякі категорії людей, які більше потребують не лише опіки, а й рішучішого впливу на громадську думку, зокрема на культурні, економічні та юридичні структури, щоб максимально усунути глибинні причини їхніх труднощів.

До таких, наприклад, належать: сім'ї, які емігрували в пошуках праці; сім'ї тих, які вимушені довго перебувати поза домом, як це є у випадку військових, моряків, подорожуючих; сім'ї в'язнів, біженців та сім'ї, які у великих містах живуть практично на маргінесі суспільства; сім'ї без житла; неповні сім'ї, у яких бракує батька або матері; сім'ї з неповносправними дітьми або наркоманами; сім'ї алкоголіків; сім'ї, вирвані зі свого культурного чи соціального середовища або яким загрожує така втрата; сім'ї, дискриміновані з політичних або інших причин; сім'ї, поділені в ідеологічному плані; сім'ї, які не вміють легко нав'язувати контакти з парохією; сім'ї, у яких присутнє насильство або несправедливе ставлення з огляду

на віру; сім'ї неповнолітніх супругів; старші особи, які часто вимушені жити в самотності й без достатніх засобів для прожиття.

Сім'ї мігрантів, зокрема робітників і селян, повинні мати можливість усюди знайти в Церкві свою батьківщину. Це завдання впливає зі самої природи Церкви, яка є знаком єдності в різноманітності. Якщо це можливо, нехай їх духовно супроводжує священник їхнього обряду, культури і мови. Церква має обов'язок апелювати до свідомості громадян та до всіх тих, хто є авторитетом у суспільному, економічному й політичному житті, щоб робітники знаходили роботу у своїх регіонах і на своїй батьківщині, щоб вони отримували справедливі зарплати, щоб якнайшвидше їхні сім'ї єдналися, щоби враховувалася їхня культурна ідентичність та щоб до неї ставилися нарівні з іншими, і щоб їхні діти мали можливість здобувати професійні навички й працювати за професією, а також володіти землею, необхідною для праці та життя.

Складна проблема виникає у випадку сімей, *поділених в ідеологічному плані*. Ці сім'ї вимагають особливої душпастирської турботи. Передовсім треба підтримувати особисті розсудливі стосунки з такими сім'ями. Віруючих треба зміцнювати у вірі та підтримувати в християнському житті. Хоча католицька сторона не може поступитися, потрібно завжди підтримувати живий діалог з другою стороною. Важливо помножувати вияви любові і поваги, маючи міцну надію на збереження сильної єдності. Це великою мірою залежить також від відносин між батьками і дітьми. Ідеології, суперечні з вірою, можуть, зрештою, бути для віруючих членів сім'ї стимулом до зростання у вірі та свідчення любові.

Є й інші складні періоди, у яких сім'я потребує допомоги еклезіяльної спільноти та її душпастирів. Таким періодом може бути: дозрівання дітей – неспокійне, сповнене заперечень та іноді безладне; одруження дітей, що відділяє їх від сімей, у яких вони зростали; брак розуміння і любові з боку рідних; полишення одним

зі супругів сім'ї або його смерть, яка веде до болісного пережиття вдовства; смерть одного з членів сім'ї, яка ранить і глибоко змінює первинне ядро сім'ї.

Церква не може забувати про значення етапу старості, з усім тим позитивним і негативним, що вона зі собою несе, а це: можливість поглиблення подружньої любові, все більше очищеної і збагаченої довголітньою неперервною вірністю; готовність служіння іншим у новій формі, доброта, здобута тривала мудрість і енергія; але також і тягар самотності, частіше психологічної та емоційної, ніж фізичної, спричиненої можливим покиданням [особи в літах] дітьми та рідними або недостатнім зацікавленням з їхнього боку; страждання, пов'язане з хворобою, поступовою втратою сил; почуття приниження з приводу залежності від інших, гіркота через можливе відчуття себе тягарем для близьких, наближення до кінця життя. Ось ситуації, у яких, як наголошували Отці Синоду, можна легше зрозуміти й пережити величні аспекти подружньої і сімейної духовності, які черпають натхнення з цінності хреста і воскресіння Христового – джерела освячення та глибокої радості в щоденному житті, в перспективі великих есхатологічних дійсностей вічного життя.

В усіх цих ситуаціях ніколи не можна занедбувати молитви: вона є джерелом світла і сили, а також поживою для християнської надії.

Мішані подружжя

78. У світлі вказівок і норм, що містяться в найновіших документах Апостольського Престолу і в розпорядженнях, опрацьованих Єпископськими Конференціями, які достосовують ці вказівки до

різних конкретних ситуацій, особливої душпастирської уваги вимагає зростаюче число мішаних подруж, укладених між католиками і охрещеними некатоліками, а також між католиками і неоохрещеними.

До мішаних подруж ставляться особливі вимоги, які можна звести до трьох основних пунктів.

Передовсім, треба пам'ятати про обов'язки католицької сторони (вони впливають із віри), які стосуються свобідного практикування віри і, як наслідку, турботи, відповідно до своїх сил, про те, щоб діти були охрещені й виховані в католицькій вірі^[178].

Треба враховувати також особливі труднощі щодо пошанування релігійної свободи, які можуть виникнути в разі укладення мішаного подружжя: що вона може бути порушена як через тиск з метою зміни релігійних переконань партнера, так і через перешкоди для свобідного їх вираження в релігійних практиках.

Що стосується літургійної і канонічної форми укладення подружжя, то з огляду на різні потреби Правлячі Архиєреї можуть широко застосовувати свої повноваження.

У ставленні до цих особливих вимог треба пам'ятати таке:

– проводячи приготування, яке відповідає подружжю цього типу, потрібно докласти всіх можливих зусиль, щоб наречені добре зрозуміли християнське вчення про те, чим є подружжя і які вимоги воно ставить, а також щоби впевнилися, що в майбутньому не виникнуть тиск і перешкоди, про які йшлося вище;

– найважливішим є те, щоб підтримана спільнотою католицька сторона знаходила зміцнення у вірі й позитивну допомогу в щораз

то зрілішому розумінні та практикуванні віри, щоб могла в лоні своєї сім'ї бути правдивим, достовірним свідком через приклад життя та любов, виявлену супругові й дітям.

Подружжя між католиками й іншими охрещеними, уже завдяки своїй особливій природі, мають багато елементів, які потрібно оцінити й розвивати, з огляду як на їхню внутрішню цінність, так і на можливий внесок в екуменічний рух. Справджується це, зокрема, тоді, коли обоє супругів залишаються вірними своїм релігійним обов'язкам. Спільне хрещення та динамізм благодаті додає супругам у таких подружжях основу й мотив для вираження їхньої єдності у сфері моральних і духовних цінностей.

З цією метою, а також з метою наголосити на екуменічному значенні мішаного подружжя, яке обоє християнських супругів приймають у повноті віри, треба старатися, навіть якщо це не завжди буде легко, вести сердечну співпрацю між католицьким і некатолицьким духовенством, починаючи від приготування до подружжя та шлюбу.

Щодо участі некатолицького супруга в Євхаристії треба притримуватися норм, встановлених Секретаріатом у справах християнської єдності^[179].

У різних частинах світу сьогодні видно зростання числа подруж, укладених між католиками і неоохрещеними. У багатьох із них неоохрещений супруг визнає іншу релігію, і його переконання слід поважати, згідно з принципами Декларації II Ватиканського Собору *Nostra aetate*, яка говорить про стосунки з нехристиянськими релігіями. Однак у багатьох інших випадках, зокрема в секуляризованому середовищі, неоохрещена особа не визнає жодної іншої релігії. Необхідно, щоб Єпископські Конференції та окремі єпископи запевнили таким подружжям

відповідні пасторальні засоби, які б гарантували захист віри католицького супруга й забезпечували свободу її здійснення, зокрема в тому, що стосується обов'язку докладання всіх можливих зусиль для хрещення дітей і надання їм християнського виховання. Крім того, потрібно в різний спосіб підтримувати католицького супруга в його завданні свідчити правдиву віру та християнське життя в лоні своєї сім'ї.

Душпастирська діяльність,

спрямована на виправлення деяких неналежних ситуацій

79. Турбуючись про те, щоб запевнити сім'ям опіку в усіх, а не лише релігійних вимірах, Синод Єпископів не обминув ретельного розгляду деяких неналежних не лише з релігійного погляду, але часто й у цивільному плані ситуацій, які – при швидких культурних змінах сьогодення – поширюються, на жаль, також і серед католиків, з немалою шкодою для самої інституції подружжя та суспільства, основною клітиною якого воно є.

а) Пробне подружжя

80. Першим прикладом неналежної ситуації є так зване «пробне подружжя», яке в наш час багато хто хотів би виправдати, приписуючи йому деяку цінність. Однак уже сам людський розум виявляє його неприйнятність, вказуючи на недопустимість

«експериментування» з людськими особами, чия гідність вимагає, щоб вони були завжди й виключно ціллю самовіддання в любові без будь-яких часових чи інших обмежень.

Церква, зі свого боку, виходячи з первинних, остаточних підстав, що впливають із віри, не може допускати таких зв'язків. Бо, по-перше, дарування тіла в статевому співжитті є реальним символом самовіддання цілої особи; до того ж, це самовіддання, яким воно повинно бути згідно з дійсним Божим планом, не може здійснитися без допомоги любові-*caritas*, дарованої Христом. А по-друге, подружжя між двома охрещеними особами є реальним символом єдності Христа з Церквою, яка не є часовим чи «пробним» зв'язком, а є вічно вірною. Таким чином, між двома охрещеними особами може існувати тільки нерозривне подружжя.

Таку ситуацію [тобто «пробне подружжя» – *прим. ред.*] зазвичай неможливо змінити, якщо в особі не було від дитинства виховано здатності за допомогою Христової благодаті та без страху опанувати хтивість від її початків та встановлювати з іншими стосунки правдивої любові. Цього неможливо досягти без справжньої формації до правдивої любові та належного використання статевої, тобто формації, здатної впровадити особу в [пізнання] всіх її вимірів, а отже – тілесного також, у повноті тайни Христа.

Було б дуже корисно дослідити причини цього явища, включно з його психологічним та соціологічним аспектами, щоби знайти відповідні ліки.

б) *Фактичні вільні зв'язки («життя на віру», конкубінат)*

81. Йдеться про зв'язки без жодного публічно визнаного інституціонального союзу, ні цивільного, ні релігійного. Це явище, яке стає дедалі частішим, не може не привертати уваги душпастирів, також і тому, що в його основі може лежати багато різних факторів. Впливаючи на них відповідним чином, можна, мабуть, зменшити наслідки таких зв'язків.

Дехто вважає себе майже змушеним до такого співжиття через складні економічні, культурні та релігійні ситуації – на тій підставі, що якщо вони укладуть належне подружжя, то наразяться на шкоду, втратять економічні переваги, зазнають дискримінації тощо. Однак в інших випадках зустрічаємо настанову зневаги, спротиву та відкинення суспільства, інституції сім'ї, соціально-політичного ладу або ж бачимо людей, які просто шукають насолоди. Є й такі, яких підштовхує до цього крайнє незнання та бідність, часто спричинені ситуаціями дійсної несправедливості, або ж деякою психологічною незрілістю, яка спонукає їх вагатися й побоюватися укласти стабільний та остаточний зв'язок. У деяких країнах традиційні звичаї передбачають укладення подружжя у властивому значенні цього слова тільки після певного періоду співжиття та народження першої дитини.

Кожен із цих елементів накладає на Церкву складні душпастирські завдання з огляду на вагомі наслідки, які з них випливають, як релігійні, так і моральні (втрачання релігійного значення подружжя, яке розуміють у світлі Завіту Бога зі своїм народом; втрата благодаті Таїнства; важке порушення пристойності), а також соціальні (зруйнування поняття сім'ї; послаблення почуття вірності, також і щодо суспільства; можливі психологічні травми дітей; утвердження егоїзму).

Душпастирі та еклезіяльна спільнота повинні подбати, щоб розпізнати кожну таку ситуацію та її причини зокрема, випадок за випадком. Вони повинні тактовно й з повагою нав'язувати контакти

з такими парами, терпеливо їх просвічувати та з любов'ю нагадувати, показуючи їм свідчення християнських сімей, полегшуючи їм таким чином шлях до врегулювання їхньої ситуації. Передусім, однак, слід уживати превентивних заходів, плекаючи почуття вірності впродовж усього морального й релігійного виховання молоді, навчаючи її про умови та структури, які сприяють вірності й без яких нема справжньої свободи. Молоді слід допомагати в досягненні духовної зрілості й здатності розуміти багату людську й надприродну дійсність Таїнства подружжя.

Божий Народ повинен також звертатися до суспільної влади, щоб вона чинила опір таким тенденціям, які розкладають саме суспільство й шкодять гідності, безпеці та благу громадян як індивідуумів. Влада повинна дбати, щоби громадську думку не привчали недооцінювати інституційну важливість подружжя та сім'ї. А оскільки в багатьох регіонах через крайню бідність, яка є наслідком несправедливих та неадекватних соціальних та економічних структур, молоді люди не в змозі належним чином одружитися, суспільство і влада повинні підтримувати законні подружжя за допомогою ряду соціальних і політичних дій, які б гарантували сім'ї заробітну плату й житло, відповідні для сімейного життя, та створювали адекватні можливості для праці й життя.

в) Католики, що живуть тільки в цивільному шлюбі

82. Щораз частішими стають випадки, коли католики з ідеологічних чи практичних підстав воліють укласти тільки цивільні подружжя, відмовляючись від релігійного шлюбу чи, принаймні, відкладаючи його на пізніше. Їхню ситуацію не можна ставити на один рівень із ситуацією тих, які співживуть без жодного [офіційного] зв'язку, тому

що тут є принаймні певне зобов'язання до визначеного й імовірно стабільного життєвого стану, навіть якщо такому рішенню не чужа перспектива можливого розлучення. Бажаючи публічного визнання свого зв'язку з боку держави, такі пари показують, що вони готові прийняти не лише переваги, а й зобов'язання. Усе ж, і ця ситуація не є прийнятною для Церкви.

Душпастирська діяльність повинна допомогти цим людям зрозуміти необхідність узгодженості між їхнім життєвим вибором і вірою, яку вони сповідують, і намагатися робити все можливе, щоб допровадити цих осіб до врегулювання їхньої ситуації згідно з християнськими принципами. І хоча до таких осіб слід ставитися з великою любов'ю та заохочувати до участі в житті різних спільнот, пастирі Церкви, на жаль, не можуть допускати їх до Таїнств.*

г) Особи, що живуть в сепарації, та розлучені, які не вступили в новий зв'язок

83. Різні мотиви, такі, як взаємне нерозуміння, нездатність відкритися до міжособових стосунків і подібне можуть вести до болючого, часто незворотного розриву чинно укладеного подружжя. Очевидно, що сепарацію слід розглядати як крайній засіб, коли всі інші розсудливі намагання її уникнути зазнали невдачі.

Самотність та інші труднощі стають часто долею супруга(и), який/яка живе в сепарації, особливо якщо не з власної вини. У такому випадку завданням еклезіяльної спільноти є підтримати його/її більше, ніж будь-коли, виявляти йому/їй повагу, солідарність, розуміння та надавати конкретну допомогу, щоби він (вона) міг (могла) зберегти вірність також і в цій важкій ситуації; спільнота

повинна допомогти йому/їй плекати потребу прощення, якого вимагає християнська любов, та готовність до можливого відновлення подружнього життя.

Подібною є ситуація супруга(и), що розлучений(а) проти власної волі, однак усвідомлює нерозривність чинного подружнього союзу й не укладає нових зв'язків, а цілковито присвячується виконанню своїх сімейних обов'язків та відповідальних завдань християнського життя. У цьому випадку його/її свідчення вірності та християнської послідовності має особливу цінність для Церкви та світу. Тут Церква ще більше, ніж будь-коли, повинна надавати йому/їй сповнену чуйної турботи допомогу, не чинячи жодних перешкод у допусканні його/її до Таїнств.

г) Розлучені, які вступили в новий зв'язок

84. Щоденний досвід, на жаль, показує, що люди, які отримали розлучення, майже завжди мають на меті вступити в новий зв'язок, очевидно, без католицького Чину Вінчання. Беручи до уваги, що це зло, нарівні з іншими, уражає все більше самих католиків, треба невідкладно та з більшою турботою братися за цю проблему. Отці Синоду уважно її розглядали. Бо Церква, заснована для того, щоб вести всіх людей, а особливо охрещених, до спасіння, не може покинути напризволяще тих, хто був з'єднаний Таїнственным шлюбом, але забажав укласти новий зв'язок. Тому Церква чинитиме невтомні спроби, щоб відкрити їм шляхи спасіння.

Душпастирі повинні знати, що заради любові до істини вони зобов'язані ретельно розрізняти ситуації. Бо ж справді є різниця між тими, хто щиро намагався зберегти попереднє подружжя й

несправедливо покинутий, і тими, хто своєю важкою провиною зруйнував канонічно правосильне подружжя. Є, врешті, й такі, хто уклав другий союз заради виховання своїх дітей та хто часом суб'єктивно переконаний у своєму сумлінні, що їхнє попереднє, незворотно зруйноване подружжя ніколи не було правосильним.

Разом із Синодом я гаряче заохочую душпастирів та спільноту вірних допомагати розлученим, які вступили в новий зв'язок, і з турботливою любов'ю докладати зусиль, щоби вони не почували себе відлученими від Церкви, бо вони можуть, і – як охрещені – повинні брати участь у її житті. Їх слід заохочувати слухати Боже Слово, брати участь у жертві Святої Літургії, тривати в молитві, робити свій внесок у діла милосердя та в ініціативах спільноти щодо справедливості, виховувати дітей у християнській вірі, плекати дух та діла покаяння, щоденно благаючи таким чином у Бога Його благодаті. Нехай Церква молиться за них, підбадьорює та буде для них милосердною матір'ю, підтримуючи їх у вірі й надії!

Церква, однак, наново підтверджує свою практику, оснований на Святому Письмі, згідно з якою вона не може допускати до Євхаристії розлучених, що повторно одружилися: це тому, що вони самі неспроможні до участі в Євхаристії, оскільки їхній стан і спосіб життя об'єктивно суперечить союзові любові між Христом і Церквою, вираженому й уприсутненому в Євхаристії. Окрім того, є ще й специфічна пасторальна підстава: допускання цих людей до Євхаристії вело би вірних до помилки та спантеличувало їх стосовно вчення Церкви про нерозривність подружжя.

Примирення з Богом у Таїнстві покаяння, яке відкрило б шлях до Євхаристії, можливе для тих, хто розкався в тому, що зламав знак завіту і вірність Христові, і щиро готовий до такого способу життя, який більше не суперечить нерозривності подружжя. Конкретно це означає, що якщо чоловік і жінка з поважних причин, таких, як, наприклад, виховання дітей, не можуть виконати вимогу

розстатися, то «повинні взяти на себе обов'язок жити в повній стриманості, тобто стримуватися від актів, властивих супругам».[\[180\]](#)

Подібно до цього, пошана, яка належиться Таїнству подружжя, самим супругам та їхнім родинам, а також спільноті вірних, забороняє всім душпастирям – з хоч би яких мотивів чи під хоч би яким претекстом, навіть пасторальним, – здійснювати будь-які церемонії для розлучених, які повторно одружуються. Такі церемонії створювали би враження Таїнственного служіння нового правосильного шлюбу та вводили б людей в оману стосовно нерозривності правосильно укладеного подружжя.

Діючи таким чином, Церква проголошує свою вірність Христові і Його правді. Водночас вона виявляє материнську турботу своїм дітям, особливо тим, кого без їхньої власної вини покинув законний супруг.

З великим упованням Церква вірить, що ті, хто віддалився від Божої заповіді й продовжує жити в такому стані, можуть отримати від Бога благодать навернення й спасіння, якщо триватимуть в молитві, покайнні та ділах милосердя.

Люди, позбавлені сім'ї

85. Хочу сказати ще декілька слів тим людям, яких я, з огляду на конкретні умови, у яких їм – часто не з власної волі – доводиться жити, вважаю особливо близькими Христовому Серцю, гідними любові й дієвої турботи Церкви, а особливо душпастирів.

На світі живе дуже багато людей, які, на жаль, ніяк не можуть претендувати на те, що може бути назване сім'єю у властивому значенні цього слова. Значна частина людства живе в умовах крайньої бідності, у яких проміскуїтет [невпорядковані статеві стосунки з багатьма партнерами – прим. ред.], брак житла, нестабільні й неналежні відносини та повна відсутність культури практично не дозволяють говорити про сім'ю. Інші ж із різних причин залишилися самотніми у світі. Однак також і для всіх цих людей існує «добра новина про сім'ю».

Стосовно тих, які живуть у крайній бідності, я вже говорив про нагальну потребу відважно працювати, щоби знайти рішення, також і на політичному рівні, які б уможливили допомогу цим людям та дозволили б подолати ці нелюдські умови деградації. Це обов'язок солідарності, який стосується всього суспільства, а особливо влади з огляду на її служіння та відповідальність, а також сімей, які повинні виявити велике розуміння та готовність допомоги.

Для тих, які не мають природної сім'ї, слід ще ширше відкрити двері великої сім'ї – Церкви, що конкретизується в епархіальній та парохіяльній сім'ї – засадничих еклезіяльних спільнотах – та рухах апостоляту. Ніхто не є в цьому світі без сім'ї: Церква є домівкою та сім'єю для всіх, а особливо для «втомлених й обтяжених».[\[181\]](#)

ЗАВЕРШАЛЬНЕ ЗВЕРНЕННЯ

86. До вас, супруги, до вас, батьки й матері сімей;

до вас, хлопці та дівчата – майбутнє й надія Церкви і світу, що покликані стати дієвим і життєздатним ядром сім'ї в грядущому третьому тисячолітті;

до вас, високодостойні й дорогі Браття в єпископстві та священстві, дорогі сини й дочки в монашому покликанні – душі, посвячені Господеві, що свідчите перед одруженими найвищу реальність любові до Бога;

до вас усіх, люди правого серця, хто з тих чи інших спонук турбується долею сім'ї,

на завершення цього Апостольського Повчання звертаюся з гарячою турботою:

Майбутнє людства приходить через сім'ю!

Тому необхідно й нагально, щоб кожна людина доброї волі докладала всіх своїх сил для збереження й підтримки цінностей і вимог сім'ї.

Я почуваю себе зобов'язаним вимагати від синів і дочок Церкви особливих зусиль у цій сфері. Віра дає їм повне пізнання чудового Божого задуму: через те вони мають додаткові підстави брати близько до серця дійсність сім'ї в цей наш час випробування і благодаті.

Вони повинні виявляти сім'ї особливу любов! Це конкретний і вимогливий наказ.

Любити сім'ю означає знати й шанувати її цінності та можливості й завжди її підтримувати. Любити сім'ю означає розпізнавати небезпеки та лиха, які їй загрожують, щоб могли їх здолати. Любити сім'ю означає докладати зусиль до створення середовища, сприятливого для її розвитку. Сучасна християнська сім'я часто переживає спокуси знеохоти й страху через нагромадження труднощів; тому визначною формою любові до неї буде повернути їй підстави для віри в себе, у ті багатства, які вона має за своєю природою та завдяки благодаті, у те післанництво, яке Бог довірив їй. «Так! Потрібно, щоби сім'ї наших часів піднялися! Треба, щоб вони йшли за Христом!».[\[182\]](#)

Християни мають також обов'язок *із радістю та переконано проголошувати «добру новину» про сім'ю*, бо абсолютно необхідно, аби вона знову й знову чула та щораз глибше розуміла автентичні слова, які розкривають її ідентичність, її внутрішні ресурси та важливість її післанництва в граді людському і Граді Божому.

Церква знає шлях, яким сім'я може дійти до серцевини глибинної правди про себе. Церква навчилася цього шляху в школі Христа та в школі історії, інтерпретованої у світлі Святого Духа. Вона не нав'язує його, однак відчуває нагальну потребу представляти його всім, безстрашно, з великим упованням і надією, хоча знає, що «добра новина» містить у собі слово про хрест. Однак тільки через хрест сім'я може досягти повноту свого буття й досконалість своєї любові.

Врешті, я хочу закликати всіх християн *до сердечної та відважної співпраці з усіма людьми доброї волі*, які відповідно до своїх обов'язків здійснюють служіння сім'ї. Особи і групи, церковні рухи й товариства, що присвятили себе праці на благо сім'ї та діють від

імені та під натхненням Церкви, часто опиняються пліч-о-пліч з іншими особами чи інституціями, які працюють заради того самого ідеалу. Вірна цінностям Євангелії та людської особи та здійснювана в пошані до легітимного плюралізму ініціатив, така співпраця може бути сприятлива для швидшого та ціліснішого розвитку сім'ї.

На завершення цього пастирського Послання, яке має на меті привернути увагу всіх до важких, однак захоплюючих завдань християнської сім'ї, хочу тепер прикликати заступництво Святої Сім'ї з Назарету.

У ній, завдяки тайному Божому задумові, Син Божий провів довгі літа прихованого життя. Тому вона є прототипом і зразком для всіх християнських сімей. Ця Сім'я, унікальна в цілому світі, життя якої пройшло в безіменності й тиші в маленькому палестинському містечку; Сім'я, що зазнала бідності, переслідувань і вигнання; Сім'я, яка прославляла Бога незрівнянно величним та чистим чином, – вона не забариться допомогти всім християнським сім'ям, більше того – усім сім'ям світу бути вірними своїм щоденним обов'язкам, зносити життєві клопоти та лиха, великодушно відкриватися до потреб інших та радісно здійснювати Божий план щодо себе самих.

Нехай святий Йосиф, «праведний муж», невтомний трудівник, бездоганний покровитель усіх, хто довірився його опіці, завжди береже, захищає та просвічує сім'ї!

Нехай Діва Марія, Матір Церкви, буде також «Матір'ю домашньої Церкви»! Нехай завдяки Її материнській допомозі кожна християнська сім'я справді стане «малою Церквою», у якій відображається й оживає тайна Христової Церкви! Нехай Вона, Господня слугиня, буде прикладом покірного й великодушного прийняття Божої волі! Нехай Вона, Страждальна Мати біля

підніжжя хреста, полегшує страждання та осушує сльози всім стражденним через сімейні труднощі!

Нехай Христос Господь, Володар всесвіту, Володар сімей, буде присутній у кожному християнському домі, так, як Він був присутній у Кані, даруючи світло, радість, спокій і силу! У цей урочистий день, присвячений Його Царськості, я благаю Його, щоб кожна сім'я зуміла великодушно зробити свій внесок у прихід Його Царства у світ, «Царства життя й істини, благодаті та святості, справедливості, любові і миру»[\[183\]](#), до якого прямує історія.

Йому, Марії та Йосифові поручаю кожную сім'ю. У їхні руки й серця віддаю це Повчання: нехай Вони представлять його вам, високодостойні Браття та улюблені сини й дочки; нехай Вони розкриють ваші серця для світла, яке Євангелія випромінює в кожную сім'ю!

Запевняючи в моїй постійній молитві, з цілого серця уділяю всім і кожному моє Апостольське Благословення в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа.

Дано в Римі, при Соборі святого Петра, дня двадцять другого листопада 1981 року, у Свято Христа, Царя всесвіту, четвертого року мого понтифікату.

Іван Павло II

[1] Пор.: II Ватиканський Собор. Пастирська конституція про Церкву в сучасному світі *Gaudium et spes*, 52.

[2] Пор.: Іван Павло II. Проповідь на Св. Літургії на відкриття VI Синоду Єпископів (26 вересня 1980 р.): AAS 72 (1980), 1008.

[3] Пор.: Бут 1-2.

[4] Пор.: Еф 5.

[5] Пор.: *Gaudium et spes*, 47; Іван Павло II. Лист *Appropinquat iam*, 1 (15 серпня 1980 р.): AAS 72 (1980), 791.

[6] Пор.: Мт 19,4.

[7] Пор.: *Gaudium et spes*, 47.

[8] Пор.: Іван Павло II. Промова до Ради Генерального секретаріату Синоду Єпископів (23 лютого 1980 р.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II III/1* (1980), 472-476.

[9] Пор.: *Gaudium et spes*, 4.

[10] Пор.: II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Церкву *Lumen gentium*, 12.

[11] Пор.: 1 Ів 2,20.

[12] Пор.: *Lumen gentium*, 35.

[13] Пор.: *Lumen gentium*, 12; Конгреґація доктрини віри. Декларація *Mysterium Ecclesiae*, 2: AAS 65 (1973), 398-400.

[14] Пор.: II Ват. Собор, Доґм. Конст. про Церкву, *Lumen gentium*, 12; Доґм. Конст. Про Боже одкровення *Dei verbum*, 10.

[15] Пор.: Іван Павло II. Проповідь на Св. Літургії на відкриття VI Синоду Епископів (26 вересня 1980 р.): AAS 72 (1980), 1008.

[16] Пор.: Св. Августин. Про Божий Град (*De Civitate Dei*), XIV, 28: CSEL 40, II, 56-57.

[17] *Gaudium et spes*, 15.

[18] Пор.: Еф 3,8; *Gaudium et spes*, 44; II Ватиканський Собор. Декрет про місійну діяльність Церкви *Ad gentes*, 15 та 22.

[19] Пор.: Мт 19,4 і далі.

[20] Пор.: Бут 1,26.

[21] 1 Ів 4,8.

[22] Пор.: *Gaudium et spes*, 12.

[23] Пор.: Там само, 48.

[24] Пор.: напр. Ос 2,21; Єр 3,6-13; Іс 54.

[25] Пор.: Єз 16,25.

[26] Пор.: Ос 3.

[27] Пор.: Бут 2,24; Мт 19,5.

[28] Пор.: Еф 5,32.

[29] Тертуліан. *Ad uxorem*, II, VIII, 6-8: CCL I, 393.

[30] Пор.: Тридентійський Собор, XXIV сесія, кан. 1. – I. D. Mansi. *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, 33, 149 і далі.

[31] Пор.: *Gaudium et spes*, 48.

[32] Іван Павло II. Промова до делегатів «Centre de Liaison des Equipes de Recherche» [«Центру зв'язку дослідницьких груп»] (3 листопада 1979 р.), 3: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II III/2* (1979), 1032.

[33] Там само, 4.

[34] Пор.: *Gaudium et spes*, 50.

[35] Пор.: Бут 2,24.

[36] Пор.: Еф 3,15.

[37] Пор.: *Gaudium et spes*, 78.

[38] Св. Іван Золотоустий. Про дівицтво, X: PG 48, 540.

[39] Пор.: Мт 22,30.

[40] Пор.: 1 Кор 7, 32-35.

[41] II Ватиканський Собор. Декрет про монаше життя *Perfectae caritatis*, 12.

[42] Пор.: Пій XII. Енцикліка «Священне дівицтво» (*Sacra Virginitas*), II: AAS 46 (1954) 174; див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю (від Лева XIII до Івана Павла II)*, т. 2. В-во ЛБА: Львів, 2002, с. 11.

[43] Пор.: Іван Павло II. Лист *Novo incipiente* (8 квітня 1979 р.), 9: AAS 71 (1979) 410 і далі.

[44] *Gaudium et spes*, 48.

[45] Іван Павло II. Енцикліка *Redemptor hominis*, 10: AAS 71 (1979), 274.

[46] Мт 19,6; пор.: Бут 2,24.

[47] Пор.: Іван Павло II. Промова до супругів (Кіншаса, 3 травня 1980 р.), 4: AAS 72 (1980), 426 і далі.

[48] *Gaudium et spes*, 49; пор.: Іван Павло II. Промова до супругів, 4.

[49] *Gaudium et spes*, 48.

[50] Пор.: Еф 5,25.

[51] Мт 19,8.

[52] Одкр 3,14.

[53] Пор.: 2 Кор 1,20.

[54] Пор.: Ів 13,1.

[55] Пор.: Мт 19,6.

[56] Рим 8,29.

[57] Св. Тома Аквінський. *Summa theologiae*, II, II, 14,2 ad 4.

[58] *Lumen gentium*, 11; пор.: II Ватиканський Собор. Декрет про апостольство мирян *Apostolicam actuositatem*, 11.

[59] *Gaudium et spes*, 52.

[60] Пор.: Еф 6,1-4; Кол. 3,20 і далі.

[61] Пор.: *Gaudium et spes*, 48.

[62] Ів 17,21.

[63] Пор.: *Gaudium et spes*, 24.

[64] Бут 1,27.

[65] Гал 3,26; 28.

[66] Пор.: Іван Павло II. Енцикліка *Laborem exercens*, 19: AAS 73 (1981), 625.

[67] Бут 2, 18.

[68] Бут 2, 23.

[69] Св. Амвросій. *Hexameron*. V, 7, 19: CSEL 32, I, 154.

[70] Павло VI. Енцикліка *Humanae vitae*, 9: AAS 60 (1968) 486 (див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с. 52).

[71] Пор.: Еф 5,25.

[72] Пор.: Іван Павло II. Проповідь до вірних у Терні (19 березня 1981р.), 3-5: AAS 73 (1981) 268-271.

[73] Пор.: Еф 3,15.

[74] Пор.: *Gaudium et spes*, 52.

[75] Лк 18,16; пор.: Мт 19,14; Мк. 10,14.

[76] Іван Павло II. Промова на Генеральній Асамблеї Об'єднаних Націй (2 жовтня 1979 р.), 21: AAS 71 (1979), 1159.

[77] Лк 2, 52.

[78] Пор.: *Gaudium et spes*, 48.

[79] Іван Павло II. Промова до учасників «Міжнародного форуму з активної старості» [«*International Forum on Active Aging*»] (5 вересня 1980 р.), 5: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II* III/2 (1980), 539.

[80] Бут 1,28.

[81] Пор.: Бут 5, 1-3.

[82] *Gaudium et spes*, 50.

[83] *Propositio* 21. На закінчення п. 11 в Енцикліці *Humanae vitae* сказано: «Церква, спонукаючи людей дотримуватися природного закону, який Церква пояснює у своєму постійному вченні, навчає, що “кожен подружній акт” повинен бути відкритим до передавання життя (*ut quilibet matrimonii usus ad vitam humanam procreandam per se destinatus permaneat*)» (AAS 60 (1968) 488;

див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с. 54).

[84] Пор.: 2 Кор 1,19; Одкр 3, 14.

[85] Пор.: Послання VI Синоду Єпископів до християнських сімей у сучасному світі (24 жовтня 1980 р.), 5.

[86] *Gaudium et spes*, 51. [Подружня чистота означає не відмову від статевих стосунків, а навпаки – плекання таких статевих актів, які були б найвищим виразом любові, «мовою любові», свобідні від пожадання та використання іншої особи як засобу для власного задоволення – прим. ред.].

[87] Павло VI. *Humanae vitae*, 7: AAS 60 (1968), 485 (див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с. 50-51).

[88] Там само, 12: AAS 60 (1968), 488 (див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с. 54).

[89] Там само, 14: AAS 60 (1968), 490 (див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с. 55-56).

[90] Там само, 13: AAS 60 (1968), 489 (див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с. 55).

[91] Пор.: *Gaudium et spes*, 51.

[92] Павло IV. *Humanae vitae*, 29: AAS 60 (1968), 501 (див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с. 66).

[93] Там само, 25: AAS 60 (1968), 498 і далі (див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с 64).

[94] Там само, 21: AAS 60 (1968), 496 (див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с. 61).

[95] Іван Павло II. Проповідь на завершення VI Синоду Єпископів (25 жовтня 1980р.), 8: AAS 72 (1980), 1083.

[96] Пор.: Павло VI. Енци. *Humanae vitae*, 28: AAS 60 (1968), 501. (див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с. 65-66).

[97] Пор.: Іван Павло II. Промова до делегатів «Centre de Liaison des Equipes de Recherche» («Центр зв'язку дослідницьких груп»), 3 (3 листопада 1979 р.). *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, II, 2 (1979), 1035. Пор.: також: Промова до учасників першого Конгресу сімей Африки та Європи (15 січня 1981 р.): «L'Osservatore Romano» (16 січня 1981 р.).

[98] Павло VI. Енци. *Humanae vitae*, 25: AAS 60 (1968), 499. (див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с. 64).

[99] II Ватиканський Собор. Декларація про християнське виховання, *Gravissimum educationis*, 3.

[100] *Gaudium et spes*, 35.

* Принцип *субсидіарності* (від лат. *subsidium* – допомога) полягає в тому, що повнота прав і повноважень належить не центральній (верховній) владі, а особі та спільнотам, що їх особа безпосередньо творить, – сім'ї, місцевим (сільським, міським, регіональним) общинам. Структури вищого порядку не повинні втручатись у сферу

їхніх повноважень, а мають лише приходити на допомогу в тих випадках, коли цим безпосереднім спільнотам не вистачає сил, щоби справитися з конкретною ситуацією (*прим. ред.*).

[101] Св. Тома Аквінський. *Summa contra Gentiles*, IV, 58.

[102] *Gravissimum educationis*, 2.

[103] Павло VI. Апостольське повчання *Evangelii nuntiandi*, 71: AAS 68 (1976), 60 і далі.

[104] Пор.: *Gravissimum educationis*, 3.

[105] *Apostolicam actuositatem*, 11.

[106] *Gaudium et spes*, 52.

[107] Пор.: *Apostolicam actuositatem*, 11.

[108] Рим 12,13.

[109] Мт 10,42.

[110] Пор.: *Gaudium et spes*, 30.

[111] II Ватиканський Собор. Декларація про релігійну свободу, *Dignitatis humanae*, 5.

* Див. *Сімейна спільнота*, 37 і примітку *.

[112] Пор.: *Propositio* 42.

[113] *Lumen gentium*, 31.

[114] Пор.: *Lumen gentium*, 11; *Apostolicam actuositatem*, 11; Іван Павло II. Проповідь на св. Літургії на відкриття VI Синоду Єпископів, 3 (26 вересня 1980 р.): AAS 72 (1980), 1008.

[115] *Lumen gentium*, 11.

[116] Пор.: Там само, 41.

[117] Ді 4,32.

[118] Пор.: Павло VI. *Humanae vitae*, 9: AAS 60 (1968), 486 і далі (див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с. 52).

[119] *Gaudium et spes*, 48.

[120] Пор.: II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Боже Одкровення *Dei verbum*, 1.

[121] Пор.: Рим 16,26.

[122] Пор.: Павло VI. *Humanae vitae*, 25: AAS 60 (1968), 498 (див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с. 63 і далі).

[123] Павло VI. Апостольське повчання *Evangelii nuntiandi*, 71: AAS 68 (1976), 60 і далі.

[124] Пор.: Іван Павло II. Слово до III Генеральної асамблеї єпископатів Латинської Америки (28 січня 1979 р.), IV, а: AAS 71 (1979), 204.

[125] *Lumen gentium*, 35.

[126] Іван Павло II. Апостольське повчання *Catechesi tradendae*, 68: AAS 71 (1979),1334.

[127] Пор.: Там само, 36: AAS 71 (1979), 1308.

[128] Пор.: 1 Кор 12,4 і далі; Еф 4,12 і далі.

[129] Мк 16, 15.

[130] Пор.: *Lumen gentium*, 11.

[131] Ді 1,8.

[132] Пор.: 1 Пт 3,1 і далі.

[133] Пор: *Lumen gentium*, 35; *Apostolicam actuositatem*, 11.

[134] Пор.: Ді 18,1 і далі; Рим 16,3 і далі.

[135] Пор.: II Ватиканський Собор. Декрет про місійну діяльність Церкви *Ad gentes*,39.

[136] *Apostolicam actuositatem*,30.

[137] *Lumen gentium*, 10.

[138] *Gaudium et spes*, 49.

[139] Там само, 48.

[140] Пор.: *Lumen gentium*, 41.

[141] II Ватиканський Собор. Конституція про Святу Літургію *Sacrosanctum concilium*, 59.

[142] Пор.: 1 Пт 2,5; *Lumen gentium*, 34.

[143] *Lumen gentium*, 34.

[144] *Sacrosanctum concilium*, 78.

[145] Пор.: Ів 19,34.

[146] Павло VI. *Humanae vitae*, 25: AAS 60 (1968), 499 (див.: *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю*, т. 2, с. 63 і далі).

[147] Еф 2,4.

[148] Пор.: Іван Павло II. Енцикліка *Dives in misericordia*, 13: AAS 72 (1980), 1218 і далі.

[149] Пор.: 1 Пт 2,5.

[150] Мт 18,19-20.

[151] *Gravissimum educationis*, 3; пор.: Іван Павло II. Апостольське повчання *Catechesi tradendae*, 36: AAS 71 (1979), 1308.

* Тут ідеться про практику Латинської Церкви уділяти Таїнство миропомазання під час єпископської візитації парохій. Оскільки єпископ зобов'язаний відвідати кожна парохію своєї дієцезії раз на сім років, то Таїнство миропомазання уділяється дітям віком від 7 до 14 років. В Церквах Візантійської традиції Таїнство миропомазання уділяється разом з Хрещенням (*прим. ред.*).

[152] Павло VI. Промова на загальній аудієнції (11серпня 1976 р.): *Insegnamenti di Paolo VI XIV* (1976), 640.

[153] Пор: *Sacrosanctum concilium*, 12.

** Ініціація (лат.) – впровадження, утаємничення. Тут мається на увазі перша св. Сповідь та урочисте Святе Причастя, а в Латинській Церкві також і Таїнство миропомазання (*прим. ред.*).

[154] Пор.: *Institutio generalis de Liturgia Horarum*, 27.

[155] Павло VI. Апостольське повчання *Marialis cultus*, 52-54: AAS 66 (1974), 160 і далі.

[156] Іван Павло II. Промова у святині на Ментореллі (29 жовтня 1978 р.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II I* (1978), 78 і далі.

[157] Пор.: *Apostolicam actuositatem*, 4.

[158] Пор.: Іван Павло II. Слово до єпископів XII душпастирського округу Сполучених Штатів Америки (21 вересня 1978 р.): AAS 70 (1978), 767.

[159] Рим 8,2.

[160] Рим 5,5.

[161] Пор.: Мк 10,45.

[162] *Lumen gentium*, 36.

[163] *Apostolicam actuositatem*, 8.

[164] Послання VI Синоду Єпископів до християнських сімей у сучасному світі (24 жовтня 1980 р.), 12.

[165] Пор.: Іван Павло II. Слово до III Генеральної асамблеї єпископатів Латинської Америки (28 січня 1979 р.), IV: AAS 71 (1979), 204.

[166] Пор.: II Ватиканський Собор. Конституція про Святу Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 10.

[167] Пор.: *Ordo celebrandi matrimonium* [«Порядок служіння Таїнства подружжя»], 17.

[168] Пор.: *Sacrosanctum Concilium*, 59.

* У латинській еkleзіології нема поняття *помісної* Церкви – патріаршої чи архієпископської структури. Тому поняття «партикулярна» чи «локальна» Церква означає єпархію (дієцезію), яка напряму підпорядкована Римському Архиєреєві (*прим. ред*).

[169] II Ватиканський Собор. Декрет про пристосоване оновлення монаршого життя *Perfectae caritatis*, 12.

[170] Іван Павло II. Промова до Християнської Конфедерації Сімейного Порадництва, 3-4 (29 листопада 1980 р.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, III, 2 (1980), 1453 і далі.

[171] Павло VI. Послання з нагоди III Світового дня засобів масової інформації (7 квітня 1969 р.): AAS 61 (1969), 455.

[172] Іван Павло II. Послання з нагоди Світового дня засобів масової інформації 1980 р. (1 травня 1980 р.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, III, 1 (1980), 1042.

[173] Іван Павло II. Послання з нагоди Світового дня засобів масової інформації 1981 р. (10 травня 1981 р.): *L'Osservatore Romano* (22 травня 1981 р.).

[174] Там само.

[175] Павло VI. Послання з нагоди III Світового дня засобів масової інформації (7 квітня 1969 р.): AAS 61 (1969), 456.

[176] Там само.

[177] Іван Павло II. Послання з нагоди Світового дня засобів масової інформації 1980 р. (1 травня 1980 р.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, III, 1 (1980), 1044.

[178] Пор. Павло VI. *Motu Proprio Matrimonia mixta*, 4-5: AAS 62 (1970), 257 і далі; пор.: Іван Павло II. Промова до учасників пленарної сесії Секретаріату у справах християнської єдності (13 листопада 1981 р.): *L'Osservatore Romano* (14 листопада 1981 р.).

[179] Інструкція *In quibus rerum circumstantiis* (15 червня 1972 р.): AAS 64 (1972), 518-525; *Nota* від 17 жовтня 1973 р.: AAS 65 (1973), 616-619.

* На відміну від конкубінату, такі люди не возводять гріх у ранг регулярного принципу свого життя: якщо вони при укладенні цивільного шлюбу не передбачали можливості розлучення, то їхній шлюб є *природним подружжям*, а статеві акти – виразом взаємної любові, а не гріхом. Таким чином, їхня проблема полягає не в тому, що вони чинять важкий гріх щоразу, коли подружньо спілкуються, бо це не так, а в тому, що вони, будучи християнами, нехтують одним зі семи Святих Таїнств – Таїнством подружжя. Якщо люди нехтують одним Святим Таїнством, то автоматично вилучають себе з участі в інших Святих Таїнствах: відкидаючи благодать Таїнства подружжя, вони автоматично відкидають благодать інших Таїнств. І саме на цій підставі Церковна ієрархія не може допустити їх до участі в інших Таїнствах, зокрема в Євхаристії. Допущення їх до Таїнства покаяння можливе тільки в тому випадку, коли вони мають

намір змінити свою ситуацію та укласти Таїнственний шлюб (*прим. ред*).

[180] Іван Павло II. Проповідь на закінчення VI Синоду Єпископів, 7 (25 жовтня 1980 р.): AAS 72 (1980), 1082.

[181] Пор. Мт 11,28.

[182] Іван Павло II. Лист *Appropinquat iam*, 1 (15 серпня 1980 р.): AAS 72 (1980), 791.

[183] Анафора латинської Святої Літургії на свято Христа Царя.